

Catalogus
Cultuurhistorische Inventarisatie
Erfgoedkaart gemeente Nuenen

Versie 2022

CONCEPT

Inhoud

Uitleg erfgoedkaart en leeswijzer	3
1. Inventarisatie fysieke landschap	1
1.1. Algemeen	1
1.2. De kaart voor Nuenen ca.	1
1.3. Werkwijze bij het maken van het fysieke landschap	3
1.4. De kaart van het fysieke landschap	7
Thema: 1 Lage zandgronden	7
Thema: 2 Lage dekzandruggen	7
Thema: 3 Hoge dekzandruggen	7
Thema: 4 Duinen en stuifkoppen	8
Thema: 5 Laagte op het Hoge	10
Thema: 6 Dalen op het Hoge	11
Thema: 7 Beken	12
Thema: 8 Moeren op het Hoge	14
Thema: 9 Heide	16
Thema: 10 Grote structuren	20
Thema: 11 Restbossen	21
2. Inventarisatie historisch landschap –	23
2.1 Algemeen	23
2.2 Thema's	24
Thema: 12 Oude infrastructuur	24
Thema: 13 Doorgaande wegen	25
Thema: 14 Lokale wegen	28
Thema: 15 Gegraven waterlopen	30
Thema: 16 Molens	34
Thema: 17 Gehuchten	37
Thema: 18 Heerlijkheden	39
Thema: 19 Landgoederen	41
Thema: 20 Bosbouw	48
Thema: 21 De oude akkers	50
Thema: 22 Ontginningssystemen	53
Thema: 23 Beemden	56
Thema: 24 Bestuurlijk	58
Thema: 25 Militair	62
Thema: 26 Kerkelijk	64
Thema: 27 Meubilair	68
Thema: 28 Grondstofwinning	71
Thema: 29 Industrieel	73
Thema: 30 Woonwijken	75
Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst	76
3. Inventarisatie archeologisch landschap	78
Thema: 32 Bewoning	79
Thema: 33 Religie	114
Thema: 34 Begraving	120
Thema: 35 Infrastructuur	126
Thema: 36 Agrarische productie en voedselvoorziening	128
Thema: 37 Grondstofwinning	130
Thema: 38 Industrie en nijverheid	131
Thema: 39 Depot	136
Thema: 40 Onbekend	149
Literatuur	163
Bibliografie	175

: Exacte locatie onbekend.

Uitleg erfgoedkaart en leeswijzer

In deze catalogus worden de resultaten van de inventarisatie van de erfgoedkaart van gemeente X beschreven. De erfgoedkaart is een GIS-kaart met een groot aantal lagen, die grofweg zijn ingedeeld naar landschap, historie en archeologie. Binnen deze hoofdindeling zijn de geïnventariseerde gegevens verder onderverdeeld naar thema en naar type gebied of object (ofwel subthema genoemd). Bij ieder thema en subthema wordt een korte toelichting gegeven. Daarop volgt de inventarisatie van objecten en gebieden, geordend per thema en subthema. Elk object of gebied bezit een eigen "Uniek nummer" dat als volgt is opgebouwd: gemeentennummer.themanummer.subthemanummer.volgnummer (bijv. 1.14.4.085).

Alle objecten en gebieden zijn in de beschrijving van deze catalogus genummerd en deze nummers komen als oproepbare labels op de erfgoedkaart terug, voorafgegaan door het subthemanummer, het thema-nummer en het gemeentennummer. Vanaf de kaart kan een object dus snel worden teruggevonden. De beschrijving van ieder object geeft minimaal een identificatie, vaak een korte beschrijving en soms een uitvoerige behandeling. In een aantal gevallen wordt (via de voetnoten) naar verdere literatuur verwezen. Voor het overige wordt stilzwijgend verwezen naar het informatiesysteem van het regionaal archief, waarmee op adres zowel literatuur als afbeeldingen gevonden kunnen worden.

In principe krijgt ieder thema één laag, maar als daarbij meerdere dimensies (punt, lijn, vlak) betrokken zijn, zijn het even zovele kaartlagen. Als die lagen met oplopend nummer gestapeld worden en binnen ieder thema de punten boven de lijnen en die boven de vlakken, wordt in de meeste gevallen een goed beeld verkregen. Wel is het zo dat het beeld bij kleinere schalen snel erg vol loopt. Het is dan zaak enkele lagen "uit" te zetten. Al deze lagen worden het best bekeken op de ondergrond van de reconstructie van het fysieke landschap.

In hoofdstuk 1 wordt de reconstructie van het natuurlijk landschap in beschreven voordat de middeleeuwse mens daarin grote ingrepen deed. Deze lagen zijn genummerd thema 1 tot en met 11. In hoofdstuk 2 wordt een reconstructie van het historische landschap in beschreven, zoals dat onder invloed van de mens tot stand kwam. Deze groep omvat de lagen 12 tot en met 31. Naast veranderingen in het landschap na 1830 is ook de uitgroei van de dorpen en de industrialisatie hier in meegenomen. Diverse (sub)thema's kunnen in de toekomst nog verder uitgewerkt worden, waaronder bijvoorbeeld de wegen en groenstructuren. Er kunnen zich echter ook nieuwe thema's voordoen of thema's die nu nog niet aan de orde zijn gekomen, waaronder het immateriële erfgoed zoals tradities en voorwerpen. De catalogus is dan ook zo opgezet dat het systeem makkelijk aan te vullen is, mocht dat nodig zijn. In hoofdstuk 3 wordt tot slot het archeologisch (niet-zichtbare) erfgoed beschreven, in de thema's 32 tot en met 40.

De volgende pagina geeft een totaal overzicht van alle mogelijk voorkomende thema's en subthema's in de Kempen- en Peel.

Thema's en subthema's die voor de regio Zuidoost-Brabant van toepassing (kunnen) zijn:

Thematische indeling fysisch landschap (thema 10 is vervallen)									
01 Lage zandgronden	02 Lage dekzandruggen	03 Hoge dekzandruggen	04 Duinen en stuifkoppen	05 Laagte op het Hoge	06 Dalen op het Hoge	07 Beken	08 Moeren op het Hoge	09 Hei	11 Restbossen
1. Lage zandgronden	2. Lage dekzandruggen	3. Hoge dekzandruggen	1. Akkerrandwal	1. Pingo-ruïne	1. Dal	1. Beekloop	1. Ven	1. Hei in 1840	1. Restbos
			2. Duin	2. Andere laagte	2. Rijt	2. Oude meander	2. Moeras	2. Hei in 1900	2. Ecologisch oud bos
			3. Kamduinen			3. Overstromingsgebied	3. Veengebied, actueel	3. Hei in 1930	
			4. Uitblazingslaagte				4. Veengebied, verdwenen	4. Hei in 1950	
			5. Fort				5. Wijstgronden		
Thematische indeling historisch landschap									
12 Oude infrastructuur	13 Doorgaande wegen	14 Lokale wegen	15 Gegraven waterlopen	16 Molens	17 Gehuchten	18 Heerlijkheden	19 Landgoederen	20 Bosbouw	21 Oude akkers
1. Pre-historische wegen	1. Doorgaande weg	1. Lokale weg	1. Kanaal	1. Windmolen	1. Groot dorp	1. Kasteel	1. Gracht	1. 1500-1750	1. Akkerwal
2. Romeinse wegen	2. Halte	2. Voorde / brug	2. Molenloop	2. Watermolen	2. Klein dorp	2. Hoofdhoeve	2. Herberg	2. 1750-1850	2. Besloten akker
3. Voorde	3. Oude rijksweg		3. Sloop	3. Rosmolen	3. Groot gehucht	3. Hoeve	3. Hoeve	3. 1850-1900	3. Open akker
4. Middeleeuwse hoofdweg	4. Railweg		4. Haven	4. Torenmolen	4. Klein gehucht	4. Heerlijkeidsgebied	4. Klooster	4. 1900-1930	4. Steilrand
	5. Trekpad		5. Gracht	5. Motomolen	5. Huizengroep	5. Relatie	5. Laan		
	6. Veer		6. Sluis	6. Molenbotoop	6. Verspr aan str	6. Voorhof	6. Landgoedgebied		
	7. voorde / brug			7. Molenberg	7. Compact aan str	7. Kasteelboerderij	7. Landhuis		
	8. Plein			8. Molenviel	8. Verspreid		8. Omgrachte hoeve		
	9. Poort			9. Molenvoed			9. Ontginningstructuur		
	10. Spoorbrug			10. Watervluchtmolen			10. Zichtlijn		
	11. Tol(huis)			11. Water- en windmolen			11. Park		
	12. Holle weg						12. Tuin		
	13. Jaagpad						13. Vijver		
	14. Grenspost						14. Villa		
	15. Laanbeplanting						15. Wal		
							16. Overig		
22 Ontginningssystemen	23 De beemden	24 Bestuurlijk	25 Militair	26 Kerkelijk	27 Meubilair	28 Grondstofwinning	29 Industrieel	30 Woonwijk	31 Historische bouwkunst
1. Veenontginning	1. Bocht	1. Galg	1. Begraafplaats	1. Kerk	1. Bijzondere boom	1. Boerenkuil	1. Arbeiderswoning	1. Arbeidersbuurt	1. Woonhuis
2. Beekdalontginning	2. Dijk	2. Gemeente	2. Blokhuis	2. Begraafplaats	2. Fontein	2. Peelbaan	2. Brouwerij	2. Company-town	2. Boerderij
3. Bosontginning	3. Dijkputten	3. Gevangenis	3. Boerenschans	3. Calvarieberg	3. Gedenkteken	3. Turfhok	3. Directeurswoning	3. Lintbebouwing	3. Villa
4. Heideontginning	4. Dijkslot	4. Grensmarkering	4. Fort	4. Graf	4. Hek	4. Turfkaart	4. Fabrieksgebouw	4. Stationswijk	4. Cafe
5. Populierenlandschap	5. Eendenkooi	5. Raadhuis	5. Kazemat	5. Heiligenbeeld	5. Kinderkolonie	5. Moerput	5. Fabrieksterrein	5. Tuinwijk	bedrijfsruimte
6. Streepjesverkeveling	6. Hek	6. Rechtbank	6. Linie	6. Kapel	6. Poel	6. Uitgelaagd perceel	6. Gezondheidszorg	6. Villawijk	6. Bakhuis
7. Voorpootstrook	7. Hoolland	7. Schepenbank	7. Militair complex	7. Kapelleke	7. Pomp	7. Zandwinning	7. Hoge schoorsteen	7. Wederopbouw	7. Schuur/bijgebouw
8. Zandontginning	8. Keetveld	8. Vrijheid	8. Militair oefenterrein	8. Klooster	8. Schaapskooi	8. Stufzandwinning	8. Hopeest	8. Woonwijk	8. Koetshuis
9. Ruilverkeveling	9. Schouwslot	9. Diversen	9. Schans	9. Kloosterterrein	9. School	9. Leemput	9. Kantorenpark		9. Varia
	10. Sluis		10. Schietveld/berg	10. Kruiswijk	10. Sportterrein	10. Steenoven	10. Klokkengijeter		
	11. Wiel		11. Schijnboot	11. Kruisweg	11. Straatmeubilair	11. Droogloodsen	11. Leerlooierij		
	12. Vloeiweiden		12. Schootsveld	12. Lourdesgrot	12. Ven	12. Waterputtenweg	12. Loods/pakhuis		
			13. Tankgracht	13. Pastorie	13. Ziekenhuis	13. Pompegebouw	13. Onderwijs		
			14. Vesting	14. Patronaat	14. Verhalen	14. Watertoren	14. Pottenbakkerij		
			15. Vliegveld	15. Religieus groen	15. Gasthuis/amenhuis	15. Visvijvers	15. Smidse		
			16. Oefenlokaal	16. Schuilkerk	16. Kiosk	16. Vismarkt	16. Vlasrootput		
			17. Landweer	17. Seminarie	17. Waterput	17. Turfwinning	17. Weverij		
			18. Wal	18. Stokske	18. Bank				
				19. Wegkruis	19. Winkel				
				20. Mirakelkuil	20. Gemeenschapshuis				
				21. Lulhuis	21. Herberg				
					22. Hotel/restaurant				
Thematische indeling archeologisch landschap									
32 Bewoning (inclusief verdediging)	33 Religie	34 Begraaving	35 Infrastructuur	36 Agrarische productie en voedselvoorziening	37 Grondstofwinning	38 Industrie en nijverheid	39 Depot	40 Onbekend	
1. Romeinse villa	1. Kerk	1. Grafheuvel	1. Weg	1. Akker/(moes)tuin	1. Kleiwinning	1. Metaalbewerking	1. Depot	1. Onbepaald	
2. Kasteel	2. Kapel	2. Grafheuvelveld	2. Brug/voorde	2. Celtic Field	2. IJzerertswinning	2. Pottenbakkerij	2. Muntvondst		
3. Kamp	3. Klooster	3. Urnenveld		3. Veekraal/ schaapskooi	3. Turfwinning	3. Steen/ pannenbakkerij			
4. Schans		4. (Vlak)graf	3. Percelering/ verkeveling			4. Vuursteenbewerking			
5. Wal/omwalling	4. Cultusplaats/ heiligdom/tempel	5. Grafveld				5. (Houts)koolbranderij			
6. Nederzetting		6. Kerkhof				6. Leerlooierij			
7. Borg/Stins/Versterkt huis		7. Rijengrafveld				7. Bierbrouwerij			
8. Moated site		8. Onbepaald				8. (Water)molen			
9. Landweer						9. Onbepaald			
10. Onbepaald									

1. Inventarisatie fysieke landschap

K.A.H.W. Leenders

1.1. Algemeen

Op de kaart van het fysieke landschap wordt weergegeven hoe het landschap gestructureerd was eer de mens daar gericht belangrijke wijzigingen in aanbracht. Deze kaart is vooral van belang voor het inschatten van archeologische potenties en als basis voor de historisch-geografische ontwikkeling. Met een historisch-landschappelijke analyse is het ook mogelijk om de huidige verstedelijkte gebieden in de regio qua bodem te inventariseren. Voor die bewerking wordt uitgegaan van de oude topografie en de samenhang tussen landschappelijke structuren uit 1838 met geomorfologische en bodemkenmerken, zoals die juist buiten het stedelijke gebied aanwezig zijn. Verdere verfijning kan worden verkregen door gebruik te maken van de digitale hoogtegegevens. Omdat echter de mens in het landschap altijd al aan het werk is geweest, zowel door directe ingrepen als door gevolgen van ingrepen elders kan bij het tekenen van de historisch-landschappelijke kaart onmogelijk een vast jaartal aangehouden worden.

De kaart van het fysieke landschap vertoont meerdere legenda-eenheden, genummerd 01 tot en met 08. De afzonderlijke kaartelementen binnen iedere legenda-eenheid worden beschreven. Op de kaart verschijnt (na aanklikken) een samengesteld nummer: een combinatie van legenda-eenheid en kaartelementnummer.

1.2. De kaart voor Nuenen ca.

Basismateriaal

Geomorfologische kaart 1:50.000.

Bodemkaart 1:50.000.

AHN: Actueel Hoogtebestand Nederland (2004, per 5 meter een meting) voor het globale overzicht, AHN2, 3 en 4 voor de details.

Kadastrale minuutplannen Nuenen, Gerwen en Nederwetten, opgemaakt tussen 1828-1830.

Grondgebruikskaart 1832.¹

Topografische kaart 1:25.000 veldminuut 1837.²

Topografische kaart 1:25.000 netkaart 1837.³

Topografische kaart 1:50.000 (1837, verkleining van 1:25.000).⁴

Topografische kaart 1:50.000 (1842, Van der Voort – Pieck).⁵

Topografische kaart 1:25.000 (ca 1900 en latere jaren via Topotijdreis.), ca 1912, ca 1930).⁶

Kaart van de Meierij van 's-Hertogenbosch, Verhees, 1794.⁷

Onvolledige en verouderde bestanden over vergunningen tot afgraven of ophogen.

¹ Heemkundekring Nuenen, op basis van kadaster.

² NAG, 4.TOPO 75102, 75104, 75105.)

³ NAG, 4.TOPO 9.180 en 181. Uitgegeven in: Caspers en Stam, 2008.

⁴ Uitgegeven in: Wolters-Noordhoff, 1990.

⁵ Van der Voort – Pieck en Kuijl. 1845..

⁶ <https://www.topotijdreis.nl/>; de kaarten van rond 1900 uitgegeven in: Wieberdink, 1989.

⁷ O.a. uitgegeven als bijlage bij Crijns, 1987.

De relatieve hoogtekaart

Ten behoeve van het opstellen van de kaart van het fysieke landschap is een relatieve hoogtekaart vervaardigd, uitgaande van de AHN1-gegevens.

De AHN heeft op het platteland de gebouwen weggefilterd, maar in woonkernen groter dan 100 hectare niet. Daar zien we dus ook de hoogte van de gebouwen en daar zijn we niet in geïnteresseerd. De eerste bewerking bestond er daarom uit om die gebouwen alsnog uit te filteren. Daartoe is van ieder vierkant van 25 hoogtemetingen de laagste waarde toegekend aan het middelste meetpunt. De meeste huizen verdwijnen zo, maar grote gebouwen blijven zichtbaar. Die meetpunten zijn gewoon weggelaten ("no data"). Het resultaat is dat de terreinen van de grote woonkernen nu een hoogtebeeld tonen dat aansluit bij dat van de omgeving.

Vervolgens is de globale hoogteligging bestudeerd op een kaart met verschillende kleuren per 2 meter hoogteverschil. Het gebied blijkt naar het noorden af te hellen, wat ook overeenkomt met de algemene richting van de belangrijkste beekdalen.

Door meting in de AHN zijn vervolgens de parameters voor een referentievlak bepaald. Dit vlak helt in noordelijke richting af met 46,7 centimeter per kilometer

$Z_{ref} = 1835. - 0.0467 * (Y - 383000.)$

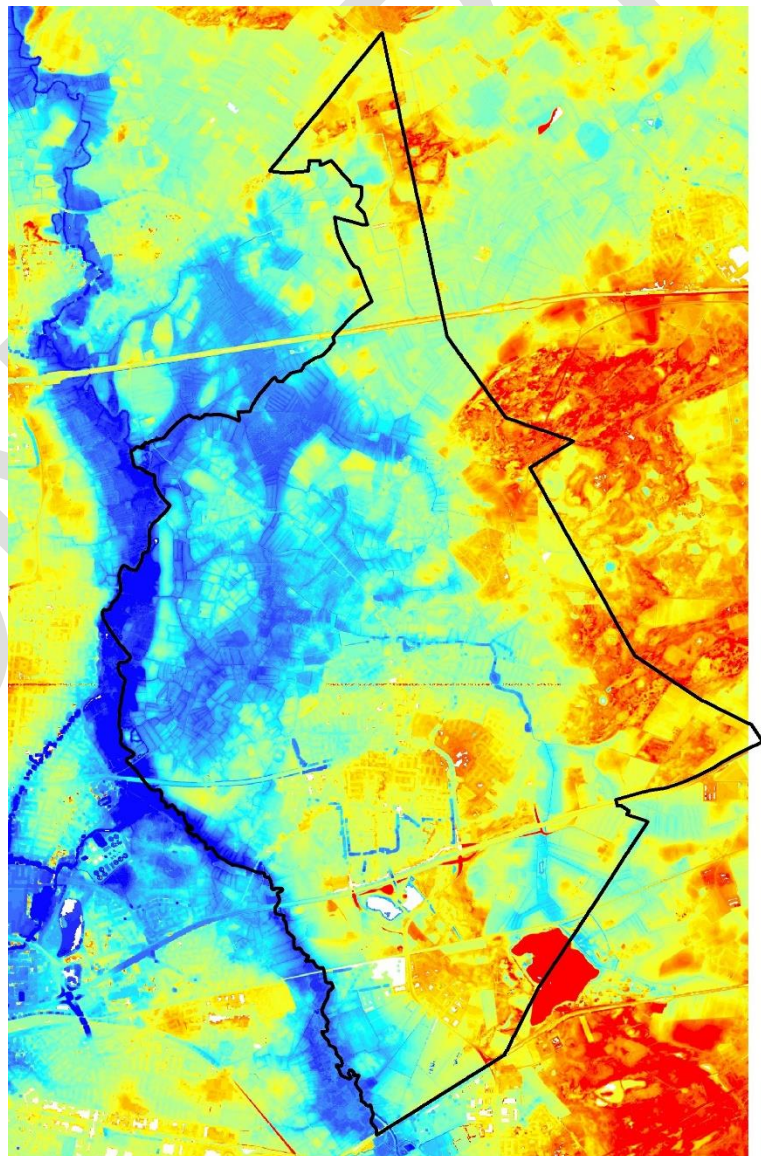
Y-coördinaat in meters

Z_{ref} = referentiehoogte in centimeters boven NAP.

De relatieve hoogtekaart wordt berekend als het verschil tussen de echte terreinhoogte en het referentievlak: $Z_{rel} = Z_{ahn} - Z_{ref}$

De rode vlekken zijn relatief het hoogste; de blauwe het laagste. De grenzen van de huidige gemeente Nuenen ca. zijn aangegeven met een zwarte lijn. Ondanks het verwijderen van de huizen, blijven de stratenpatronen hier en daar nog enigszins herkenbaar. Niettemin is de oorspronkelijke bodemhoogte veel beter zichtbaar geworden.

In het westen het dal van de Dommel; en de Aa van Heeze. In het oosten hoge nu beboste duingebieden.

Relatieve hoogtekaart Nuenen ca.
TEKENING K. LEENDERS, 2022.

1.3. Werkwijze bij het maken van het fysieke landschap

Als uitgangspunt voor de kaart van het fysieke landschap is de geomorfologische kaart genomen. De ligging en begrenzing van de daar aangegeven terreintypen is vervolgens aangepast aan de hand van vooral de relatieve hoogtekaart en verder voor details met behulp van de kadasterkaarten en de het andere kaartmateriaal. Al doende zijn de moderne structuren, zoals autowegen, vuilhopen, afgravingen en bebouwde gebieden, uit de kaart verwijderd. Het hier beschreven gebied is dat van de gemeente Nuenen ca. volgens de grenzen van 1 januari 2021, met daaromheen een zone van 1 kilometer breed. Op deze wijze kunnen grensoverschrijdende landschapselementen beter begrepen worden.

Vanaf de oude kadasterkaarten werden de beken ingetekend: element "07 Beken" op de kaart. De beken werden stroomopwaarts niet verder getekend dan tot waar de kadasterkaart ze een min of meer natuurlijk (enigszins kronkelend) uiterlijk geeft. Op die beken sluiten vaak veel rechtere, ooit gegraven waterlopen aan die misschien wel in een oud dal of dalvormige laagte liggen, maar hier niet als "beek" zijn aangemerkt.⁸ In totaal betreft het 9 beken met een totale lengte van bijna 55 km waarvan een deel buiten de gemeentegrens ligt. De Dommel en ten zuiden van de Willem Hikspoorbrug de Kleine Dommel of Heezer Aa of Rul vormen vanouds de westgrens van de gemeente. De andere beken stromen hierin uit.

De beekdalen zijn op de geomorfologische kaart meestal van een R-type. Al die R-typen zijn samengenomen en vervolgens is waar dat nodig was de begrenzing aangepast aan de AHN-gegevens, de oude kadasterkaart en de latere topografische kaarten. Veelal zijn ook de dalflanken (type H) daarbij bij de beekdalen getrokken. In Nuenen ca. wordt op het noordwesten een groot gebied op de geomorfologische kaart als "Beekoverstromingsvlakte" (1M24 en 2M24) aangegeven. Voor zover die deel uitmaakt van een beekdal is die vlakte als beekdal opgevat en voor de rest als "Overige Laagte". Het betreft hier een beekdaloverstromingsvlakte die in het noorden (buiten de gemeente) begrensd wordt door de Midden-Brabantse Dekzandrug. De geomorfologische kaart geeft in die vlakte enkele zandopduikingen aan. Deels betreft het ophogingen voor boerderijen, welke ophogingen op kaarten van voor de ruilverkaveling niet te herkennen zijn. Deze zijn niet overgenomen. Anderzijds toont de AHN hoogten in dit vlakke gebied die wél op oudere kaarten herkenbaar zijn. Deze hoogten zijn niet onder het thema 6 gebracht.

Deze bewerking leverde "06 Dalen op het Hoge". Door controle tegen de kadaster- en topografische kaarten zou een nadere verdeling tussen "dal" en "rijt" aangebracht kunnen worden. Hoewel er in Nuenen enkele rijt-toponiemen voorkomen, werden op de kaarten niet de daarvoor typische structuren gezien. De beekdalen en de overstromingsvlakten strekken deels een eind buiten de huidige gemeente. Het zijn er 16 met een oppervlakte van 1246 hectare.

De volgende stap betrof het andere uiterste in het landschap: de stuifduingebieden. Ook deze kunnen op de geomorfologische kaart teruggevonden worden (3L8 'Lage land- en stuifduinen met bijhorende vlakten' dat hier niet voorkomt, en 4L8 'Hoge land- en stuifduinen met bijhorende vlakten'), maar hier leverde de relatieve hoogtekaart een belangrijke verrijking met details op. De bodemkaart (code Zd maar ook Hd) diende als controle en de topografische kaarten van 1837 en later en de kadasterkaart dienden om inmiddels afgegraven duinen terug te vinden en ze scherper te lokaliseren. Binnen de duingebieden komen allerlei kamduinen voor: soms paraboolvormig, soms langgerekt, soms helemaal rondlopend. Ook de laagten in het duingebied konden zo goed worden opgespoord. In een aantal gevallen moesten de kadasterkaart en de oude topografische kaarten voor aanvullingen zorgen. In enkele gevallen leert vergelijking met de AHN dat een ven op de kadasterkaart op de verkeerde plaats aangegeven staat. Die fout werd dan op de latere topografische kaarten overgenomen. Ook de afgravingen en soms ophogingen zijn hier van belang.

Deze bewerkingen leverde het onderdeel "04 Duinen en stuifkoppen" op. Binnen de gemeente Nuenen ca. zijn er drie duingebieden: helemaal in het noorden ligt bij Olen een stukje van de Midden-Brabantse dekzandrug binnen de Nuenense grenzen. In het oosten loopt de gemeentegrens door de

⁸ De belangrijkste treksloten worden beschreven onder Thema 15: Gegraven waterlopen, sub 3 sloot.

duinen van de Gerwense en Papenvoortse Heide. In het zuiden was het duinengebied van de Refelingse Heide een uitloper van een veel groter duinengebied. De duingebieden in het beschreven gebied beslaan ruim 1300 hectare.

Van de geomorfologische kaart werden de dekzandruggen (3K14, 4K14) afgelezen. De categorie “3L5 Dekzandruggen met of zonder oud bouwland” bleek een zeer belangrijke aanvulling. Voor een deel bleken deze gebieden hiervoor als duinengebied geclassificeerd omdat de hoogtekaart er heel duidelijk een patroon van duinen en uitblazingslaagten laat zien. De enkeerdgronden van de bodemkaart beslaan zeer grote oppervlakten, maar de grondwatertrappen daarbinnen (vooral GWT=7 en 7*), bleken wel nuttig bij het onderscheiden van hoge en lage dekzandruggen. Na het inschatten van de overvloedige zandafravingen en vergelijking met de AHN en oude topografie, konden in en om Nuenen ca. uiteindelijk 37 gebieden als “02 Lage dekzandruggen” en 20 als “03 Hoge dekzandruggen” aangegeven, resp. 850 en 485 hectare groot. Het betreft onder andere de open akkers van Nederwetten, Gerwen, Nuenen, Opwetten, Boord en Eeneind.

De geomorfologische kaart geeft ook allerlei laagten aan die niet behoren bij dalen of duingebieden. Controle tegen de relatieve hoogtekaart, de kadasterkaart en de topografische kaart leverde de eenheid “05 Laagte op het Hoge” op. Los hiervan is de hoogtekaart nogmaals doorgelopen, wat nog enkele laagten opleverde. Dit alles leverde 25 laagten op van uiteenlopende grootte: van minder dan een hectare tot 129 hectare (Breugels Broek) hectare groot, samen 359 hectare. In hoeverre hier of in de duingebieden “Pingo-ruïnes” voorkomen, kan op deze wijze niet vastgesteld worden. Zonder gericht veldonderzoek met grondboringen en veenonderzoek is er niets zinnigs over te zeggen.

De rest van het gebied is hier opgenomen als een soort restcategorie “01 Lage zandgronden”, voor zover ze hiervoor niet in een andere categorie zijn ondergebracht. Dit leverde in en om Nuenen ca. 42 gebieden op, deels flanken van beekdalén, 994 ha groot. De kleinste plekjes zijn kleiner dan een hectare, de grootste zijn in de Hoolse Velden en bij Refeling te vinden.

De voorgaande elementen 01 t/m 06 beschrijven heel de bestudeerde oppervlakte. Het element 07, de beken, dat lijnvormig is, kan daarop geprojecteerd worden.

Als extra element is er dan nog “08 Moeren op het Hoge”. Allereerst zijn de vennen die op de kadasterkaart van 1830 getekend zijn ingetekend. Binnen Nuenen ca. zijn dat er 29 met een gezamenlijke oppervlakte van 46 hectare. De meeste en grootste lagen in het oosten van de gemeente. Opmerkelijk is dat maar enkele van de vele uitblazingslaagten door het kadaster als water worden aangegeven en dat de topografische kaart van 1837 aanzienlijk méér waterhoudende vennen aangeeft dan de kadasterkaart. Ook de ven-indicatie moet over de bodem-indicatie geprojecteerd worden.

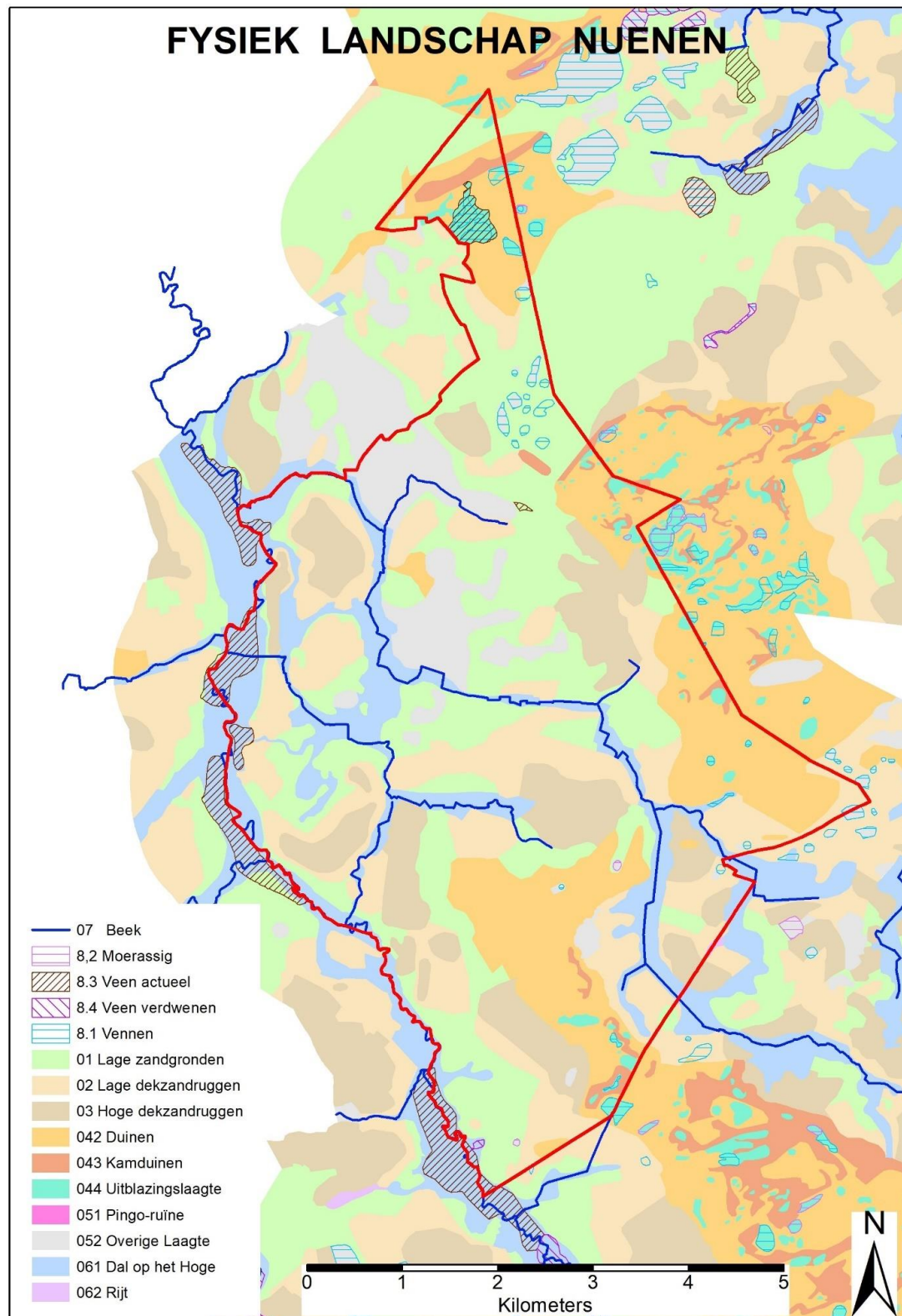
Van inmiddels verdwenen venen blijkt op de moderne geomorfologische en bodemkaart niets meer. Wel worden daarop terreinen aangegeven waar nog steeds ondiep in de bodem of aan de oppervlakte een veenlaag of moerige laag aanwezig is. Nadat dit uitgezocht is, enkele vlekken wat verplaatst of bijgeknipt zijn omdat ze naast hun laagte (volgens de AHN-kaart) geprojecteerd waren, blijven er 3 moerassige plekken (1,4 hectare) en 7 plekken waar veen of een moerige laag aanwezig is (193 ha) over. De veruit belangrijkste veengebieden liggen in het beekdal van de Dommel en Kleine Dommel.

Geheel verdwenen venen zullen via archiefonderzoek aangetoond moeten worden, maar hier wordt nu even volstaan met het benutten van de namen van de vennen uit 1828. Namen met daarin de elementen wit, klot, brand, put, peel en zwart wijzen hoogstwaarschijnlijk op plekken waar ooit veen zat dat intussen opgeruimd is. In Nuenen ca. werden dergelijke namen niet aangetroffen bij de kadastraal bekende vennen. Net aan de uiterste oostpunt van de gemeente, juist in Stiphout, lag echter een zwerm vennen genaamd de Ruwe Putten. Deze naam kan erop wijzen dat daar turf gegraven werd. Aan het Dommeldal werd een plekje De Moerputten gevonden dat nog steeds een

laagte is. Het is nog geen hectare groot en er lijkt geen veen meer over te zijn. Turfvaarten zijn hier niet geweest: de turf werd per kar afgevoerd.

Door het noorden van Nuenen ca. loopt de Midden-Brabantse dekzandrug. Alleen tussen Son en Breugel net buiten de noordwesthoek van de gemeente kunnen de beken daar doorheen, in dit geval alleen de Dommel. Hierdoor wordt het noorden van de gemeente gedomineerd door een brede overstromingsvlakte en een grensbeek die helemaal “terugloopt” om in de Dommel uit te monden.

Dit is dan het resultaat:

Een totaaloverzicht van het fysieke landschap van in cijfers:

Thema nr	Thema	Aantal	Opp (ha)	Lengte (m)	Sub-thema		Opp (ha)
1	Lage zandgronden	42	994				
2	Lage dekzandruggen	37	850				
3	Hoge dekzandruggen	20	485				
4	Duinen en stuifkoppen	71	1470				
					4,2	Duin	1330
					4,3	Kamduinen	56
					4,4	Uitblazingslaagte	84
5	Laagte op het Hoge	25	359				
6	Dalen op het Hoge	16	1246				
					6,1	Dal	1244
					6,2	Rijt	2
7	Beken	9		55442			
8	Moeren op het Hoge	40	241				
					8,1	Ven	46
					8,2	Moerassig	1
					8,3	Veen, actueel	193
					8,4	Veen, verdwenen	1
	Totaal	260	5645	55442			

1.4. De kaart van het fysieke landschap

Het gaat bij thema 1 t/m 3 om de relatieve hoogteligging. Grote structuren als de Midden-Brabantse dekzandrug worden hier niet bedoeld. Die zal in onze opzet wel uiteenvallen in een clustering van dekzandruggen en duingebieden.

Thema: 1 Lage zandgronden

Er zijn 42 vlakken aangegeven, met een gezamenlijke oppervlakte van 994 hectare. Ze liggen verspreid over de hele gemeente, meer in het westen en minder in het oosten. De vlakken hebben zoveel mogelijk een streekeigen naam gekregen.

Thema: 2 Lage dekzandruggen

Er zijn 37 lage dekzandruggen aangegeven, die samen 850 hectare beslaan. De grootste zijn vaak gebruikt als dorps- en gehuchtakkers.

Thema: 3 Hoge dekzandruggen

Er zijn 20 hoge dekzandruggen genoteerd, met een gezamenlijke oppervlakte van 485 hectare. Ook hiervan zijn de grootste alle in gebruik geweest als dorpsakker. De tien grootste:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
3	Hoge dekzandruggen	253	Oude Landen	70,48
3	Hoge dekzandruggen	256	Kerkakker Gerwen	54,93
3	Hoge dekzandruggen	248	Panakkers	50,17
3	Hoge dekzandruggen	245	Putten/Bloemenhoef	46,49
3	Hoge dekzandruggen	247	Dooren - Boord	33,57
3	Hoge dekzandruggen	249	Collse Akkers	32,41
3	Hoge dekzandruggen	139	Collse Heiveld	27,74
3	Hoge dekzandruggen	154	Vaarle	23,80
3	Hoge dekzandruggen	194	Rullen bij Gerwen	23,10
3	Hoge dekzandruggen	156	Vaarle	23,08

Thema: 4 Duinen en stuifkoppen

In deze categorie zijn drie subcategorieën onderscheiden: 17 duingebieden met een oppervlakte van 1089 hectare; 25 kamduincomplexen met een oppervlakte van 139 hectare en 115 laagten die samenhangen met duinen en waarschijnlijk meestal uitblazingslaagten zullen zijn, samen 156 hectare groot. In totaal is zo 1385 hectare duingebied genoteerd, 14 % van de hier getelde oppervlakte.

4.1. Akkerrandwal

Lang, smal maar hoog opgestoven zand op grens van hei en oude akkers, vaak begroeid met wat zielige eiken, maar soms ook hele stevige. Het naastliggende ex-heide gebied vaak begroeid met dennen; de akker hopelijk nog akker. Ontstaan door instuiven van akkerwal.

4.2 Duin

Duinen zijn door de wind in het vrije opgeblazen hopen stuifzand. Soms een heel chaotisch golvend gebied. Heel vervelend als je grafheuvels wilt vinden...

De voornaamste duinengebieden liggen in het noorden, oosten en zuiden van Nuenen ca.. De Molenheide, 366 ha maar grotendeels buiten Nuenen, en De Papenvoortse Heide, 341 ha, liggen in het oosten. De Olense Heide, 132 ha, in het uiterste noorden en de Refelingse en Collse Heide in het zuiden. Sommige duingebieden liggen deels buiten de gemeente Nuenen ca.. Dit zijn de 10 grootste duingebieden:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
4	Duinen en stuifkoppen	1004	Molenheide	365,78
4	Duinen en stuifkoppen	1982	Papenvoortse Heide	341,14
4	Duinen en stuifkoppen	1013	zuidkant Liesh. Heide	133,37
4	Duinen en stuifkoppen	1984	Refelingse Heide	130,51
4	Duinen en stuifkoppen	1006	Olense Heide	112,76
4	Duinen en stuifkoppen	1011	Vresselse Heide	62,49
4	Duinen en stuifkoppen	1700	Refelingse Heide	52,33
4	Duinen en stuifkoppen	1816	Collse Heide	47,96
4	Duinen en stuifkoppen	1007	Olense Heide	20,70
4	Duinen en stuifkoppen	1979	Bergen Koude Olen	19,03

4.3 Kamduinen

Duinen, maar dan in rechte of gebogen ruggen, eventueel mooie parabolen. Binnen de bogen uitblazingslaagten. De kamduinen zijn soms erg lang. Er komen er enkele voor van meer dan 1,5 kilometer lengte. Het meest opvallend is die in de Olense Heide. Deze is anderhalve kilometer lang en maakt deel uit van de Midden-Brabantse dekzandrug. Deze duinen kunnen van laatglaciale ouderdom zijn, maar ook laatmiddeleeuws en alle dateringen daartussen. Zonder detailonderzoek of vergelijking met archeologische sporen zijn ze niet te dateren. De tien grootste kamduincomplexen:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
4	Duinen en stuifkoppen	1036	Olense Heide	18,08
4	Duinen en stuifkoppen	1704	Collse Heide	8,78
4	Duinen en stuifkoppen	1022	Molenheide	6,25
4	Duinen en stuifkoppen	1017	bij de Heihoef	4,24
4	Duinen en stuifkoppen	1987	Papenvoortse Heide	3,79
4	Duinen en stuifkoppen	1030	Molenheide	3,76
4	Duinen en stuifkoppen	1708	Gulberg	3,54
4	Duinen en stuifkoppen	1712	Refelingse Heide	3,54

4	Duinen en stuifkoppen	1031	Molenheide	2,28
4	Duinen en stuifkoppen	1023	Molenheide	0,70

4.4 Uitblazingslaagte

Plek waar het zand weggeblazen is, tot op een natte of stugge laag. Soms gevuld met een ven of (ex-) veen. Combinaties van oude kamduinen en oude uitblazingslaagten lijken bij uitstek kansrijk voor sporen uit het Mesolithicum.

De 42 uitblazingslaagten zijn meestal klein, hun gemiddelde grootte is in Nuenen 2 hectare. De grootste is echter ruim 21 hectare en ook een laagte in de Molenheide is groter dan 10 hectare. Combinaties van oude kamduinen en oude uitblazingslaagten lijken bij uitstek kansrijk voor sporen uit het Mesolithicum.

Dit zijn de tien grootste uitblazingslaagten:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
4	Duinen en stuifkoppen	1133	Olense Heide	21,55
4	Duinen en stuifkoppen	1108	Molenheide	14,42
4	Duinen en stuifkoppen	1088	Molenheide	5,82
4	Duinen en stuifkoppen	1714	bij Varelsvoort	4,98
4	Duinen en stuifkoppen	1717	Collse Heide	3,87
4	Duinen en stuifkoppen	1129	Olense Heide	3,03
4	Duinen en stuifkoppen	1073	Molenheide	2,73
4	Duinen en stuifkoppen	1142	bij Duikerspaal	2,54
4	Duinen en stuifkoppen	1990	Papenvoortse Heide	2,46
4	Duinen en stuifkoppen	1718	Collse Heide	2,42

4.5 Fort

Soort getuigeberg in verstoven gebied waarin de oude bodemopbouw nog aanwezig is, vaak bedekt door een bergje stuifzand.

Thema: 5 Laagte op het Hoge

Een niet-beekdal-laagte, het kunnen oude uitblazingslaagten zijn die in de laatste 1000 jaar niet meer stoven (in cultuurland, heide) maar ook erg oude beekdalen die tot ingesloten laagten werden doordat ze ergens door overstuiving met dekzand tot kom werden. Of rare gaten door smeltend ijs nagelaten etc.

5.1 Pingoruïne

Een *pingo* is een bolvormige heuvel die ontstaat in een gebied met permafrost waar de hydrostatische druk van bevriezend grondwater zorgt voor het opheffen van een laag bevroren grond. Als het klimaat warmer wordt, bijvoorbeeld aan het einde van een ijstijd, blijft van een pingo een cirkelvormig meer of krater over die pingoruïne wordt genoemd. Veel pingoruïnes worden na het afsmelten van het ijs langzaam opgevuld met veen.

In het gebied konden met de gebruikte methode geen pingo-ruïnes herkend worden. Omdat er kennelijk weldegelijk oude (dat wil zeggen tot in het Mesolithicum teruggaande) duinen zijn, kan niet uitgesloten worden dat er ook pingo-ruïnes zullen zijn. Zie overigens hiervoor bij "Uitblazingslaagten".

5.2 Andere laagtes

Het gaat hier niet om uitblazingslaagten met of zonder randwal, maar om laagten in verder min of meer vlak gebied die meestal geen deel uitmaken van dalsystemen. Wel kunnen er stukjes dal tussen zitten die door latere zandverplaatsing afgesnoerd werden. Het gaat om 25 laagten met een totale oppervlakte van 359 hectare. De grootste liggen in de overstromingsvlakte in het noorden van Nuenen: het Breugels Broek, de Breugelse Beemden, het Nuenens en het Gerwens Broek.

De tien grootste "andere laagten" (anders dan pingo-ruïnes) zijn:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
5	Laagte op het Hoge	353	Breugels Broek	128,69
5	Laagte op het Hoge	375	Breugelse Beemden	80,16
5	Laagte op het Hoge	376	Nuenens Broek	50,49
5	Laagte op het Hoge	379	Gerwens Broek	41,58
5	Laagte op het Hoge	377	Hoolse Velden	15,41
5	Laagte op het Hoge	300	laagte bij Vaarle	8,73
5	Laagte op het Hoge	374	Mortel	7,19
5	Laagte op het Hoge	372	Wagendonken	4,16
5	Laagte op het Hoge	368	Ruwe Putten	2,94
5	Laagte op het Hoge	373	Putten	2,47

Thema: 6 Dalen op het Hoge

Normalerweise beekdalen met beek, maar soms geheel gevuld met veen en dan (vroeger) beekloos.

6.1. Dal

Langgerekt doorlopend dal, meestal met beek.

In Nuenen ca. domineren de beekdalen de westelijke helft van de gemeente. De hoofdstromen zijn daar de Dommel en de Kleine Dommel of Heezer Aa. In het midden van Nuenen is het dal van de Hooionkse Beek, met dat van de Luchtense waterloop als bovenloop belangrijk. Tal van andere beekjes, deels met eigen dalen, verknippen het gebied. In totaal zijn 15 beekdalen onderscheiden, met een oppervlakte van 1244 hectare, bijna een kwart van het hier gekarteerde gebied. De tien grootste dalen zijn:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
6	Dalen op het Hoge	87	Kleine Dommel, Heezer Aa	442,58
6	Dalen op het Hoge	151	Dommel	261,23
6	Dalen op het Hoge	108	Luchtense Waterloop	226,00
6	Dalen op het Hoge	156	Heezer Aa	62,93
6	Dalen op het Hoge	162	Hooionkse beek	50,39
6	Dalen op het Hoge	150	Hooionkse Beek	40,24
6	Dalen op het Hoge	166	Refelingse Beek	32,99
6	Dalen op het Hoge	160	Refelingse Beek	28,70
6	Dalen op het Hoge	161	Scheerdonken	21,25
6	Dalen op het Hoge	163	Zeggen	21,12

6.2 Rijt

Begin van een beekdal, vaak in kwelzone, vaak moerassig of venig en met een afsnoering eer het eigenlijke dal begint, en daardoor wat komvormig. Aan de uitlopers van deze dalen en hun zijdalen kwamen rijten voor: plaatsen waar het water uit de bodem komt aan de kop van zo'n dal, wat meestal een erg natte plek opleverde. Hier onder vallen ook wijstgronden, ongeacht of daar veen is of was.

Bij de verkenning in en om Nuenen ca. werd één rijt opgemerkt, net op de gemeentegrens bij Vaarle, een kilometer ten noordoosten van de grote vuilstortberg.

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
6	Dalen op het Hoge	113	bij Vaarle	1,87

6.3 Waterscheiding

De waterscheiding tussen de stroomgebieden van de Dommel en de Helmondse Aa valt haast samen met de noordoostgrens van de gemeente Nuenen ca..

Thema: 7 Beken

7.1 Beekloop

De eigenlijke natuurlijke beek. Op de kadasterkaarten is in de regel goed te zien tot waar een beek stroomopwaarts natuurlijk is (bochten!). Daarop sluiten dan gegraven, meestal rechte, waterlopen aan, aangelegd bij de ontginning van de heide. Die rechte stukken horen tot het cultuurlandschap en worden genoteerd onder 15.03: "Gegraven waterlopen – sloot."

De beken in Nuenen ca. zijn merendeels 'genormaliseerd' ofwel rechtgetrokken en deels opgeruimd bij ontginning of ruilverkaveling. Op deze kaart is echter de kronkelende gedaante van de oorspronkelijke beken weergegeven en dat op basis van de kadasterkaarten van 1828-1830. Een probleem is de naamgeving van de beken, niet alleen hier maar in heel de Kempen. Soms verandert een beek al binnen één oude gemeente van naam, in de regel gebeurt dat zodra de beek een gemeentegrens oversteekt. Voor weer andere beekjes geeft de kadasterkaart geen naam. Daar is de naam ontleend aan latere topografische kaarten. Bovendien doet zich het probleem voor dat veel beken "Aa" genoemd worden. Voor het onderscheid zijn ze hier naar een aanliggend dorp genoemd als het bij die korte naam bleef. Vaak heten de beken tegenwoordig wéér anders: hier staan dus de oude namen voorop!

In totaal zijn 9 beken en beekjes onderscheiden met een totale lengte van ruim 55 kilometer (langs het water gemeten). Uiteindelijk stroomt het water noordwaarts af: alle water moet onder de brug tussen Son en Breugel door geperst worden! De beken in het gekarteerde gebied zijn:

NR	Naam	LENGTE
99	Kleine Dommel	16296
87	Dommel	13422
185	Hooidonkse Beek	8272
130	Vaarlese Loop	6281
187	Refelingse Beek	5367
133	Beekstraatse Loop	2469
189	Rullense Loop	1882
186	Duppeloop	1659
188	Alvershoolse loop	710

7.087 Dommel

De Dommel begint in Belgisch Limburg in het zuiden van Peer, stroomt langs de westzijde van Nuenen en mondt ten zuiden van Den Bosch uit in de Dieze die daar deels de naam Dommel overneemt. De rivier wordt al genoemd in 704 (Dutmala), later Ditmelle, Didmella en Dutmella.⁹ De beemden ten zuiden van de (kerk)toren van Nederwetten werden Abroeken genoemd. Dit wijst erop dat de Dommel ook wel Aa genoemd werd.¹⁰

7.099 Kleine Dommel

De Kleine Dommel ontspringt bij Hugten nabij Maarheze en mondt ter hoogte van het Nuenense gehucht Boord uit in de Dommel. Op de kadasterkaarten van Geldrop en Zesgehuchten De Dommel genoemd, op de kaarten van Heeze de Aa genoemd.¹¹

7.130 Vaarlese Loop

Deze beek ontspringt op de Kerkakker van Mierlo en stroomt daar langs het gehucht Luchen naar Vaarle onder Nuenen waar hij via de Beekstraatse Waterloop uitstroomt in de Papenvoortse Loop. Op

⁹ Cornelissen e.a., 1987, 92.

¹⁰ Cornelissen e.a., 1987, 51, 1^e vermelding 1426.

¹¹ Cornelissen e.a., 1987, 92.

de Nuenense kadasterkaart naamloos. Op de kadasterkaart van Mierlo Luchense Waterloop genaamd.¹²

7.133 Beekstraatse Loop

De Beekstraatse Loop ontspringt in het Kranenbroek onder Mierlo, komt bij de Scherijten in Vaarlese Heide en loopt dan naar het gehucht Beekstraat. Daar neemt hij het water van de Vaarlese Loop op: samen gaat het verder als Papenvoortse Beek (Hooidonkse Beek).

7.185 Hooidonkse Beek

De Hooidonkse Beek draagt op de kadasterkaarten onderweg verschillende namen. Het eerste stuk heet nog Beekstraatse Loop. Vanaf de eigenlijke Papenvoort bij de kruising met de Papenvoortse Dijk heet de beek tot de Schoordijk (nu genaamd Berg) Papenvoortse Loop. Vervolgens heet de beek op de kadasterkaart Liesenvoortse Loop tot de weg die nu Broek heet. Het volgende stuk heet Houtrijtse Loop en verderop tot de Eikelkampen de Spekse Waterloop. Het laatste stuk tot de uitmonding via het molenwiel van de Hooidonkse watermolen in de Dommel heet Herendonkse Waterloop. Zes namen voor een beek van 8 kilometer lengte. Op de moderne kaarten heet heel de beek samen met de Vaarlese Loop nu: Hooidonkse Beek.

7.186 Duppeloop

Dit beekje liep langs de Duppestraat (nu Dubbestraat) naar de Kleine Dommel nabij de Opwettense watermolen.

7.187 Refelingse Loop

Deze beek begon bij Refeling en stroomt dan in noordwestelijke richting via het Hool naar de Heuvelakkers waar hij uitmondt in de Dommel. Dat laatste stukje heette ook Heuvelakkerse Loop.

7.188 Alverschoolse loop

Beekje nabij Alvershool. Een hool is wat we tegenwoordig een duiker noemen: een buis onder de weg door als een eenvoudig soort bruggetje. De naam Alvers Hool komt al voor n 1455.¹³

7.189 Rullense Loop

Beekje dat bij de Elzen begint en nu noordwaarts naar het Langbroek onder Breugel stroomt. Dat laatste stuk is recht en duidelijk gegraven. De golvende zuidgrens van het Wettens Broek doet vermoeden dat daar ooit de benedenloop van deze beek was. Naamloos op de kadasterkaarten.

7.2 Oude meander

Reeds in een vroeg historisch of zelfs prehistorisch stadium afgesnoerde meanders. Vaak half open en half verland met veen of dichtgroeïende boerenkuilen. Soms terug te vinden op oude kaarten.

7.3 Overstromingsgebied

Soms belandt een beek in een erg vlak gebied waar amper nog van een dal sprake is: zo'n gebied kon gemakkelijk onder water schieten. Iets dergelijks ook bovenstrooms van bijna-afknellingen van beekdalen door dekzandruggen. De Broeken in het noorden van Nuenen zijn hiervan een voorbeeld. Kleinere overstromingsgebieden zijn wel eens "gecultiveerd" tot een "vloed" bij een watermolen. Die "vloed" noteren we bij het cultuurlandschap (16.09: Molens – molenvloed), het natuurlijke fenomeen van de overstromingsvlakte noteren we onder fysieke landschap.

¹² Kadaster Mierlo, bladen F1 en G3.

¹³ Cornelissen e.a., 1987, 56-57.

Thema: 8 Moeren op het Hoge

Van venen aan de aardoppervlakte blijkt op de moderne geomorfologische en bodemkaart vrijwel niets meer. Ze zullen via archiefonderzoek aangetoond moeten worden, als ze er hier al waren. Wel geven deze kaarten volop bodems aan waarin een veenlaag of een moerige laag voorkomt.

In deze reconstructie zijn de waterhoudende vennen volgens de kadasterkaarten alle opgenomen. Soms dragen vennen namen met de naamelementen “klot”, “wit”, “zwart”, “peel” erin: daar is zeker turf gestoken of gebaggerd. In Nuenen ca. werden alleen de naam “Moerven” en “Rouwven” opgemerkt. Opvallend is dat heel wat vennen op de topografische kaart niet vol water staan en dat die kaart weer enkele vennen tekent die op de kadasterkaart niet aangegeven zijn. Kennelijk was de waterstand lokaal nogal wisselend van jaar op jaar!

8.1 Ven

Natuurlijk open water op oude kaarten, zoals kadaster. Sommige vennen(groepen) werden omgebouwd tot viskwekerij. De vennen worden genoteerd bij fysieke landschap; de viskwekerijen bij cultuurlandschap (28.15: Grondstofwinning – visvijvers). Vennen ontstonden deels door het leeggraven van met veen gevulde laagten. In veel vennen werd nog recent van de bodem “klot”, goeie turf, gewonnen.

Er zijn 29 (kadastrale) vennen opgenomen, met een totale oppervlakte van 46 hectare. Enkele vennen liggen deels buiten de gemeentegrens. Een deel van de vennen lag in uitblazingslaagten tussen de duinen. De tien grootste vennen zijn:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
8	Moeren op het Hoge	794	Heikants Ven	5,43
8	Moeren op het Hoge	795	Haverven	5,21
8	Moeren op het Hoge	746	bij Varelsvoort	4,98
8	Moeren op het Hoge	863	Olense Heide	4,11
8	Moeren op het Hoge	847	bij Berenbroek	2,74
8	Moeren op het Hoge	859	Vlasven	2,72
8	Moeren op het Hoge	792	Olense Heide	2,28
8	Moeren op het Hoge	860	in Stadse Heide	2,25
8	Moeren op het Hoge	867	in Stadse Heide	2,05
8	Moeren op het Hoge	858	Lisven	1,79

8.2 Moeras

Moerassige gebieden waarvan niet duidelijk is dat het ooit veengebieden waren.

De geomorfologische kaart geeft binnen Nuenen ca. heel wat “moerassige” gebieden aan waar de bodemkaart geen veen of moerige laag aangeeft. Enkele daarvan konden niet met depressies in het terrein in verband gebracht worden, die zijn niet opgenomen. Zo resteren na correctie 3 moerassige plekjes, samen ruim 1 hectare groot:

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
8	Moeren op het Hoge	841	bij Refeling	0,68
8	Moeren op het Hoge	768	Collse Heiveld	0,38
8	Moeren op het Hoge	802	in de Molenheide	0,32

8.3 Veengebied actueel

Zowel de geomorfologische kaart als de bodemkaart geven gebieden aan waar thans ondiep in de bodem nog veen of een moerige laag aanwezig is. Deze gronden zijn samengenomen in de subcategorie 8.3: "Veen, actueel". Binnen het gekarteerde gebied betreft het 7 gebieden, in totaal 193 hectare, hoofdzakelijk in de grote beekdalen van de Dommel en Kleine Dommel gelegen.

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
8	Moeren op het Hoge	769	dal Heezer Aa	71,17
8	Moeren op het Hoge	840	langs de Dommel	35,15
8	Moeren op het Hoge	837	langs de Dommel	32,51
8	Moeren op het Hoge	838	langs de Dommel	29,40
8	Moeren op het Hoge	819	in de Olense Heide	17,91
8	Moeren op het Hoge	839	langs de Dommel	6,44
8	Moeren op het Hoge	817	Etzen	0,86

8.4 Veengebied verdwenen

Tenslotte is een schatting gemaakt van plekken waar vroeger veen gelegen kan hebben. Deze steunt geheel op de namen enkele aaneengelegen perceeltjes: De Moerput. Turfvaarten zijn hier niet geweest: de turf werd per kar afgevoerd.

TH_nr	TH_naam	NR	Naam	Opp (ha)
8	Moeren op het Hoge	842	Moerput	0,82

8.5 Veen op wijstgronden

Wijstgronden komen voor langs geologische breuklijnen. Maar die zijn er niet in Nuenen.

Thema: 9 Heide

In de Volle Middeleeuwen werd een begin gemaakt met plaggenbemesting. Heide en grasplaggen werden vermengd met de mest van het vee. Eerst gebeurde dit in de openlucht, later in zogenoemde potstallen. Hierdoor ontstonden vruchtbare, humeuze akkerbodems. Rond 1850 bestond Kempenland nog voor tweederde uit woeste gronden, vooral heide. In de periode 1850-1940 hebben zich ingrijpende veranderingen voorgedaan in het grondgebruik in de Kempen. De woeste gronden werden ontgonnen. Tot aan het einde van de 19de eeuw was er vooral sprake van grootschalige bosaanplant. Rond het jaar 1900 kwamen, met name dankzij een meer algemeen gebruik van kunstmest, grootschaliger heideontginningen op gang. Rond 1940 waren van de grote heidevelden nog maar enkele grotere gebieden over. Na de Tweede Wereldoorlog werden nog meer heidegronden in cultuur gebracht.

Grote oppervlakten hadden na de middeleeuwen lange tijd het karakter van heide: een vlak of golvend landschap begroeid met vooral bezemheide (*Caluna*) en dopheide (*Erica*), wat jeneverbessen en vliegdennen, vennen, zandvlakten en duinen. Hier en daar een vlek gras. Vooral na 1800 is de oppervlakte heidelandschap sterk afgenomen. Dat proberen we hier in beeld te brengen aan de hand van de topografische kaarten. Bij de reconstructie van het historisch landschap is gebruik gemaakt van drie referentieperiodes, drie ijkpunten (circa 1830, 1900, 1930), waardoor de ontwikkeling van het landschap gestalte krijgt. Aan de hand van het historisch kaartmateriaal uit betreffende periodes kon de ontwikkeling van het landschap, in dit geval de heide, in kaart worden gebracht.¹⁴

9.1. Hei in 1840

Ingetekend aan de hand van de grondgebruikskaart die vervaardigd werd op basis van de OAT van het kadaster en dus op 1832 gedateerd kan worden. Hierbij is het kaartbeeld wat vereenvoudigd: wegen, vennen en moerassen op de hei zijn bij de hei geteld en aaneensluitende percelen zijn tot één perceel gemaakt. Dan blijkt dat binnen de toenmalige gemeente Nuenen ca., die 3449 hectare groot was, 1206 hectare heide was: 35% van de oppervlakte. Dit zijn de tien grootste heidevlakten:

NR	Naam	Opp (ha)
36	Gerwense Heide	176,09
63	Nederwettense Heide	149,36
71	Papenvoortse Heide	147,65
18	Collse Heide	146,08
77	Reevelse Heide	125,11
93	Vaarlese Heide	79,39
84	Stadse Heide	68,98
24	Collse Heipercelen	62,68
78	Schoutvenne	30,21
19	Collse Heiveld	21,69

In totaal werden 96 heidevelden en heideveldjes gevonden. Bijna 82 procent van de heide lag in de 9 grootste heidevelden, alle groter dan 25 hectare. Ruim meer dan de helft van de heidepercelen was echter kleiner dan 1 hectare. De hei had in Nuenen dus twee gedaanten: enkele hele grote heideterreinen en heel veel kleine perceeltjes. Daarbij valt op dat veel van die kleine heideterreinen in de zogenaamde "Nieuwe Erven" lagen. Dat zijn kennelijk percelen die kort voor 1832 uit de heide geprivatiseerd werden, maar in 1832 nog niet ontgonnen waren. Daarin herkennen we de negentiende-eeuwse heideontginning in volle gang.

¹⁴ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl. 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

Grootteklasse	Aantal	Opp (ha)	% van totaal
Groter dan 100 ha	5	744,29	61,7%
50 - 100	3	211,05	17,5%
25 - 50	1	30,21	2,5%
10 - 25	5	86,12	7,1%
5 - 10	13	85,94	7,1%
1 - 5	14	32,47	2,7%
kleiner dan 1 ha.	55	16,37	1,4%
Totaal	96	1206,45	100,0%

9.2. Hei in 1900

Ingetekend aan de hand van de topografische kaarten met een datering zo dicht mogelijk bij 1900 (de typische "Bonnekaart"). De kaarten van rond 1900 tonen in Nuenen nog 857 hectare heide: 71% van de hei uit 1832. Vaak is dat dan heide vol spontane bosjes. De tien grootste heideblokken waren toen:

NR	Naam	Opp (ha)
120	Refelingse Heide	187,45
118	Papenvoortse Heide	175,11
99	Collse Heide	145,18
121	Stadse Heide	137,09
113	Nederwettense Heide	93,16
103	Gerwense Heide	42,79
107	Gerwense Heide	29,94
105	Gerwense Heide	9,32
101	Collse Hoef	8,29
119	Prinsen Weide	7,15

9.3. Hei in 1930

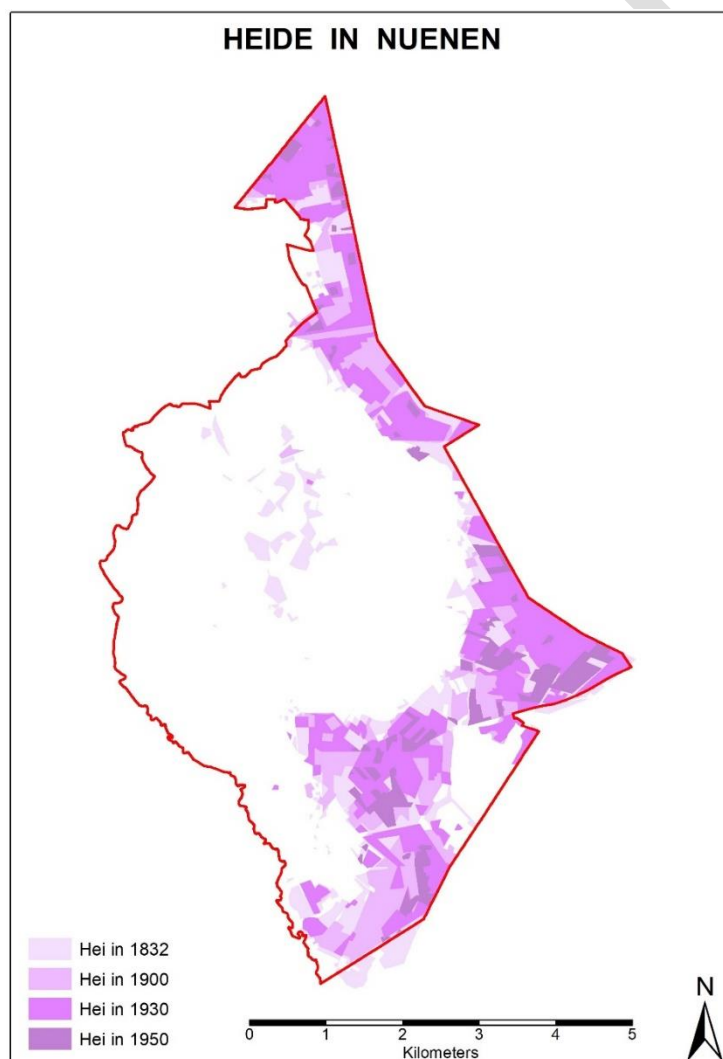
Ingetekend aan de hand van de topografische kaarten met een datering zo dicht mogelijk bij 1930 (de laatste "Bonnekaart"). Deze kaarten tonen nog 642 hectare heide: 53% van de hei uit 1832. De tien grootste heideblokken waren toen:

NR	Naam	Opp (ha)
142	Papenvoortse Heide	169,45
140	Refelingse Heide	102,26
153	Nederwettense Heide	81,19
130	Collse Heide	60,57
151	Nederwettense Heide	41,87
147	Gerwense Heide	37,80
149	Gerwense Heide	35,50
139	Refelingse Heide	27,68
152	Nederwettense Heide	11,32
138	Vaarlese Heide	8,70

9.4. Hei in 1950

Ingetekend aan de hand van de topografische kaarten met een datering zo dicht mogelijk bij 1950. De eerste naoorlogse kaarten voor Nuenen dateren uit 1954. Daarop zien we alleen nog kleine snippers heide, verspreid over de oostkant van de gemeenten. In totaal gaat het om 156 hectare of 13% van de heideoppervlakte uit 1832, verdeeld in 42 perceelsgroepen die gemiddeld 3,7 hectare groot waren. Die snippers zijn per streek gegroepeerd in de volgende tabel:

Naam	Aantal	Opp (ha)
Collse Akkers	2	1,08
Collse Heide	3	36,98
Collse Heipercelen	2	0,65
Gerwense Heide	5	12,10
Huikert	1	3,03
Nederwettense Heide	9	16,41
Nederwettense Heikampen	1	1,51
Papenvoortse Heide	9	62,09
Refelingse Heide	7	17,77
Stadse Heide	3	3,91
Totaal	42	155,53

Overzicht van de teruggang van de heide in Nuenen, 1832 – 1954. TEKENING K. LEENDERS, 2022.

CONCEPT

Thema: 10 Grote structuren

Naast alle hier beschreven kleine landschappelijke structuren, hebben we ook te maken met enkele grote vooral geologische structuren die een regionale schaal hebben en soms erg bepalend zijn voor de kleinere landschappelijke structuren.

10.1. Geologische eenheid

Centraal in de Meierij ligt een zone waar door tektonische bewegingen de oudere bodemlagen diep zijn weggezakt. Deze laagte is deels weer opgevuld met zandige en lemige afzettingen. Deze zone heet tegenwoordig de Roerdalslenk, maar in oudere publicaties wordt hij de Centrale Slenk genoemd. Nuenen ligt zowat midden in de Roerdalslenk.

10.2. Tektonische breuk

De scheidingen tussen de grote geologische zones worden gevormd door breuklijnen in de aardkorst. Nuenen ligt ver van dergelijke breuken.

10.3. Midden-Brabantse Dekzandrug

Dwars over de Roerdalslenk ligt een jong-pleistocene dekzandrug, de Midden-Brabantse Dekzandrug. Deze is 43 kilometer lang, opvallend recht en meestal ongeveer 2 kilometer breed. Deze rug belemmert de afstroming van heel wat beken, waardoor aan de zuidzijde hier en daar flinke overstromingsvlakten gevormd zijn.

Het uiterste noorden van de gemeente Nuenen reikt net tot in deze Midden-Brabantse Dekzandrug. De rivier de Dommel breekt tussen Breugel en Son door deze rug en in Nuenen zelf zien we de overstromingsvlakte ten zuiden van de rug in de vorm van de diverse "broeken": Breugels, Gerwens, Nuenensbroek.

10.4. Waterscheiding

Waterscheidingslijnen scheiden de stroomgebieden van de afzonderlijke beken. Hier zijn slechts de voornaamste natuurlijke waterscheidingen weergegeven. Ze lopen vaak over landruggen en door duingebieden, maar soms ook door het cultuurland.

De waterscheiding tussen de stroomgebieden van de Dommel en van de Helmondse Aa ligt ter plaatse van de oostgrens van de gemeente Nuenen.

Thema: 11 Restbossen

Bossen die kennelijk de bos-vijandige Middeleeuwen overleefden en pas daarna sneuvelden of misschien zelfs nog bestaan.

11.1 Restbos

Bossen die “altijd” bestaan hebben, die in de late middeleeuwen en daarna steeds vermeld worden en er in 1832 (of op de Meierijkaart van Verhees, 1794) nog zijn. Bij de reconstructie van het restbos is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal vanaf 1794.¹⁵ Ook de in historische tijd gesneuvelde oude bossen die rond 1500 nog bestonden, zijn opgenomen, mits kon worden ingeschat wanneer ze opgeruimd werden.

11.2 Ecologisch oud bos¹⁶

Dit zijn oude boskernen, waarvan bestaan, omvang en ligging vastgesteld zijn door Bert Maes, wiens bestanden daarvoor gebruikt worden. Een oude boskern is een bos dat tenminste voorkomt op topografische kaarten van ca. 1840 en waar een deel uit inheemse bomen of struiken bestaat. Inheems zijn de bomen en struiken die zich sinds de spontane vestiging na de laatste IJstijd (vanaf ca. 13000 jaar geleden) ter plekke altijd natuurlijk hebben verjongd. Ze kunnen ook kunstmatig verjongd zijn, maar dan moet het plantmateriaal afkomstig zijn van strikt lokaal oorspronkelijke bomen of struiken. Dit betekent dat bomen en struiken die als soort wel inheems zijn, maar ingevoerd werden uit een andere klimaatszone of geologische regio niet als inheems worden aangemerkt. Plantmateriaal uit direct aangrenzende gebieden (ook over landsgrenzen) kan daarentegen wel als oorspronkelijk inheems worden gedefinieerd, als het verder voldoet aan de definitie.

Aangeplante bomen en struiken zijn niet zonder meer te onderscheiden van hun inheemse verwanten. Ervaren veldwerkers kunnen wel heel wat morfologische verschillen vaststellen, maar in de praktijk worden inheemse bomen en struiken onderscheiden door middel van een aantal parameters of criteria. De werkwijze hiervoor is ontwikkeld door Maes.¹⁷ De criteria hebben betrekking zowel op de boom zelf als op de groeiplaats. Soms bieden archieven of herinneringen van omwonenden hulp. Een nieuwe hulpbron is kennis van het DNA met behulp waarvan inheemse genenbronnen kunnen worden gekarakteriseerd.

De belangrijkste criteria die de groeiplaats betreffen:

- het landschapselement komt voor op de historische topografische kaart van ca. 1830-1850 of ouder;
- het landschapselement komt op latere topografische kaarten voor, maar er zijn duidelijke aanwijzingen dat er vanuit oudere landschapselementen in de buurt uitzaaiing heeft plaats gevonden;
- het landschapselement maakt in het veld een oude en ongestoorde indruk
- het bodemtype en de groeiplaatsomstandigheden komen min of meer overeen met de natuurlijke standplaats van de soort;
- de bodem maakt een ongestoorde indruk;
- de boom of struik komt voor in het ter plaatse natuurlijke of afgeleide vegetatietype;
- er zijn plantensoorten aanwezig in de boom-, struik- of kruidlaag die indicatief zijn voor oude bosplaatsen of houtwallen. Hierbij wordt een lijst gehanteerd zoals die voor de bossen van Vlaanderen is opgesteld door M. Hermy (Tack et al., 1993), aangevuld met soorten die representatief zijn voor Nederland

15 Historisch kaartmateriaal: 1794: Kaart Hendrik Verhees; 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl, 1845; 1900: Topografie ca 1900: Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonneblaadjes.

16 Volledig naar bestanden Bert Maes 2010.

17 Maes, 1993.

- de standplaats ligt binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van de betreffende soort;
- in de omgeving komt de betreffende soort voor op vergelijkbare standplaatsen;
- in of nabij de standplaats komen oude natuurlijke of cultuurhistorische elementen voor zoals beekmeanders, wallen, greppels, graften, holle wegen en oude perceelsgrenzen.

De belangrijkste criteria die de boom of struik zelf betreffen:

- de boom of struik is een wilde inheemse variëteit, geen cultuurvorm;
- de boom of struik maakt een spontane en niet-aangeplante indruk;
- het betreft een zichtbaar oude boom of struik, een oude stoof van voormalig hakhout of spaartelg (op enen gezet);
- DNA onderzoek geeft indicaties.

Overige criteria

- uit archieven blijkt een hoge ouderdom van de groeiplaats of zijn er indicaties voor het autochtone karakter;
- uit mededelingen van bewoners ter plaatse blijkt een hoge ouderdom van de groeiplaats;
- uit archeo-botanisch- of archeologisch onderzoek volgen indicaties voor het autochtone karakter.

In de praktijk gaan zelden alle criteria tegelijk op. Op verarmde plaatsen bijvoorbeeld zullen indicatieve kruiden ontbreken. Er is ook niet altijd sprake van oude bomen of oud hakhout. Het uitsluiten van typische tuinvariëteiten is nog wel mogelijk, maar determinatie van wilde variëteiten is alleen met veel veldervaring soms mogelijk. De criteria dienen ook in samenhang met elkaar gebruikt te worden.

De groeiplaatsen van autochtone bomen en struiken worden in het veld aangegeven op een veldkaart met topografische ondergrond, schaal 1:10.000. Op het inventarisatieformulier worden opgenomen:

- gegevens betreffende de standplaats (topografie, geomorfologie, bodem, vegetatietype, indicatieve kruiden e.d.);
- gegevens over het beheer;
- de karakteristieke bomen en struiken (Tansleypresentie, inheems karakter, omtrek, hoogte, optreden van verjonging);
- gegevens ten behoeve van de oogst van vruchten of zaden (bloei, vruchtzetting, mate van bereikbaarheid).

De in de rapportage opgenomen soorten en groeiplaatsen zijn steeds in het veld bezocht en bestudeerd. In de praktijk is gebleken dat er in bestaande inventarisatierapporten ten aanzien van een aantal soortengroepen onvoldoende zekerheid bestaat over de determinatie of dat er sprake is van onzorgvuldige determinatie. Dit geldt voor geslachten als *Betula*, *Quercus*, *Crataegus*, *Prunus*, *Salix*, *Rosa* en *Ulmus*.

2. Inventarisatie historisch landschap –

2.1 Algemeen

Bevolkingsontwikkeling van de dorpen

	Inwoners 1438	Inwoners 1496	Inwoners 1526	Inwoners 1795	Inwoners 1899	Inwoners eind 1994

Wapen

Historische beschrijvingen

Naam

Wapen

Gebied

Dorp

2.2 Thema's

Thema: 12 Oude infrastructuur

Dit thema wordt gebruikt voor het onderbrengen van de oudste categorie wegen en routes: de pré-Romeinse en Romeinse wegen, waarvan het beloop veelal op giswerk en stoute dromen is gebaseerd. Het gaat hier om verbindingroutes, vaak bundels van banen, die maar met enige vaagheid aan te wijzen zijn als daterend van vóór de Romeinse tijd of van in die Romeinse tijd, met de bijhorende beekovergangen, dat zijn hier dan altijd voordenen. Omwille van hun vaak hypothetisch karakter hier apart gezet van de middeleeuwse infrastructuur.

12.1 Prehistorische wegen

Prehistorische wegen volgen vaak terreinhoogten, soms gemarkeerd door grafheuvels etc. of juist op basis daarvan verondersteld.

12.2 Romeinse wegen

Romeinse wegen zijn verondersteld of echt aangetoond rechte wegen.

12.3 Voorde

Voorde horend bij deze oude wegen en routes. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voordenen door grotere of kleinere bruggen vervangen.

12.4 Middeleeuwse hoofdweg

Verbinding tussen Hoog-Middeleeuwse economische centra, vaak te reconstrueren op basis van tollenen marktplaatsen op die routes.

Thema: 13 Doorgaande wegen

De gemeenten worden vanouds doorsneden door landwegen verbonden met de rest van Brabant en de wereld. Het beloop van die wegen is in de regel goed bekend, de ouderdom van de wegen van voor 1800 is vaak onduidelijk. De doorgaande wegen verbinden dorpen onderling of met verder weg gelegen steden en streken.

Een kenmerk van de middeleeuwse wegen is dat ze zorgvuldig de hogere gronden volgen, enigszins bochtig zijn en hier en daar overgaan in bundels van alternatieve wegen. Dit laatste maakt dat beter van routes gesproken kan worden. Rivieren en beken werden aanvankelijk overgestoken bij een voorde of doorwaadbare plaats. Juist in de doorgaande wegen zijn die het eerste door bruggen vervangen. Zo'n voorde of brug werd vaak de focus van een tweezijdige wegenwaaier. Er zijn echter ook eenzijdige wegenwaaiers: de punten waar alternatieve wegen afsplitsten en punten waar een weg het cultuurland verliet en daar het keurslijf van akkers en heiningen kon afschudden. Dergelijke eenzijdige wegenwaaiers markeren dus het punt tot waar de ontginningen strekten. Bij veren, bruggen en kruisingen verrezen vaak ook herbergen. Nabij steden werden stukjes weg bestraat, maar de vraag is of dat op de dorpen ook gebeurde.

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw werden nieuwe met bomen beplante rechte en tonnerond gelegde wegen ("dijken") aangelegd ter vervanging van de beroerde middeleeuwse wegen. kreeg zo te maken met de steenweg van Den Bosch naar Luik. Het zelfde idee werd vanaf 1810 op een hoger schaalniveau herhaald met de wegen die door Napoleons genie en onder koning Willem I aangelegd werden. Deze "rijkswegen" waren echte interregionale wegen, kaarsrecht, bestraat en beplant. De kosten moesten weer via tollens terug verdiend worden. Opnieuw raakten er zandwegen buiten gebruik. De "provinciale wegen" die in de negentiende eeuw tot stand kwamen waren daarentegen niets anders dan verbeterde interlokale wegen. Ze behielden dus hun bochtig verloop, al werd er hier en daar een lastige bocht opgeruimd of een ontbrekend stuk nieuw aangelegd. Tenslotte (hier vanaf 1863?) verschenen de spoorlijnen op geheel nieuwe spoorbanen en trammetjes (vanaf ca 1880?) die meestal in de berm van bestaande wegen reden.

Middeleeuwse wegen kunnen erg breed zijn. Die worden als vlak aangegeven. De rest als lijn.

13.1 Doorgaande weg

Min of meer duidelijke baan. Indien er bundels banen optreden, zijn die banen afzonderlijk opgenomen, zodat de bundel duidelijk wordt. Met meerdere kernen in Nuenen ca. en meerdere bestemmingen daarbuiten ontstond er op de hei een kriskraspatroon van heibanen.

Uniek Id	Naam	Lengte (m)
X.13.1.001	Eindhoven - Helmond	4303
X.13.1.002	Gerwen - Helmond midden	2961
X.13.1.003	Gerwen - Helmond noord	1693
X.13.1.004	Gerwen - Helmond zuid	1982
X.13.1.005	Gerwen - Lieshout	1364
X.13.1.006	Gerwen - Lieshout	929
X.13.1.007	Gerwen - Lieshout	2065
X.13.1.008	Gerwen - Lieshout	794
X.13.1.009	Gerwen - Stiphout	476
X.13.1.010	Gerwen - Stiphout	865
X.13.1.011	Nuenen - Geldrop	3758
X.13.1.012	Nuenen - Geldrop	3330
X.13.1.013	Nuenen - Helmond	1972
X.13.1.014	Nuenen - Mierlo	1717

X.13.1.015	Nuenen - Son	4179
X.13.1.016	Nuenen - Stiphout noord	2479
X.13.1.017	Nuenen - Stiphout zuid	1728
X.13.1.018	Nuenen - Tongelre	2498
X.13.1.019	Nuenense Weverweg	7716

X.13.1.019 Nuenense Weverweg

Deze is loopt van Veghel - Zijtaart – langs de oostzijde van Zondveld naar Nuenen. Trokken hierlangs speciaal wevers? Geen informatie daarover gevonden. Deze weg sluit niet aan op de Weverstraat in Nuenen zelf. Mogelijk werd deze weg in 1300 genoemd als begrenzing van de gemeynt van Nuenen en Gerwen: *Novum Aggerum retro Gherwen se extendentem, item a dicto loco usque ad stratam retro Gherwen de Busco venientem, a dicto loco usque Que(de)lsebregh* of: De Nieuwe Dijk achter Gerwen, tot aan de weg die achter Gerwen naar Den Bosch loopt, en dan de Quedelsebergh.¹⁸

13.2 Halte

Paardenwisselstation op postbaan, spoorweg of tramstation, tram of bushalte, busstation. Ook bijzondere benzinepomstations.

13.3 Oude rijksweg

Wegen uit het rijksprogramma uit de jaren 1810 – 1935. (Daarna krijgen we de moderne autowegen).

13.4 Railweg

Spoorlijnen, trambanen, goederensporen (interlokaal maar ook lokaal!)

13.5 Trekpad

Trekpad of jaagpad langs rivier of kanaal.

13.6 Veer

Oversteek van een rivier met een bootje: aanlegplaatsen, dalende wegen veerhuis.

13.7 Voorde/Brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een doorgaande weg. Doorwaadbare plaatsen heb je in soorten: min of meer dwars op het watert, schuin, zeer schuin of zelfs een heel eind door het water: een “waterstraat” of “langvoort”. Bruggen heb je ook in soorten: een paal in het water om overheen te stappen (‘waterstap’), een balk erover, een vonder, een schoor, een echte houten of stenen brug. Klein water stak met men een gemetseld of houten “heul” over. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voorden door grotere of kleinere bruggen vervangen.

Er zijn 6 dergelijke voorden gevonden.

X.13.7.001 Papenvoort

Voorde in de Papenvoortse Dijk over de Hooidonkse Beek. Deze weg loopt naar Stiphout. De eerste vermelding dateert van 1523.

X.13.7.002 Varelsvoort

Voorde in het zuiden van Nuenen, tevens een grenspunt uit 1300. Hier kruist de weg naar Mierlo een beekje dat in de 19^e eeuw de Varensvoortse Loop genoemd werd.

X.13.7.003 bij Nederwetten

Voorde in de weg Son – Nuenen over de Hooidonkse Beek tussen Nederwetten en het Spekt.

¹⁸ 1300, december 4: Enklaar, 1941, p 145, nr. 83; ONB, nr. 602; Van Zalinge Spooren, 2018, § 6.2.17.

X.13.7.004 Lissenvoort

Voorde in de weg Son – Nuenen over de Hooidonkse Beek vlak ten noorden van Nuenen zelf.

X.13.7.005 bij Beekstraat

Voorde in de weg Nuenen – Helmond over de Hooidonkse Beek.

X.13.7.006 bij Prinsenweide

Voorde over de Hooidonkse Beek bij de Prinsenweide.

13.8 Plein

Verbreiding van een doorgaande weg of samenkomst van wegen die tot een brede open ruimte leidt. De pleinen kunnen allerlei functies hebben.

13.9 Poort

Een doorgang door een natuurlijke barrière zoals een duinenrug, moeras, beekdal, de droge tegenhanger van een voorde dus. Veelal aan een of beide zijden met een wegenwaaier. (Hier wordt dus niet een soort stadspoort bedoeld!)

13.10 Spoorbrug

Speciale brug voor spoorlijn of trambaan. Meestal ijzeren of stalenconstructies, al dan niet beweegbaar.

13.11 Tol(huis)

Plaats of huis waar tol werd geheven.

13.12 Holle weg

Een door langdurig gebruik uitgesleten strook waarin een oude weg loopt. Omdat de holle weg op twee plaatsen in het systeem voorkomt (doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de holle weg geboekt moet worden.

13.13 Jaagpad

Trekpad langs turfvaart, kanaal of rivier.

13.14 Grenspost

Douanekantoor, marechaussekazerne, parkeerruimte en andere constructies aan een grensovergang. Soms op enige afstand van de feitelijke grens!

13.15 Laanbeplanting

Boomrijen langs doorgaande wegen.

Thema: 14 Lokale wegen

Onder lokale wegen worden de wegen begrepen die binnen het dorpsgebied blijven. Deze wegen zijn vaak multifunctioneel, zodat hierna ook heel wat combinaties opgenomen zijn. Binnen de stad zijn dat alle straten buiten het hoofdassenkruis. In de dorpen zijn het de wegen binnen de gehuchten, de wegen tussen de gehuchten en de kerk (kerkwegen) en de verbindingswegen naar de beemden of de heide. Ook in deze wegen lagen voorden die in de loop van de tijd door bruggen en duikers vervangen werden. De lokale wegen droegen bij aan de vorming van wegenwaaiers. De lokale wegen kunnen naar tal van functies onderscheiden worden, maar dat zullen we hier niet toepassen. We onderscheiden slechts de wegen zelf en de voorden of bruggen daarin.

14.1. Lokale wegen

Weg tussen onderdelen van de eigen gemeenten, soms tevens doorgaande weg. Bij de beschrijving van wegen kan het dwarsprofiel van belang zijn: holle weg (dan 13.12), een vlakliggende weg of een weg op een aarden dam "dijk". Ook het oorspronkelijke of huidige wegdek kan van belang zijn: asfaltweg, betonplatenbaan, kasseiweg, klinkerweg, grindweg, zandweg.

Op basis van het kadaster 1832 werd door de HK Nuenen een afzonderlijk bestand met wegen gemaakt. Daaruit zijn de doorgaande wegen onder Thema 13 geplaatst. De resterende als "weg" genoteerde wegen zijn, mits langer dan 100 meter hier onder Thema 14 lokale wegen geplaatst. Dat wil zeggen dat stukken doorgaande weg die ook een lokale functie hadden wel onder Thema 13 maar niet onder Thema 14 opgenomen zijn om dubbelingen te voorkomen. Het genoemde bestand bevat ook "paden". Dat zijn vaak akkerpaden. Ze zijn hier niet opgenomen.

Zo resteren er 190 wegen en weggetjes, waarvan er 49 in dat bestand ook een naam kregen. De totale lengte is 105 kilometer, de gemiddelde lengte 550 meter. Dit zijn de tien langste lokale wegen:

Uniek Id	Naam	Lengte (m)
X.14.1.006	Boortse Straat	2423
X.14.1.032	Nederwettense Straat	2377
X.14.1.028	Liesenvoortse Straat	1972
		1895
X.14.1.010	Eeneinds Kerkdijkje	1576
X.14.1.003	Beekstraat	1521
		1483
		1431
		1423
		1383

14.2 Voorde / brug

Oversteek van water via doorwaadbare plaats, vaak later vervangen door een brug, in een lokale weg. Doorwaadbare plaatsen heb je in soorten: min of meer dwars op het watert, schuin, zeer schuin of zelfs een heel eind door het water: een "waterstraat" of "langvoort". Bruggen heb je ook in soorten: een paal in het water om overheen te stappen ('waterstap'), een balk erover, een vonder, een schoor, een echte houten of stenen brug. Klein water stak met men een gemetseld of houten "heul" over. Omdat de voorde/brug op drie plaatsen in het systeem voorkomt (zeer oude wegen, doorgaande en lokale wegen), bepaalt het type weg waar de voorde/brug geboekt moet worden. Bovendien zijn veel voorden door grotere of kleinere bruggen vervangen.

X.14.2.002 bij Lissenvoort

X.14.2.003 bij Voort

X.14.2.004 De Voort

X.14.2.001 Mostbulten-Nieuwe Dijk

CONCEPT

Thema: 15 Gegraven waterlopen

Gegraven waterlopen zijn grotere gegraven waterlopen waaronder kanalen. Behalve de turfvaarten van de Peel zijn er bij Eindhoven nog een aantal wateren gegraven. Het grootste project was de aanleg van de Zuid-Willemsvaart (met bijhorende kanalen) en later het Wilhelminakanaal. Ook is er veel gewerkt aan de kanalisatie van de Dommel. Voor de waterhuishouding van de watermolens werden wat kanaaltjes gegraven.

We onderscheiden drie categorieën: bevaarbare kanalen of gekanaliseerde rivieren; gegraven molenwaters en ontwateringssloten die met ontginning en/of grensafbakening te maken hebben. Voorts de kleinere objecten haven, gracht en sluis.

15.1 Kanaal

Scheepvaartkanaal of gekanaliseerde rivieren voor algemeen interlokaal transport, of speciaal voor turftransport (turfvaart). Secundair worden kanalen gebruikt voor watertransport, bijvoorbeeld ten behoeve van vloeiveiden of ontlasting van rivieren.

15.2 Molenloop

Kanaaltje gegraven bovenstrooms van een watermolen om die molen aan een groter hoogteverschil in waterstand te helpen. Molenlopen kunnen meer dan 1 kilometer lang zijn. Bij een watermolen is er soms maar een kort stukje molenloop.

In Nuenen waren er drie watermolens, ieder met een molenloop. Niet uit te sluiten is dat dit oude meanders zijn.

LBL	NAM	LENGTE
X.15.2.01	Collse watermolen	261
X.15.2.02	Molenloop Hooidonk	326
X.15.2.03	Opwettense watermolen	124

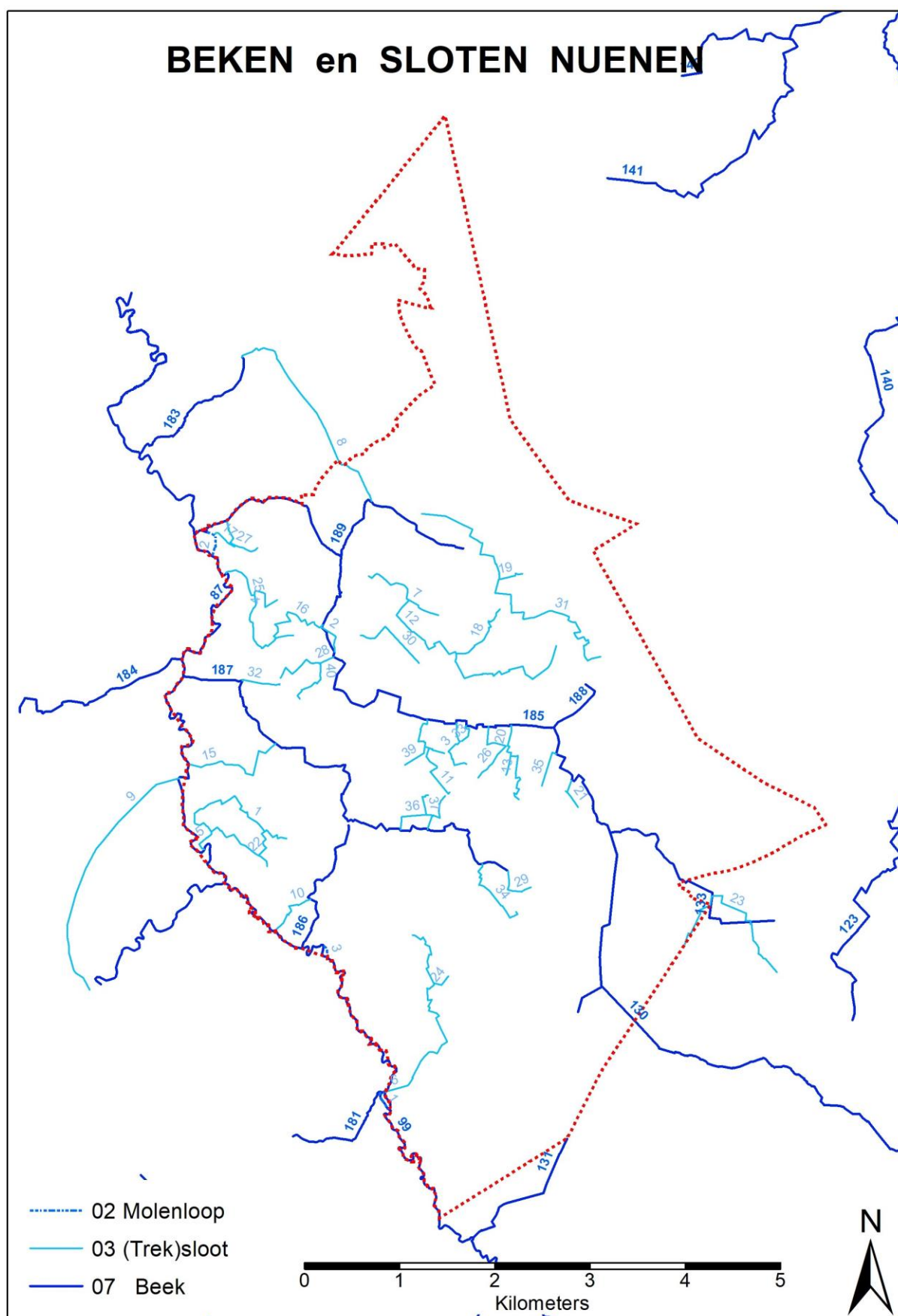
15.3 Sloot / wetering

Hier worden de grote ontwateringssloten die met ontginning en/of grensafbakening te maken hebben bedoeld, niet de eindeloos talrijke gewone slootjes. Een wetering is een gegraven waterloop voor de kunstmatige bevloeiing van droge onvruchtbare heidegronden.

In Nuenen is er een bijzondere terreingesteldheid, met in het westen langs de Dommel en Kleine Dommel vaak hoge ruggen, ten oosten daarvan lage broekgronden en daar weer ten oosten van de hogere gronden. Vooral in die broekgronden vinden we tal van treksloten die de detailontwatering moesten verzorgen. In de Legger van de waterwegen uit 1882 werden deze, naast de echte beken, nauwkeurig opgegeven en van een naam voorzien. Het waren er 40, samen 35 kilometer lang. Dit zijn de tien langste:

LBL	NAM	LENGTE
X.15.3.31	Rullense Loop	3480
X.15.3.12	Gerwense Loop	2792
X.15.3.06	Boordse Loop	2518
X.15.3.08	De Beek (Breugel)	2335
X.15.3.23	Kranenbroekloop	1925
X.15.3.25	Nederwettense Loop	1509
X.15.3.01	Achterbosloop	1417
X.15.3.15	Heuvelakkersloop	1241
X.15.3.07	Broekloop	987

CONCEPT

Beken, molenlopen en (trek)sloten in Nuenen. TEKENING K. LEENDERS, 2022.

15.4 Haven/kade/loswal

Dit kan variëren van een eenvoudige aanlegplaats tot een goed uitgeruste haven met loskades, kranen en loodsen.

15.5 Gracht

Gegraven water rond een boerderij, herenhuis, kasteel of stad.

15.6 Sluis

Schutsluis in kanaal.

CONCEPT

Thema: 16 Molens

Onder molens verstaan we graanverwerkende en andere industriemolens die als zodanig herkenbaar waren.

Op het platteland heeft een groot aantal molens gestaan. De oudste groep bestond uit de door rivierwater aangedreven molens. Sommige zijn zo lang geleden gebouwd en zo vroeg al weer verdwenen, dat er amper een duidelijk spoor van de vinden is: de "spookmolens". Mogelijk waren dat kleine molens die de concurrentie met de latere, grotere, molens verloren. Soms is uit archiefstukken alleen bekend dat er een molen was, maar is de exacte locatie niet bekend (hooguit alleen een globale locatie).

In eerste instantie heeft men voor aandrijving van de noodzakelijke molens gebruik gemaakt van waterkracht. Rond 1100 waren er in de Nederlanden al heel wat watermolens in bedrijf, rond 1300 nam de bouw van windmolens een vlucht. Aanvankelijk waren alle windmolens houten standaardmolens. Er kwamen echter in de Middeleeuwen al torenmolens voor in de regio. Vanaf 1680 werden steeds meer molens met een stenen romp en draaibare kap gebouwd. De bouw van zowel wind- als watermolens vereiste een relatief grote investering, die alleen door kapitaalkrachtige personen of instanties was op te brengen. De eerste molens zijn dan ook gebouwd door de adel die heerlijke rechten bezat en door grote kapittels en abdijen. Omdat deze investeringen hun rente moesten opbrengen, wendden vele eigenaars zich tot de hertog, om de plaatselijke boeren te verplichten om op de plaatselijke molen te laten malen. Dit waren de zogenaamde dwang- of banmolens.

Tot 1800 kon men dus niet vrijelijk molens oprichten en waren de mensen gedwongen om van bepaalde molens gebruik te maken, zelfs wanneer die erg onpraktisch gelegen waren. Na de opheffing van de heerlijke rechten en de belastingreglementen van de Republiek verrezen rond 1800 daarom molens op beter gekozen plaatsen, terwijl veraf gelegen molens buiten gebruik raakten of naar een betere plek verhuisden. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd stoomkracht ingevoerd in het maalderijbedrijf, maar pas in de twintigste eeuw werden er veel oude molens opgeruimd. De meeste molens maalden graan tot meel. Sommige hadden een meer industriële taak: schorsmalen voor de leerlooiers, olieslaan, het vullen van textiel, het grutten van boekweit, zelfs het malen van snuif kwamen voor. In Brabant waren er geen houtzaagmolens en ook geen papiermolens. In de Noordwesthoek stonden poldermolens.

16.1 Windmolen

Door windkracht aangedreven graan- of industriemolen. Standerdmolen, later stenen molen; op het vlakke, op een berg of in een berg (beltmolen), al dan niet met galerij.

16.2 Watermolen

Door waterkracht aangedreven graan- of industriemolen, enkele molens en dubbele molens. De westgrens van de heerlijkheid werd gevormd door de rivier de Dommel. Op de Dommel zijn van oudsher vanwege gunstige omstandigheden veel watermolens gebouwd. Ten zuiden van de Brabantse Kempen ligt geologisch gezien een soort hoogvlakte: het Kempisch Plateau. Op de hoogvlakte ontspringt onder andere de Dommel. De Dommel heeft plaatselijk een sterke helling, waardoor hier veel watermolens zijn te vinden. Een nadeel van watermolens was dat ze niet werden gebouwd van duurzame materialen, maar dat ze van hout werden gebouwd. Vanwege de blootstelling aan lucht en water, trad verwerking en rotting op. Watermolens vergden daarom voortdurend onderhoud, maar de voordelen waren groot. In een glooiend landschap kan waterkracht goed als energiebron worden gebruikt.¹⁹

¹⁹ Bijsterveld e.a., 2000, 198.

16.2.001 Hooidonkse watermolen

Maalt op de Dommel, met molenwater, molenkolk, sluis. Bestaat en draait nog.
1662 beschreven als:

Fol 202v

[108, Nederwetten, watermolen, Hooidonkse watermolen, Hooidonk 8-10, Nuenen.]

Neerwetten

Den Hooijdoncxen Watermolen, met het woonhuijs, hoff ende 2 veltiens, t'saemen groot ontrent 3 lopen saet, bij Peter Huijberts van Dinter weder ingehuert voor 560 guldens jaerlijcx behalven $\frac{1}{2}$ stuiver vanden gulden tot lijcoop ende daerenbovens voor ijderen duijm affgemalen steen te betaelen 6 gulden. Ende gelijcke 6 gulden t'elckens als het pineijnde aende asse versteecken wert. Ende daerenbovens t'onderhouden t'gene hem volgens verpachtcedulle te laste is geleecht.

Nota den voorsz molenaer heeft int opcomen vanden molen voorsz geavanceert 500 gulden die hem int afschijden vanden aencomende pachter off anderssints

Fol 203r

bij 't lant souden moeten gerestitueert werden, doch sonder interesse van dijen.

Op desen molen sijn insgelijcx 4 steen aen t'lant toecomende waervan den eenen looper over de 12 duijm dick is ende den anderen ontrent de 15 duijm ende de liggers 5 ende 4 duijm, doch overmits niet opgebrooken en conde niet perfectelijc gemeten werden, doch sijn de selve steen eerst op den molen gebracht sijnde gemeten ende nu bij het aenvangen van dese nieuwe huer weder moeten bij den rentmeester hermeten worden, om volgens voorgaende huercedulle van ijderen duijm affgemaelen steens t'ontfangen 6 gulden ende sulcx an t'lant weder te verantwoorden --- memorie

Fol 203v

Reparatien

Het steenbed diende onder versien ende ter sijden met enen nieuwe plaet geholpen ende eenen pael aen d'een eijnde op(?) den wiel gebracht.

Item het dack diende met ennige pannen ende vorsten versien.

De sluijs is oock vergaen ende staende stijlen van de schuitbeurden seer en beven, t'welck bij laegh water naerder diende gevisiteert om ten minsten costen van t'lant bij tijts te werden gerepareert.

Oock sijn de sijdelschoeingen ten deelen vergaen oock ennige van den achtercommen verlopen.

Het huijs was noch in redelijcke reparatie.

16.2.002 Opwettense watermolen

Maalt op de Kleine Dommel, met molenwater en molenkolk. Bestaat nog.

16.2.003 Collse watermolen

Maalt op de Kleine Dommel, met molenwater en molenkolk. Bestaat nog.

16.3. Rosmolen

Door paardenkracht aangedreven graan- of industriemolen. Vaak in een typisch veelhoekig gebouwtje of een “verdikking” van een ander gebouw.

16.4 Torenmolens

Molens met een stenen romp, die hier in de regio al in de middeleeuwen voorkwamen.

16.5 Motermolens

Vanaf 1846 komt de stoommachine de wind- en waterkracht aflossen, eerst in een bijgebouwtje van de oude molen. Vanaf 1907 ook “zuiggas”-motoren en later diesel en elektromotoren. Eerst worden er nog typische motermolengebouwen opgericht, later is een maalderij onherkenbaar. Het gaat om die typische motermolengebouwen. Ook wel ‘maalderij’ genoemd.

16.6 Molenbiotoop

Gebied met straal van 600 meter rond een met windkracht aangedreven molen.

16.7 Molenberg

Natuurlijke of opgeworpen hoogte waarop een windmolen staat of stond. Ook de “belt” van een beltmolen: een ring aarde opgeworpen tegen de voet van een stenen molen zodat men de wieken kan bedienen.

16.8 Molenwiel

Min of meer ronde waterplassen boven en benedenstrooms van watermolens, uitgewoeld door het onrustige water. De molenaar had er vaak het visrecht op. Niet te verwarren met het molenrad: dat is het rad waarin het water valt om de molen aan te drijven.

16.9 Molenvloed

Gebied bovenstrooms van watermolen dat door te sterke stuwing bij de molen wateroverlast kon hebben.

NB: verschilt van “Molenwiel”, want dat is een meest ronde kleine waterplas bij de uitloop van het molenrad of de bijhorende sluis; soms ook pal bovenstrooms van molenrad.

16.10 Watervluchtmolens

Molen die zowel op waterkracht als op windkracht kan malen. In de molen is er daarvoor een omschakelmechanisme. De molen kan zowel een graan- als een industriemolen zijn. Zeldzaam!

Thema: 17 Gehuchten

Dit deel van Brabant is vanouds een gehuchtenland, met gemiddeld een dozijn gehuchten en één dorpskom per oorspronkelijke gemeente. Het begrip "gehucht" (buurtschap, herdgang) hoort specifiek bij het oude hoofdzakelijk agrarische landschap. Ieder gehucht beschikte over een groter of kleiner gebied met akkers, weiden, hooiland en in de Middeleeuwen een aandeel in de gemene gronden. Dit kan het gehuchttoehoren genoemd worden.

Gehuchten die vooral uit boerderijen bestonden vertoonden een vrij open structuur. Iedere boerderij stond immers op een betrekkelijk groot erf (typische maat: 1 hectare) en daardoor konden ze niet dicht opeen geschoven worden. Vaak is de onderlinge afstand nog veel groter en is de ligging bij eigen grond blijkbaar een belangrijke factor geweest. Een straat verbindt in veel gevallen de boerderijen. In andere gevallen stonden de boerderijen met hun "voordeur" op de rand van een akkergebied (krans-akker-dorp) of op de rand van een stuk gemeenschappelijk gebruikte grond (krans-aard-dorp). Bij deze twee laatste vormen vinden we de boerderijen alle aan dezelfde kant van de straat, maar tevens waren ze verdeeld over meerdere gehuchten. In bijzondere topografische omstandigheden kan op deze wijze een driehoekige ruimte tussen boerderijen ontstaan zijn. Dat zijn geen "Frankische driehoeken", maar in de late Middeleeuwen of daarna gevormde pleinen, die qua genese verwant zijn aan de wegenwaaiers aan de rand van het cultuurland. Waar er dichte bebouwing optreedt, hebben we niet met boeren te maken. Het kan gaan om landarbeiders of wevers, maar ook (vooral in de dorpskommen) om renteniers, winkeliers, notabelen etc.

Niet alle gehuchten dateren uit de hoge of late Middeleeuwen. Naarmate de ontginningen voortgingen, ontstonden er ook nieuwe nederzettingen. Door het opschuiven van de heiderand kwamen ooit op die rand gelegen gehuchten midden in het boerenland te liggen en kwam er ruimte voor een nieuwe rij: "Heikant" is dan een typische benaming. Elders werd op vrij chaotische wijze een stuk heide ingenomen en bebouwd: de heidekrakers. In het bestaande cultuurland ontstonden nieuwe gehuchten door de splitsing van oude boerderijen, door het aankoeien bij een herberg of door het op een strookje langs de weg huisvesten van landarbeiders.

Het laatste kwart van de 19^e eeuw en de eerste decennia van de 20^e eeuw staan te boek als een periode waarin in Nederland grote veranderingen plaatsvonden. Deze ontwikkelingen, dikwijls aangeduid als 'modernisering', behelsden vooral in Zuid-Nederland een sterke economische en demografische groei. Door de daling van de sterftecijfers groeide de bevolking van Nederland in dit tijdvak zeer sterk. Vooral in het katholieke Brabant groeide de bevolking explosief. Dat leidde tot bouwen van vooral woningen en wat minder boerderijen, en na 1960 tot het bouwen van woonwijken op de oude akkers. Het nederzettingsbeeld is daardoor sterk veranderd.

Bij het aanduiden van de nederzettingen op de reconstructiekaart is een aantal keuzen gemaakt:

1) een peildatum. Dat is nodig omdat nederzettingen voortdurend veranderen. De gekozen peildata zijn:

- 1: 1810-1832 (opname kadaster)
- 2: 1900 (topografische kaart)
- 3: 1930 (topografische kaart)
- 4: 1950 (topografische kaart)

De in 1832 bewoonde erven kunnen archeologisch interessant zijn. Bovendien bestaat de mogelijkheid dat, als het bedrijf tot in de twintigste eeuw voortgezet werd, op het erf naast puin ook bodemverontreiniging wordt aangetroffen. De situatie op basis van de kaart van 1832 wordt als onderlegger gebruikt voor de verwachtingswaarde hoog – historische kern op de archeologiekaart.

2) Voor de typering van de nederzettingen wordt gesteund op een grootteclassificatie en niet op een interpreterend vormclassificatie zoals Kakebeeke of Steegh die presenteerden: daar zit te veel interpretatie in verwerkt!

De gehuchten worden als volgt getypeerd, steeds naar de toestand op de eerste peildatum:

groot dorp: meer dan 50 nederzettingseenheden (NZE), brede verzorgende functie, veel functies meervoudig aanwezig.

klein dorp: meer dan 25 NZE, verzorgende functies enkelvoudig aanwezig

groot gehucht: meer dan 25 NZE, geen verzorgende functie buiten een enkele herberg

klein gehucht: 10-25 NZE

huizengroep: 3-9 NZE.

verspreide bewoning aan straat: Van belang is dat de "verspreide bewoning aan straat" in veel gevallen de gedaante is waarin oude, niet erg uitgroeide, agrarische gehuchten in de vroege negentiende eeuw nog voortbestonden

compact aan straat: enkele verdichtingen in de verspreide bewoning, meestal aan een weg.

verspreid: soms erg eenzaam gelegen losse NZE, bijv. boswachter, veerhuis, paardenwisselstation.

Bij het typeren van gehuchten is het van belang op welk moment we de situatie beoordelen. Een gebied met verspreide bewoning in 1832 kan tegen 1900 enkele gehuchten bevatten, een groep boerderijen die in 1832 als "verspreid langs straat" (verder dan 100 meter uit elkaar dus) getypeerd wordt, kan doordat er huizen en boerderijen tussengevoegd zijn, in 1900 of 1930 als klein of zelfs groot gehucht (onderlinge afstanden minder dan 100 m) getypeerd moeten worden.

Het laatste kwart van de 19^e eeuw en de eerste decennia van de 20^e eeuw staan te boek als een periode waarin in Nederland grote veranderingen plaatsvonden. Deze ontwikkelingen, dikwijls aangeduid als 'modernisering', behelsden vooral in Zuid-Nederland een sterke economische en demografische groei. Door de daling van de sterftecijfers groeide de bevolking van Nederland in dit tijdvak zeer sterk.²⁰ Vooral in het katholieke Brabant groeide de bevolking explosief. De huisnijverheid bood soelaas voor deze enorme bevolkingsaanwas. Aan het begin van de 20^e eeuw was er vooral sprake van huisindustrie (leer, schoenen, sigaren, klompen et cetera). Uit de huisindustrie ontstonden in de loop van de 20e eeuw grootschalige industriële activiteiten. In de periode 1850-1900 kende een sterke industrialisatie, met name in de textielindustrie. Aan de Markt en langs de Willibrorduslaan verrezen fabrieken. Het bebouwingsbeeld met één- en tweelaags bebouwing dateert met name uit de periode 1850-1950.

17.1 Groot dorp

17.2. Klein dorp

17.3. Groot gehucht

17.4 Klein gehucht

17.5 Huizengroep

17.6 Verspreid aan de straat

17.7 Compact aan straat

17.8 Verspreid

²⁰ Blom en Lambert, 2006, 327-328.

Thema: 18 Heerlijkheden

Een typisch middeleeuws fenomeen zijn de heerlijkheden. In oorsprong zijn dat grote stukken grond waarover de bezitter of heer een zekere rechtsmacht bezat. Veelal betrof die macht ook de mensen die op die grond woonden of anderszins aan de heerlijkheid gebonden waren. Deze rechtsmacht vertoonde gradaties: de hoge rechtsmacht liet toe misdadigers te bestraffen, eventueel met de doodstraf. De lage rechtsmacht liet slechts toe boetes tot een zeker niveau op te leggen, terwijl het recht van "erven en onterven" er op neer kwam dat de gronden die onder de heerlijkheid vielen alleen ten overstaan van de heer of zijn vertegenwoordiger en zijn leen- of laathof konden worden verkocht of verorven. Voor die heer was er in principe een woning op de heerlijkheid. Veelal werd die woning in de loop van de tijd uitgebreid tot een eenvoudig kasteeltje met op de voorhof een hoeve. Tot de heerlijkheid hoorden vaak nog enkele hoeven die door de heer verpacht werden. Daarnaast was een deel van de grond uitgegeven en werd daarvan jaarlijks een klein bedrag (typisch 6 Leuvense penningen per bunder, ongeveer 2,5 eurocent per hectare) aan de heer betaald. Andere gronden waren als leengoed uitgegeven. De leen- en cijnsgronden lagen deels aaneen tegen het eigen (deels verpachte) deel van de gronden van de heerlijkheid, maar voor een ander deel lagen ze vaak erg verspreid.

Samenvattend:

1. eigen goed:
 - burcht of kasteel
 - huis voor de heer, met wat grond (tuin, park)
 - een of meer verpachte boerderijen
2. leengoed
3. cijnsgoed
4. allerhande rechten. Deze kunnen soms landschappelijk tot uiting komen.

De bezitter van zo'n heerlijkheid was in de regel zelf weer leenman van een andere heer. Dat kon de hertog van Brabant of Gelre zijn of de abdis van Thorn, de bisschop van Luik etc.. Deze feodale afhankelijkheid is belangrijk voor het begrijpen van de vorming van de nederzettingen.

In deze regio is een heerlijkheid een gebied waarover een lokale heer enkele rechten uitoefent. Dat kan heel beperkt zijn, het kan ook gaan om rechtsmacht tot en met het ter dood brengen van veroordeelden. Heerlijkheden zijn een typisch middeleeuws fenomeen waaraan in 1795 formeel een einde kwam. In het landschap herinnert er nog veel aan. De heerlijkheden zijn vanaf de zestiende eeuw in toenemende mate ook een landgoed geworden. De landgoedaspecten van de heerlijkheden worden hierna onder thema 19, Landgoederen behandeld. Daar komen de heerlijkheden dus ook weer terug.

18.1 Kasteel

Onder kasteel verstaan we niet alleen het (stenen) hoofdgebouw in een gracht, maar het hele complex bestaande uit zo'n hoofdgebouw (eventueel op een motte) en zijn gracht, een voorhof in een gracht, de kasteelboerderij, eventueel poortgebouw, verdere wallen en grachten.

18.2 Hoofdhoeve

Met hoofdhoeve en hoeve worden de agrarische bestaansstructuur van de heerlijkheid en bestaansbasis van de heer aangegeven. In de late Middeleeuwen en daarna zijn dat normaal verpachte boerderijen met meestal veel grond. De hoofdhoeve staat veelal op de voorburcht. Wat verderop vindt je dan één of meer andere hoeven.

18.3 Hoeve

Het gaat hier om pachthoeven van de oude domeinen, niet om "gewone" opvallende boerderijen.

18.4 Heerlijheidsgebied

Aanduiding van het rechtsgebied van de heerlijkheid in kwestie. Dat is soms uitgezocht en dan kun je dat overnemen. Indien onbekend: dan valt er ook niets op te nemen. De grenzen van zo'n heerlijkheidsgebied zijn soms heel grillig, met enclaves over en weer. Soms ook zijn het nog steeds bestaande min of meer rechte lijn in het landschap: die vinden we dan als relict terug!

18.5 Relaties

Het kasteel, de hoeven, de galg, het heerlijkheidsgebied en eventuele andere fenomenen van één heerlijkheid vormen samen een ensemble: die heerlijkheid. Getekend als verbindingslijnen met het kasteel (bijv. een lijn galg – kasteel).

18.6 Voorhof

Hier boven beschreven als element van het kasteel.

18.7 Kasteelboerderij

Kasteelboerderij is de hoofdhoeve uit de beschrijving hierboven.

CONCEPT

Thema: 19 Landgoederen

De terreinen die de heren van de oude heerlijkheden voor zich behouden hadden, zijn in de zestiende eeuw en later uitgegroeid tot de kernen van landgoederen. Naast deze oude groep ontstonden er ook geheel nieuwe landgoederen. De kern daarvan was in de regel een bestaande boerderij, soms een nieuwe ontginningshoeve, die in handen kwam van in een naburige stad gehuisveste adel of notabelen.

Landgoederen zijn mooi ingerichte stukken grootgrondbezit. Sommige komen voort uit oude heerlijkheden: in dat geval worden de landgoedaspecten daarvan onder het thema “landgoed” beschreven. Andere hebben een andere ontstaanswijze, deels door opwaardering en uitbouw van een enkele boerderij, deels als ontginningsblok.

Centrum van het landgoed is het landhuis, ook wel “kasteel” genoemd, naar het uiterlijk. Bij dat landhuis horen een tuin, vijver en park, soms een gracht om het huis. Daaromheen liggen de landerijen met enkele verpachte boerderijen. Soms is op grote schaal het landschap aangepast en meestal zijn er een of meerdere lanen aangelegd. Het geheel is het landgoedgebied. Soms is het deels omgeven met een wal. In de negentiende eeuw ontstaan ook mini-landgoedjes: een grote villa of grote herberg met ruime tuin en vaak nog een vijver, maar verder geen landerijen, boerderijen etc.

Veel grotere kloosters zijn in wezen het centrum van een landgoed. In plaats van een landhuis is dan het klooster het centrum. Soms is dat in een oud landhuis gevestigd. Waar in tuin en park van een gewoon landgoed allerlei profane versieringen en folies staan, staan bij een kloosterlandgoed religieuze elementen zoals heiligenbeelden (ipv Romeinse of Griekse beelden), kruiswegstaties, Calvariebergen en Lourdesgrotten. Maar de opzet is identiek: centraal gebouw, tuin, park en een lanenstructuur in een ruim gebied met pachtboerderijen staan en waar soms aan *landscaping* gedaan is.

De terreinen die de heren van de oude heerlijkheden voor zich behouden hadden, zijn in de zestiende eeuw en later uitgegroeid tot de kernen van landgoederen. Naast deze oude groep ontstonden er ook geheel nieuwe landgoederen. De kern daarvan was in de regel een bestaande boerderij, soms een nieuwe ontginningshoeve, die in handen kwam van in een naburige stad gehuisveste adel of notabelen.

19.1 Gracht

Gracht om het landhuis of een iets groter gebied. Soms is alleen de gracht bewaard gebleven.

19.2 Herberg

Herberg uit 19^e of 20^e eeuw, indien centrum van rijke tuin, maar zonder verdere landgoedstructuren van betekenis: minilandgoed.

19.3 Hoeven

Pachthoeve van het landgoed. Soms een bij het landhuis en nog enkele wat verderop.

Hier worden enkele opvallende hoeven genoemd, al is een band met een landgoed niet aanwijsbaar.

19.3.001 Kerkhofse hoeve, Kerkhoef 12 - 14, Nederwetten

Pachthoeve van het klooster Hooidonk naast de kerk van Nederwetten. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en in 1662 beschreven als: ²¹

De Kerckhoffse Hoeff belast met een seste part in 8 mud rog ende 5 mud garste aent altaer tot Geffen. Oock in 1/6 deel van eenen gewin chijs aen d'heer van Helmont ende 1/6 deel van 6 stuiver aent huijs van Tongeren welcke lasten vuytgenomen de chijsen, volgens laetste verpachtcedulle tot laste van t'lant moet betaelen.

²¹ NAG, RvS 2157 f 204r-206v.

Ende dijenvolgens bij Lodewijck Roessen dese hoeve weder ingepacht voor 490 gulden jaerlijcx
Ende bestaet dese hoeve in ontrent 85 a 90 lopendaet teullants thienvrij ende aenveert met de halve schaeer volgens t'verclaren vanden hoevenaer selffs.
Ende bestaet dese hoeve in een woonhuijs met de koestal annex, schuer, schaepscoije, backhuijs ende verckenscot, met eenen peertstal.

Reparatie

Inden koestal is eenen balck
gebroocken ende achter heel overgeweecken. Oock sijn de platinghe seer vergaen ende de wonden vervallen ende oversulcx seer caducq ende perijckel voor vallen.
Oijck diende den back om den put vernieuwt als sijnde tenenemael vervallen.
Den kelder dient gevloert ende de deur gerepareert.
Int backhuijs is een gebijnt versoncken, dient ghericht ende vereijst een dobbel deur voor den affganck.
Het verckenscot dient oock gericht ende gerepareert.
Oock vereijste in de peertstal verscheijde platinge vernieuwt [ende] den stal gericht.
Nota aende schuer waeren 2 deuren vernieuwt door ordre vanden rentmeester ende oock den putswengel alsoo geen en wtstel langer en conde lijden.
Oijck diende de schaepscoije geplajt ende gericht ende vereijste noch wel een nieuw deur aende schuer.

Plantagie

Om de put staen 3 essen.

Om den paertstal 3 eijcken schaers eenen voet dick.
Om het backhuijs eenen boom oock van 1 voet met een opgaende willich van stijff $\frac{1}{2}$ voet.
Item om t'verckenscot eenen eijck van $\frac{1}{2}$ voet dick.
Item achter t'huijs 2 eijcken van $1\frac{1}{2}$ den eenen ende den anderen van eenen voet.
Item om den schaepsstal drij eijcken van 1 voet met een cleijn opgaende willich.
Item inden camp ten noorden de kerck 6 cleijn eijcxkens met eenen grooten eijck stijff 1 voet met ennige gecnoote willigen. Oock ten suijden 16 eijcken so van 8 duim tot enen voet ende 2 cleijn eijcxkens. Ende ten oisten eenen eijck van 1 voet oock hier en daer om den selven camp ennich schaerhout 2 jarich.
Item om 't Ekampsveltien hier ende daer ennighe bossen schaerhout ende 5 boomkens van ontrent $\frac{1}{2}$ voet.
Item inde steegh ende
daer tegens opden Acker 27 eijcxkens van ontrent $\frac{1}{2}$ voet met ennige cnooteijcken.
Item rontsom den Langen Acker ontrent 125 quade crotten, soo onder als oock ennighe boven $\frac{1}{2}$ voet dick met noch ennighe als dobbel heester als quaet wassende hout. Oock op de meeste plaetsen bepoot met schaerhout oock hijer ende daer ennighe gecnoote willigen ende opt'eijnde vanden acker bij de hoeff Ter Straten een cleijn busselken elseschaerhout van 2 ende 3 jarich hout.
Insgelijcx het schaerhout om den Crabdries
Item oock inde Aabroecken ende Moldriessen
Ennich schaerhout van 2 ende 3 jarich.

Nota

den hoevenaer vermaent sijne huijsinghe te decken ende voorts als aende voorgaende hoevenaers is geschiet waertoe om cortheijts wille wort gerefereert.

19.3.002 Gansewinkel, Nieuwe Dijk 2, Nuenen

Pachthoeve van het klooster Hooidonk. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en in 1662 beschreven als: ²²

De hoeve genoemt Gansewinckel, belast in 1/6 part conform de Kerkhoffse Hoeve, groot in teullant ontrent 60 lopensaet ende bij Geerart Thijssen aenveert met de halve schaeer volgens eijgen verclaren.
Ende bestaet dese hoeve in een woonhuijs met den koestal annex, schuer, schaepscoije, peertstal, schop, backhuijs ende verckenscot, alles noch in tamelijcke reparatie sulcx dat den hoevenaer daer over niet en claeghe.
Doch den hoff leijt met het erff t'samen open ende onvrij voor de beesten ende oversulcx seer noodich diende omtuijnt waertoe t'schaerhout op de andere hoeve bijden rentmeester most werden aangewesen alsoo dese hoeve daarvan nijt off seer weijnich is versien.
Ende is dese hoeve bij den voorsz hoevenaer nu lest weder ingepacht voor 240 gulden jaerlijcx boven $\frac{1}{2}$ stuiver op de gulden van lijcoop, gelijk alle andere

²² NAG, RvS 2157 f 211v-212v.

Plantagie

Om dese huijsinge staet een jonge potagie van ontrent 250 welwassende eijcke boomkens soo van dubbele heesters ende ennighe wat swaerder ende ennighe voor 2 a 3 jaren ierst geplant.

Om den hof of driesken op de wegh 30 soo als heesters ende als dubbele heesters ende daer onder 7 a 8 wat swaerder.

Op den wegh voor den Gansenwinckelsen Acker 60 oude crotten als dubbele heester daeronder 7 a 8 van 8 ende 9 duim, wel wassende, met noch ennighe onnutte crotten tusschen bejide.

Achter inden voorsz acker staet een heesterbosken van ontrent 1 spijnt saetlants, waer onder ennige bequaem sijn om wt te setten.

Nota

Oijck den hoevenaer vermaent de huijsinghe te decken ende in behoerlijcke reparatie te houden, oock eekelen te saijen ende heesters op het aenwijzen vanden rentmeester te poten. Ende voorders gelijk alle andere voorgaende hoevenaers is aengeseeght.

19.3.003 Ter Straten, west van Soeterbeekseweg 36, Nederwetten.

Pachthoeve van het klooster Hooidonk. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en in 1662 beschreven als: ²³

De hoeve genoempt Ter Straeten lest weder ingepacht met den Papencamp tot Neerwetten bij Claes Jacobs voor 200 gulden jaerlijcx

Ende bestaet dese hoeve in 46 lopensaet teullants oock sijnde thiendvrij ende met halve schare aenveert volghens t'verclaren vanden hoevenaer selfs

Ende bestaet dese hoeve in woonhuijs metten koest al annex, schuer, peertstal ende backhuijs.

Reparatien

Inde schuer diende hijer ende daer de plaijen ende stijltiens versien ende was indeselve nu onlanx door ordre vanden rentmeester om perijckel te voorkomen eenen nieuwen balck ingebracht.

De peertstal diende met ennighe nieuwe plaijen versien

Oijck gericht ende met een nieuwe deur versien.

Beijde de wormen onder de cap inde koest al sijn op verscheijde plaetsen ghebrooken waer door de cap is versoncken ende in perijckel is van neer te storten, dies noodich opgenomen (of: ofgenomen) ende vernieuwt ter leegte [lees: lengte] van 3 gebont ter wedsijden.

Plantagie

Int straetien achter de schuer stonden 17 eijcke boomen swaer van 6 tot 9 duim met verscheijde bossen off struelles schaerhout

Om den grooten acker lanx den loop stonden 13 eijcke van ½ tot 1 voet dick met noch 2 voor aenden inganck

Item achter inde ackers 7 a 8 quade crodden ende hier ende daer ennich 2 jaerich schaerhout.

Item opden Hoogen Hoff d'een sijde met 2 jarich schaerhout ende insgelijcx om den tet ende oock van gelijcken om den Steenovencamp.

Item in het Peertsvelt veel struelles schaerhout niet wel wassende alle sijnde sommich 10 jaren out d'welck tot dienst van t'selve velt noodich waer vuytgeroeijt. Oijck stonden int'selve velt 5 quade crodden van boomen.

Item inde dreeff 48 eijcken stijff ½ voet ende in het re[in de vouw verdwenen] noch 2 van t selve soort

Item achter t'huijs is noch een restant van een heesterbosch bequaem om te versetten.

Nota den hoevenaer vermaent volgens huercedulle heeft te setten opt aenwijzen vanden rentmeester ende voort alles te doen gelijk de voorgaende hoevenaers is aengeseijt.

Nota

Op de Neerwettensche gemeijnte heeft het lant noch ettelijcke honderden van eijcke boomen, doch weijnich van ½ voet dick, veel van 4 duim ende als dubbele heesters, die daegelijcx seer affgehouden worden ende verminderen door dijen. Veel quaet wassent hout is ende vande huijsen affgelegen [veel doorgehaalde tekst] ende insgelijcx het schaerhout inde Heerendoncken t'welck oock door het continueel wthouden seer is verdorven ende desnijttemin naer alle apparentie ende sustenue van een ijder daer van kennisse hebbende noch sonder ennige contradictie aent lant competerende.

²³ NAG, RvS 2157 f 209v-211v.

19.3.004 Schuifteldonk, Hoekstraat 1, Nederwetten (misschien ook Eikelkampen 5)

Pachthoeve van het klooster Hooionk. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en in 1662 beschreven als:²⁴

De hoeve genoempt Den Schuifteldoncq last weder ingepacht bij Ruth Aertssen voor 270 gulden jaerlijcx
Ende bestaet in woonhuijs met den koestal annex, schuer, schaepscoij backhuijs, toffschop ende verckenscot. Ende is groot in teulant 45 lopen saet alles tiendvrij vuytgenomen den Speckacker groot 19 lopensaet liggende onder Gerwen.
Ende is dese hoeve aenveert met de $\frac{1}{2}$ schaer volgens t'veclaren vanden hoevenaer selfs, ende is dese hoeve belast met $\frac{1}{6}$ part inde lasten conform de voorsz Kerkhoffse Hoeve.

Reparatie

Inde schuer was eenen balck gebroocken die nodich diende vernieuwt met 2 deuren ende waren de ander 2 eerst gerepareert.

De schaepscoij is seer overgeweken ende lijt perijcken van inte storten ende oversulcx noodich diende gericht ende met platinge ende stijltiens aen d'een sijde versien ende gerepareert.

Plantagie

Om het erff ende hof staen 18 eijcke boomen soo van 5 tot 10 duym Oock ennige cleijnder met 2 groote kriekeboomen ende 8 opgaende willigen
Om het Koe-eussel aen t'huijs 19 eijcke boomen ter dickte als boven met 2 opgaende willigen oock aende 2 zijden hijer ende daer ennighe gecnoote willighen.
Item ten zijden int selve eussel hier ende daer ennich schaerhout met ennighe gecnoote eijcke ende willige oock eenen eijcken boom van 1 voet houts.
Item t'schaerhout om den hoffacker soo eijcken als elsen is van 1, 2 ende 3 jarich met nog ennighe gecnoote willigen ende 1 gecnooten eijck van 8 duym
Op den Eeckelencamp enen eijck schaers van 1 voet houts oock op den selven camp lancxt den wegh ennich 3 jarich elsen schaerhout ende achter aenden sloot ennighe gecnoote willigen van 1 jarich schaerhout
Item om 't groot ende cleijn Peertsvelt hier ende daer ennighe bossen schaerhout met weijnighe gecnoote eijcken
Item een heesterbosken van $\frac{1}{2}$ lopen saetlants, daeronder al bequaem heester sijn om vuyt te setten ende overmits seer dicht staen, dienden met den iersten al vuytgeseth
Op den voors Specacker op den wal lancxt den wegh staen ennighe oude gecnoote eijcken schaerhout eerst over een jaer gehouden
Item buijten de voorsz wal staen ontrent 50 quaden crotten van eijcxkens ontrent als dubbele heesters
Item opt voorhooff van dese hoeve sijnde lancxt de Neerwettense gemeijnte staen lancx de cant i... ierste reij voor de voorsz huijsinghe 5 eijcken van ontrent 1 voet houts.
Item buijten voor den Acker 32 eijcxkens van 4 tot 6 duym.
Item over den vaerweg noch 60 van t'selve slach doch meest wat cleijnder ende 2 schaers van 1 voet.
Item voor den Eeckelencamp opde gemeijnte 100 eijcxkens als dubbele heester ende daeronder ennighe weijnige van ontrent $\frac{1}{2}$ voet, meestal oude crotten niet vo... wassende
Item voor het Eeussel ten zijden op de voorsz gemeijnte ontrent 100 boomkens van t'selve slach
Ende van daer inde dreeff ontrent 90 van een soorte [er lijkt iets te ontbreken]

Nota

den hoevenaer vermaent volgens huercedulle sijne huijsinghe behoorlijck te decken, eeckelen te saeijen, heesters op het aenwijzen vanden rentmeester te poten, oock in geen weij off hoijvelden te torven noch onder de opgaende boomen te vlaggen ende voordens gelijk de andere hoevenaers is aengeseght.

19.3.005 Bloemenhof, Ten Hout

Pachthoeve Ten Hout van het klooster Hooionk. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en kennelijk al snel verkocht aan de heer Blom, luitenant in het Staatse leger.²⁵

19.3.006 Herendonk

²⁴ NAG, RvS 2157 f 207r-209r.

²⁵ Cornelissen e.a., 1987, 24, 75.

Boerderij aan de noordkant van de eigenlijke Herendonk, mogelijk gesticht of vernieuwd door een van de heren van Nederwetten en als naam dus van na 1557.²⁶ Onduidelijk of deze hoeve iets met klooster Hooidonk te maken heeft.

Bij het klooster van de Bazelaars in Den Bosch hoorde het goed Coll met hoeve en watermolen. De eigenlijke naam van dit klooster was Porta Coeli, maar omdat het door Wynand van Basel op het goed of erf de Donk bij Den Bosch gesticht was, heette het doorgaans het klooster Baseldonk of Bazelaarsklooster. De monniken die er in woonden behoorden tot de orde der Wilhelmiëten.

19.3.007 Collse Hoeve, Collsehoefdijk 24, Nuenen.

Pachthoeve van het Bazelaarsklooster in Den Bosch. In 1648 geconfisqueerd door de Republiek en in 1662 beschreven als:²⁷

De Colse Hoeve gecomen van het convent vande Baselaers, belast aende domeijnen met 7 stuiver 1 oort ende aende heer van Helmont 10 stuiver. Item aen de pastorije ende costerije tot Nuenen 1 vat roggen ende 2 brooden. Item aent Groot Gasthuijs Ten Bosch 4 sester roggen die van wegen het convent worden betaelt
Ende bestaet dese hoeve in 56 lopen teullants bij Andries Goijaerts op de leste verpachtinghe gepacht voor 325 gulden jaerlijcx ende heeft deselve hoeve aenvaert bloot aende stoppelen volgens des hoevenaers verclaren ende conform de laetste verpachtcedulle ende affirmatie van den rentmeester.

Oock bestaet dese hoeve in een woonhuijs metten koestal annex. Item schuer, schaepskooij ende verckenscot, met een backhuijs.

Noodige reparatie

Het backhuijs moet worden oempleijt ende de wenden versien, den oven is ingesoncken en moet nootsaeckelijc worden vernieuwt, oock diende de schuer omplaijt ende het verckenscot gerepareert.

Potagie

Int voorhoofd aen t'huijs stont fraijen jonge potagie waeronder bij het huijs ende schuer ennige dick sijn een voet, ennige ½ ende het meerendeel cleijnder.

Item lancxt de straet vanden Colsen molen aff tot Roeloff Peter Vennen driesken toe stonden 140 jonge opgaende boomkens.

Item neffens de schuer ende achter het huijs 84 eijcke boomen noch jonck ende wel wassende

Item op het Gansenbroeck lancxt de canten oijck een partij jonge opgaende boomen qualijck ½ voet dick

Item om de Koeweijde ende Schueracker het schaerhout sommich 3 ende sommich 6 jarich out neffens den Eerkens Hoff.

Item een busselen schaerhout groot ontrent 5 lopensaet lants van 1 en 4 jarich hout ende opde heg 5 jarich

Item een goede partije eijcke boomen int voorsz bosken waerbij om het waterswil niet en was te comen, doch daeronder waeren weijnich van 1 voet dick ende t'meerendeel ½ ende sommige minder.

Item het schaerhout om den Hoeffkens Acker was 3 jarich hout

Item het schaerhout in het Leegh Broeck 2 jarich

Nota

den hoevenaer aengeseeght sich in alles te moeten gedragen volgens sijne pachtcedulle, waervan hem de inhoud als hijervoorens aender ander hoevenaers heb verhaelt, oock aengewesen waer hij bequaempst sijne 50 heesters soude hebben te setten ende eeckelen te saijen.

Landgoed Vaarle was een leen van Oud-Herlaar en is vanaf 1381 bekend. Het kadaster toont twee pachthoeven.²⁸

19.3.008 Oude Vaarlese Hoef, hoek Vaarle en Schoutse Vennen.

Ter plaatse slechts een bosje.

19.3.009 Nieuwe Vaarlese Hoef, aan de weg genaamd Vaarle

²⁶ Cornelissen e.a., 1987,136-137.

²⁷ NAG, RvS 2157 f 62r-63v.

²⁸ Cornelissen e.a., 1987,285-287.

Thans weiland.

19.4 Klooster

Typisch kloostergebouw als centrum van het landgoed.

19.5 Laan

Met bomen beplante meestal kaarsrechte weg. Soms aan iedere zijde twee of zelfs drie rijen bomen. Rond 1700 werden ook dennen als laanboom gebruikt.

19.6 Landgoedgebied

Het totale landgoedgebied, inclusief boerenland en bossen.

19.7 Landhuis

Het centrale landhuis, dat alle mogelijke bouwstijlen kan vertonen. Het landhuis kan in gebruik (geweest) zijn als klooster.

19.8 Omgrachte hoeve

Sommigen groeiden uit tot kasteeltje, de meesten 'degradeerden' tot boerderij (veelal zijn de grachten helemaal of gedeeltelijk gedempt).

19.9 Ontginningsstructuur

Meestal rechthoekige landinrichting die gevormd werd bij ontginning, waarin toen direct al of later een landgoed gevormd is.

19.10 Zichtlijn

Lijn waarlangs men in de verte uitzielt op een bijzonder object: een beeld, kapel, kerktoren, molen. Deze lijn valt vaak samen met een laan.

19.11 Park

Gebied met bomen en struiken, doorsneden met paden. In het park kun je folies aantreffen. Veelal speciaal vormgegeven. Soms zijn sporen van meerdere stijlen herkenbaar, want het park werd af en toe aan de nieuwste mode aangepast.

19.12 Tuin

Meest open gebied met gras, lage struiken, bloemen, kruidentuin, paden. Veelal speciaal vormgegeven. Soms zijn sporen van meerdere stijlen herkenbaar, want de tuin werd af en toe aan de nieuwste mode aangepast. Hieronder vallen ook de stadtuinen die behoorden bij de deftige woningen in een dorp (zoals in Oirschot).

19.13 Vijver

Siervijver in de tuin of het park, soms speciale visvijvers. Dus als onderdeel van landgoedaanleg!

19.14 Villa

Groot huis of klein landhuis uit de 19^e of 20^e eeuw, centrum van rijke tuin, maar zonder verdere landgoedstructuren van betekenis: minilandgoed.

19.15 Wal

Aarden wal vaak met gracht als omgrenzing van het landgoed. Als het landgoed ooit uitgebreid is, kan zo'n wal ook binnen het landgoed voorkomen!

19.16 Overigen

Landgoederen zijn bijzonder rijk aan allerlei bijzondere elementen. In de groep "overig" zitten objecten van uiteenlopende aard, die hieronder opgesomd worden:

arbeidershuis: woning voor een van de landarbeiders van het landgoed.

beeld: beeld van klassieke goden, koningen of koninginnen, andere helden of symbolen; heiligenbeeld, kruiswegstatie, calvarieberg, Lourdesgrot.

bijgebouw: niet nader gespecificeerd bijgebouw van het centrale landhuis of klooster.

bomengroep: bijzondere groep bomen, soms ook van bijzondere bomen, als element van het vormgegeven landschap.

boom: bijzondere boom, hetzij eenvoudig als solitaire boom in het vormgegeven landschap, hetzij als bijzondere boom in tuin of park: dat is dan eigenlijk een folie. Soms is aan een boom niets te zien, maar is het toch een herinneringsboom, bijv. geplant bij de kroning van Wilhelmina of de geboorte van Beatrix.

familiëgraf: vlakgraf of grafheuvel waarin leden van de landgoedfamilie begraven zijn. Soms moeilijk te onderscheiden van ijskelder!

ijskelder: holle heuvel waarin men het ijs bewaarde dat in de winter uit de vijver gehakt werd. Lijkt soms erg op een familiëgrafheuvel.

jachthuis: speciaal huis of huisje waar men samen kwam voorafgaand en na afloop van de jacht. Hier werden bijv. de jachttrofeeën bewaard.

kapel: privé-kerk, kapelletje

kerkhof: op kloosterlandgoederen komen begraafplaatsen voor de kloosterlingen voor.

koetshuis: bijgebouw waarin de koetsen gestald werden. Meestal met grote poortdeuren.

opzichtershuis: woning voor de opzichter van het landgoed, vooral op landgoederen waar de eigenaar zelden aanwezig was.

orangerie: bijgebouw voor het kweken van allerlei planten, voorloper van de moderne kassen.

theehuis: losstaand gebouwtje om thee in te drinken, vaak op een heuveltje, met fraai uitzicht.

toegangshek: deftig toegangshek aan de oprijlaan, met gemetselde elementen en of veel smeedijzer.

tuinhuis: losstaand gebouwtje aan de rand van tuin of park, met fraai uitzicht.

visvijver: vijver(tje) om vis in te houden, soms reeks vijvers om vis in te kweken.

Thema: 20 Bosbouw

Tot een eind in de Middeleeuwen waren er in Zand-Brabant volop bossen. Door ontginning, het halen van bouwhout en geriefhout, en overbeweiding gingen die bossen bijna allemaal teloor. Bossen die deze periode “overleefd” hebben en nog voort bestaan zijn zeldzaam, maar ze zijn er wel. Het lijkt alsof de bebossing van de heide in de Kempen pas tussen 1850 en 1950 tot stand kwam en dat een deel van die jonge bossen na 1900 (1907?) alweer in boerenland omgezet werd.

De bossen zijn in vijf ouderdomscategorieën ingedeeld. Het gaat hier dus om de vlakken die bos zijn of waren en hun datering. Er horen daarom ook beschrijvingsvelden “datering start van het bos”; “datering einde van het bos” bij.

Bij de reconstructie van het historisch landschap is gebruik gemaakt van drie referentieperiodes, drie ijkpunten (circa 1830, 1900, 1930), waardoor de ontwikkeling van het landschap gestalte krijgt. Aan de hand van het historisch kaartmateriaal uit betreffende periodes kon de ontwikkeling van het landschap, in dit geval de bosbouw, in kaart worden gebracht.²⁹

De bossen kunnen ook getypeerd worden naar hun gebruik, indien bekend:

Arboretum: een “bomentuin”, aangelegd als verzameling, toonkamer van de boomkwekerij en / of met educatief doel. Botanische tuin, maar dan voor bomen.

Bomengroep: kan in landgoed voorkomen (zie aldaar) maar natuurlijk ook daarbuiten. Hier gaat het om dat laatste.

Boschage: onregelmatige struikachtige groepering van bomen.

Hakhout: Er waren heel veel kleine hakhoutbosjes, verspreid in het boerenland. Maar ook de “echte” loofhoutbossen waren in belangrijke mate groeiplaatsen van hakhout. “Hakhout” is een goede typering van bos. Geriefhout is daar een ander woord voor.

Dennenbos: Bos van grote dennen, vaak gebruikt voor het kweken van mijnhout.

Loofbos: Bos van grote loofbomen, al dan niet gebruikt voor de productie van timmerhout.

20.1. Bosbouw 1500-1750

Nieuwe bosaanplant uit deze periode.

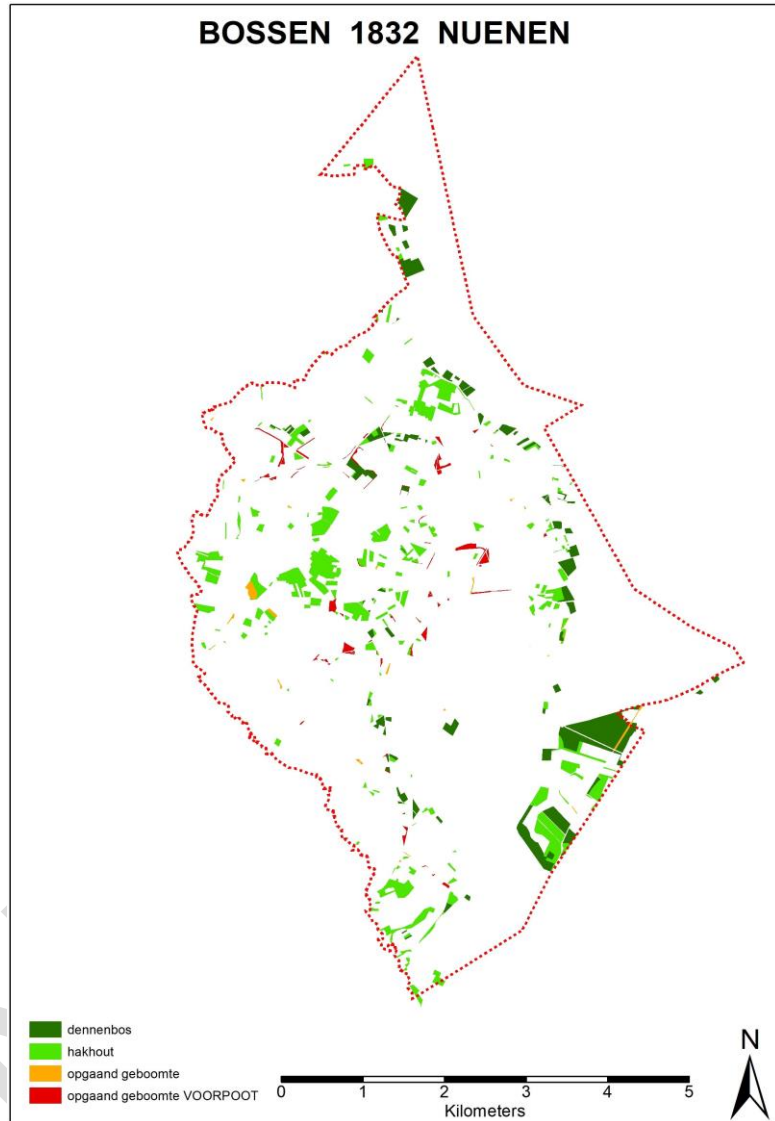
20.2. Bosbouw 1750-1850

Na 1750 begint de bouwtraditie van de Verlichting grip te krijgen op de landgoedeigenaren. Zowel loofbossen als dennen. Dit beoordelen we aan de hand van het grondgebruik zoals vastgesteld door het kadaster dat in 1832 in werking trad.

Type bos	Aantal	Opp (ha)	Gemiddelde opp (ha)
dennenbos	139	99,27	0,71
hakhout	417	155,27	0,37
opgaand geboomte	26	5,90	0,23
opgaand geboomte vp	78	15,88	0,20
Totaal	660	276,32	0,42

²⁹ Historisch kaartmateriaal: 1832: kadaster 1832; 1838: topografie 1837-1840. Uit de reproductie Wolters-Noordhoff, 1990; 1845: Topografie ca 1845: Van der Voordt-Pieck en Kuijl. 1845; 1900: Topografie ca 1900 Wieberdink, 1989. Dit zijn de Bonnebladjes.

Toen was er in Nuenen 276 hectare "bos" dat in vier categorieën onderscheiden kan worden. Het gaat steeds om heel kleine perceeltjes. 610 van de 660 percelen waren kleiner dan één hectare. Het grootst waren nog de dennenbosjes maar het grootste was ook slechts 8,6 hectare. Alleen daar, op de Vaarlese Heide, was een begin gemaakt met systematische heidebebossing. Opvallend is dat veel dennenbosjes op de overgang van cultuurland en heide stonden. Ruim de helft van het "bos" bestond uit hakhout dat vooral verspreid in het cultuurlandschap overal aanwezig was. Alleen wat het kadaster "opgaand geboomte noemt" lijkt op wat we nu als "loofbos" zien: een verzameling grote bomen. Maar in 1832 gaat het dan in Nuenen om enkele kleine perceeltjes en verder vooral uit voorpootstroken waarin "particuliere bomen" op gemeentegrond stonden.

20.3. Bosbouw 1850-1900

Vanaf ca 1850 vooral bebossing van grote heideterreinen die uit de gemeeynt verkocht werden en bij gebrek aan mest niet in boerenland konden worden omgezet. Veelal dennen (mijnhout). Deze bossen staan nog niet op de kaart van Van der Voordt Pieck, 1842; maar wél op de Bonnekaart van ca 1900.

20.4. Bosbouw na 1900

Vanaf 1900 is de kunstmest betaalbaar en kan de hei wél in boerenland omgezet worden. Dan leidt nog maar een deel van de ontginningen tot bossen. Veelal dennen (mijnhout).

Thema: 21 De oude akkers

Het gaat hier om akkers van voor 1850. In de Meierij kunnen twee typen oude akkergebieden onderscheiden worden: de grote openakker gebieden (in provinciale taal: “bolle akkers” alhoewel die akkers vaak heel vlak zijn) en de met heggen of houtranden omgeven akkers die in de Kempen veelal “kamp” of “heg” heten. Sommige daarvan liggen bol, andere zijn vlak.

De open akkercomplexen waren in de negentiende eeuw aan de buitenzijde wel begrensd met een levende haag, eventueel op een wal, maar de interne verdeling in eigendoms- of gebruikseenheden bestond uit greppels van een voet breed en diep, ofwel een grasbandje van een voet breed, dan wel een denkbeeldige lijn tussen twee merktekens zoals een steen of paal. Deze open akkers zijn waarschijnlijk de oudste akkercomplexen. Bovendien is in de Kempen, maar óók heel nadrukkelijk in Breda, aangetoond dat onder deze in de negentiende eeuw niet of schaars bewoonde akkers, vroegmiddeleeuwse en zelfs oudere bewoningssporen schuil gaan. Het nederzettingsspatroon is tot in de dertiende eeuw nogal dynamisch geweest. Pas vanaf de dertiende eeuw werd zichtbaar het nederzettingsspatroon gevormd, dat we rond 1800 nog (in uitgegroeide vorm) kunnen waarnemen.

Het onderscheid “besloten” of “open” van de oude akkers, en de akkerwallen, zijn afgelezen van de topografische kaart van ca 1838. De bolle akkers zijn afgelezen van de hoogtekaart AHN. Hier zijn dus alleen de bolle akkers weergegeven die rond 2000 nog herkenbaar waren. Onderzoek in Bostel wees uit dat de bolle ligging voor de wandelaar pas te zien is, als de akker in het midden meer dan een halve meter hoger ligt dan aan de rand. In de verstedelijkte gebieden zijn dus geen bolle akkers aangegeven. Bolle akkers vallen deels samen met de hier opgenomen besloten of open akkers, maar komen ook daarbuiten voor, op jonge akkergronden. Bolle akkers getuigen van een nog niet geheel begrepen intensieve bewerking van het akkerland in of na de Middeleeuwen. Daardoor kwam het midden van de akker zo’n halve tot een hele meter hoger te liggen dan de randen. Dit zal de afwatering bevorderd hebben. Er zijn overigens vooral langs beekdalen gevallen bekend waarin men later deze “kop” van de akker afschoof, het beekdal in, om zo de oppervlakte akkergrond te vergroten. Dit leidde tot versmalde beekdalen, zogenaamde “tuineerdgronden” in het opgehoogde deel van de dalen (en een bodemprofiel dat “op z’n kop” ligt!) en onverwacht dunne akkerdekken boven op de oude akkers.

Binnen het thema Oude Akkers kunnen we de open akkers en de besloten akkers makkelijk van de topografische kaarten in combinatie met de kadasterkaart aflezen.

Open akkers zijn vaak erg groot, bevatten een heleboel meest strookvormige eigendommen die allemaal bouwland zijn en onderling niet of amper door heggen gescheiden zijn of waren. Het terrein ligt meestal hoog ten opzichte van de omgeving, maar is intern behoorlijk vlak. Bij de provincie heet dit de “bolle akker”, maar die term is misleidend.

Akkerwal: Om een “open akker” lag wél een heg, met daarin akkertoegangen (“akkerveken”). Soms lag de heg op een wal: een akkerwal.

Besloten akkers zijn bouwlandpercelen van een halve tot twee hectare, die omgeven zijn door een heg die soms op een walletje staat. In deze streek heten die “kamp”, “bocht”, “heg”. Veelal het eigendom van één persoon of slechts enkele. De besloten akkers liggen soms “bol”, maar lang niet altijd.

Steilrand: doordat oude akkers door bemesting met zandhoudende mest 30 cm of veel meer opgehoogd zijn, steken ze soms op opvallende wijze boven aangrenzende oude graslandgronden uit. Als die in een beekdal liggen, is het verschil nóg markanter. Deze steilranden accentueren de oude akkers.

Verder hebben we drie *nadere onderscheidingen* bij de oude akkers:

Bolle akker: “Bolle akker” is een *nadere onderscheiding* die voor de besloten akkers relevant is. De akker ligt bol of niet. Vaak liggen ze nu vlakker dan vroeger. Het blijkt dat de wandelaar ze pas herkent als het midden van de akker meer dan 50 cm hoger is dan de rand. Een en ander kan van de AHN hoogtekaart afgelezen worden.

Percelering: vooral bij open akkers is het interessant om na te gaan of de oude akkerpercelering er nog is. Die is te zien op de kadasterkaart en bestaat uit in blokjes gegroepeerde korte strookvormige percelen. Lijkt me daarom een item dat bij het beoordelen van de relictwaarde van belang is.

Perceelsrandbegroeiing: een item dat bij het beoordelen van de relictwaarde van belang is, zowel bij openakkers (de buitenheg) als bij de besloten akkers.

21.1 Akkerwal

Om een “open akker” lag wél een heg, met daarin akkertoegangen (“akkerveken”). Soms lag de heg op een wal: een akkerwal.

21.2 Besloten akker

Dit zijn bouwlandpercelen van een halve tot twee hectare, die omgeven zijn door een heg die soms op een walletje staat. In deze streek heten die “kamp”, “bocht”, “heg”. Veelal het eigendom van één persoon of slechts enkele. De besloten akkers liggen soms “bol”, maar lang niet altijd. Het merendeel van de Nuenense akkers was op deze wijze omheind: in 1832 was dat 592 van de 1005 hectare akkerland, 59% dus.

21.3 Open akker

Open akkers zijn vaak erg groot, bevatten een heleboel meest strookvormige eigendommen die allemaal bouwland zijn en onderling niet of amper door heggen gescheiden zijn of waren. Het terrein ligt meestal hoog ten opzichte van de omgeving, maar is intern behoorlijk vlak. In Nuenen werden door vergelijking van de akkerpercelen van het kadaster uit 1832 met de topografische kaart van 1837 zestien openakkercomplexen vastgesteld. Ze beslaan 359 hectare en zijn dus gemiddeld 22 hectare groot. De grootste meten 40 hectare, de kleinste 6 hectare.

NR	NAAM	Opp (ha)
2	De Heuvelakkers	14,15
3	Stadse Akkers	20,98
4	De Oulanden	36,77
5	De Beekstraatsche Akkers	39,29
6	De Vallestap	24,52
7	Het Kraakveld	6,08
8	De Dooren	21,26
9	De Bakert	19,76
10	De Duivendijk	10,06
11	De Poelakkers	17,95
12	De Panakkers	25,90
13	De Mulakkers	31,42
14	De Hoolsche Velden	6,43
15	Mostbultse Straat	10,52
16	Den Huikert	40,32
17	De Kerkakkers (G)	33,72

21.4 Steilrand

Doordat oude akkers door bemesting met zandhoudende mest 30 cm of veel meer opgehoogd zijn, steken ze soms op opvallende wijze boven aangrenzende oude graslandgronden uit. Als die in een beekdal liggen, is het verschil nóg markanter. Deze steilranden accentueren de oude akkers.

21.5 Privé open akker

Naast de gewone open akkers die in talrijke vaak strookvormige kadastrale percelen verdeeld waren, komen er ook open akkers voor die helemaal niet of amper verdeeld zijn, en dan in grote blokken. Deze horen in den regel bij een grote hoeve. In Nuenen werden er 5 opgemerkt, samen 54 hectare groot, gemiddeld dus bijna 11 hectare.

NR	NAAM	Opp (ha)
18	De Kerkhoef	15,12
19	De Bloemenhoef	7,98
20	Het Spekt	11,83
21	De Heihoef	6,26
22	De Collse Akkers	12,90

De Kerkhoef van Nederwetten, de Bloemenhof aldaar en de hoeve van Coll zijn zeer oud, terwijl de Heihoef vermoedelijk juist heel jong is.

CONCEPT

Thema: 22 Ontginningssystemen

Middeleeuwse agrarische ontginningssystemen zijn niet altijd goed herkenbaar. Maar waar ze met een zekere systematiek aangelegd zijn, kunnen ze gemakkelijk aangewezen worden. Via de naam, cijnstarief of wellicht een stichtingsoorkonde kunnen ze min of meer gedateerd worden. Dit thema overlapt ruimtelijk met tal van andere thema's, want het kijkt naar een ander aspect: systematische middeleeuwse ontginningen. Dus van voor 1500, mag ook 1568 zijn.

In principe is alle cultuurland van ca 1500 in de Middeleeuwen ontgonnen, want er zijn bijna nergens terreinen bewijsbaar sinds voorromeinse tijd in cultuur. Het steekt dus wél af tegen nadien ontgonnen gronden, maar het zal moeilijk zijn de ontginningsgrens van ca 1500 (1568) betrouwbaar aan te geven. Daarom beperken we ons tot de systematische min of meer grootschalige middeleeuwse ontginningen. Daarbij moeten we dat "ontginnen" niet al te strikt nemen, de middeleeuwer sprak van "oirbaar" maken, bruikbaar maken. De moderne boer zou zulk land waarschijnlijk nog voor een wildernis houden!

De Moderne Tijd liet ook de landbouw niet ongemoeid. De motor was hier de in 1896 door pater G. van den Elsen opgerichte Noordbrabantsche Christelijke Boerenbond. Doelstelling was aanvankelijk de zedelijke verheffing, maar al spoedig werd verbetering van de materiële toestand het hoofddoel. Dankzij de krachtig aangepakte ontginningen maakte de paarse heide plaats voor bossen en moderne boerderijen.³⁰

Onderscheid is te maken naar de aard van het terrein voor de oirbaarmaking: Veen – beekdal – bos – hei – zand (Bij Rijen ontgon men ooit het "Vliegende Venne" om van dat stuifzand af te zijn!). Zo komen we op:

22.1 Veenontginning

Ontginning van een veengebied om het agrarisch te gaan gebruiken. Klassiek is de verdeling van het terrein in "hoeven" (12 maal zo lang als breed, 12 bunder of 51,5 – 16,0 hectare groot; andere verhoudingen komen ook voor). Op iedere hoevestrook werd in principe een boerderij geplaatst. Kleinere venen zullen minder grootschalig aangepakt zijn.

22.2 Beekdalontginning

De natte bodem van beekdalen was geschikt om in het voorjaar hooi te leveren en daarna als weide te dienen. Veelal in korte strookjes dwars op de beek gelegd, met allerlei struikbegroeiing langs de scheidingsslootjes. In brede beekdalen soms een grootschaliger opzet.

22.3 Bosontginning

Ontginning in de laatste middeleeuwse bossen ging vaak ook strooksgewijs, maar die stroken zijn dan een beetje krom of bochtig.

22.4 Heideontginning

Ontginning van de "heide". In de Middeleeuwen vaak in typische afgeronde vormen, soms aanklappend aan eerdere soortgelijke ronde vormen. Ook in de vorm van blokken min of meer rechte stroken vanaf de weg heiwaarts. Ze zijn niet altijd bewoond, want het is soms alleen maar uitbreiding van het land van een bestaande boerderij.

22.5 Populierenlandschap

Geen gewone bosbouw, want tussen de populieren overheerst boerenland, dat is nu net het typische! Het populierenlandschap betrof zowel natte gebieden (beemden, broeken) als de akkers. Op sterk lemige gronden is de centrale Meierij vanaf 1750 de populierenteelt op gang gekomen. In Schijndel, waar de populierenteelt zeer dominant was, kan ze geassocieerd worden met het rond 1900 zeer algemeen voorkomen van uitgestrekte gebieden met zeer kleine strookvormige met heggen en

³⁰ Kolman e.a., 1997, 18.

bomen omheinde percelen. Op nattere en lemige gronden werden populieren in de houtkanten gepoot. Het populierenlandschap betrof er vooral de gronden van de Bodem van Elde, het Wijbosch en het aangrenzende Broek. In die gebieden waren al vroeg hele bospercelen aangelegd. Het populierenlandschap strekte zich verder richting Liempde, Best en Oirschot uit, zover er lemige gronden liggen. Populieren ontbreken vanouds op de open akkers en de Rooise Heide. Op de Eerdse Bergen, op zandige duingrond, werden echter juist veel dennebospercelen aangeplant. Nadat in 1800 erg veel bomen waren omgewaaid in een zware storm, is bij de herplanting in veel gevallen de canada-populier gebruikt. Deze boom was in het midden van de achttiende eeuw door landgoedeigenaren, onder andere bij Breda en Utrecht, vanuit Canada geïmporteerd. Het populierenhout werd aanvankelijk vooral gebruikt door de talloze klompenmakers in deze streek. In Liempde was een derde van de bevolking in de eerste helft van de negentiende eeuw afhankelijk van het klompenmaken en ook in Schijndel was het een belangrijke economische sector! Later werd het hout ook gebruikt in de luciferindustrie en de bouw van treinwagons (fabriek op de Molenheide bij Schijndel). Het voortbestaan van het populierenlandschap is mede afhankelijk van de afzetmarkt voor het hout. Het was tot 1950 overheersend in een flink deel van de centrale Meierij. Het populierenlandschap is nu teruggedrongen tot enkele kleinere gebieden.

22.6 Streepjesverkaveling

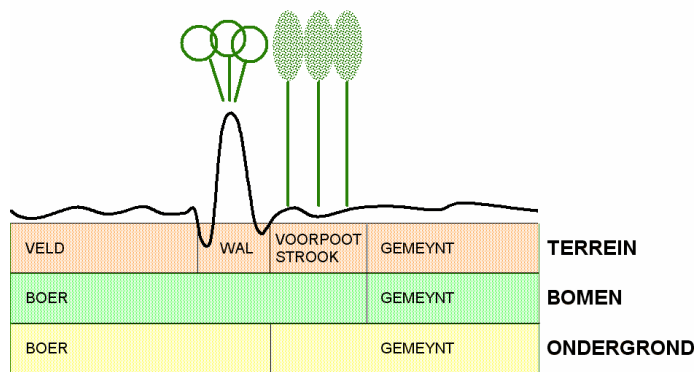
Op de kaarten van 1900 en eerder valt in de RVK "Schijndel" een overheersende "streepjesverkaveling" op. Deze bestaat uit rijtjes van kleine lange percelen, 25 bij 125 meter groot ongeveer. Nadere analyse leerde dat - afgezien van de Schijndelse Akker - de streepjes groepsgewijs één eigendom vormden. Een kaart van de eigendommen laat een vrij normale een beetje onregelmatige blokverkaveling zien, met percelen van ongeveer 1 tot 1,5 hectare. De "streepjes" zijn dus niet ontstaan door een ver doorgedreven erfdeling. Nader onderzoek leerde dat de verstreping vermoedelijk primair is ingegeven door de natte toestand van deze lemige gronden. Door het aanleggen van slootjes verkreeg men een grotere waterberging en potentieel ook een betere afwatering. Die afwatering was echter ook afhankelijk van het algemene afwateringssysteem, dat eerst na de Tweede Wereldoorlog behoorlijk op peil gebracht werd. De verstreping was dus een verbeteringspraktijk die toegepast werd vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw. In die zelfde tijd werd het kweken van populieren in deze streek bijzonder populair. De vele slootkanten konden met populieren worden "aangekleed". Dat gaf meer stevigte aan de slootkant en het leverde na een jaar of twintig mooie "klompenbomen" op. Op een "verstreept" perceel konden tweemaal zoveel bomen staan als op een gewoon blokperceel. Deze populierenteelt, die wortelt in de hier altijd in zwang gebleven houtteelt, bepaalde vervolgens in belangrijke mate de economie van de dorpen in de streek. De klompen werden via Den Bosch naar Holland geëxporteerd.

De verstreping was rond 1827 in volle gang, want percelen die toen door de Zuid-Willemsvaart doorsneden werden, waren in 1832 soms aan de ene kant wél en aan de andere kant niet "verstreept". Ook de nieuwe uitgiften op de Schijndelse en Rooise Heide, die van na 1864 dateren, bleken in 1900 in belangrijke mate "verstreept" te zijn. Pas na de Tweede Wereldoorlog zijn de streepjes gaan verdwijnen. Dit proces, dat samenhangt met de sterke ontwatering van het terrein, is nu vrijwel voltooid. In de herfst van 1997 bleek dat zelfs de diepste sloten kurkdroog waren. Op slechts twee plekken is er nog iets van de streepjesverkaveling teruggevonden bij de veldverkenningen van zomer en herfst 1997, op één daarvan was men die sporen net aan het opruimen. De streepjespercelen hebben hier dus twee eeuwen het landschap bepaald, maar zijn nu praktisch verdwenen.

22.7 Voorpootstrook

In de late middeleeuwen kregen de boeren het recht om op de eerste zoveel meter van de gemene gronden langs hun boerderij bomen te planten en die ook weer te kappen. Wel moesten ze een zesde van het geoogste hout aan de hertog afstaan: de houtschat. Nuenen verkreeg dat recht in 1405, met een breedte van 20 voet, ongeveer 6 meter.³¹ In het kadaster vinden we dat terug als stroken waarvan de ondergrond eigendom is van de gemeente, terwijl de bomen die erop groeien van een particulier zijn. Schematisch ziet dat er als volgt uit:

³¹ Frenken, 1932: door schepenen en gezworenen, 20 voet breed, maar waar vliegende zand is zo breed als nodig is.

Schema van een voorpootstrook. TEKENING K. LEENDERS, 2010.

De voorpootstroken in Nuenen werden in het kadaster als afzonderlijke percelen aangegeven. Op het kaartje Bossen 1832 Nuenen zijn ze in het rood aangegeven.

22.8 Zandontginning

Als vorm waarschijnlijk niet goed te onderscheiden van de heideontginning, maar door de ligging (in een duinengebied) wél.

22.9 Ruilverkaveling

Tijdens de ruilverkaveling werden er grotere landbouwpercelen gecreëerd ten behoeve van een efficiënter agrarisch beheer van de landbouwgronden. Veel bosjes, bomen, heggen en zandwegen verdwenen hierdoor. Niet echt een ontginning, maar een herinrichting van het boerenland naar de mode van de tijd waarin dat gebeurde.

Thema: 23 Beemden

De boeren gebruikten de veengronden en andere natte gronden langs de beken en in sommige laagten op de heide in de lente vooral als hooiland en in de zomer, wanneer de bodem wat opgedroogd en steviger was, als weidegrond. De aldus gebruikte gronden werden "beemd" genoemd. De beek was soms de natuurlijke achtergrens van die beemden. Vanaf het Hoge liepen tal van wegen de beemden in om daar wat te vertakken en dan dood te lopen. Op enkele plaatsen blijken dat erg brede wegen geweest te zijn.

Op een aantal plaatsen is men de waterhuishouding met dijkjes gaan reguleren. Daar vind je die dijk, daarnaast misschien nog dijkputten (waaruit de dijkarde gehaald is), sluisjes in die dijk en misschien wel een wiel (ronde waterplas bij slingering in de dijk) waar ooit de dijk doorbrak. Voor de goede orde wordt er op gewezen dat in Zand-Brabant het woord "dijk" vooral gebruikt werd om een weg aan te duiden die een natte laagte, eventueel een beekdal, overstak. Veelal werden deze wegen verhoogd aangelegd, zodat er inderdaad een 'dijk' ontstond. Dit soort dijken ligt dus niet parallel aan de beek (als waterkering), maar juist loodrecht op de beek. Daarnaast worden wegen naar de hei of richting de Peel ook meestal met dijk aangeduid, hoewel het lang niet altijd verhoogd aangelegde wegen waren. Peeldijk is een veel voorkomende straatnaam in Peelland. Niettemin is het denkbaar dat men ook waterkerende dijken of kades aanlegde om de beemden beter te kunnen gebruiken. Een lichtere vorm van waterbeheersing is het onderhouden van een schouwsloot. Daarlangs kon men in de winter de beemden ook bewust laten overstromen: dat gold als bemesting. Later is men dat gaan systematiseren: vloeiveiden. Gezien het veelvuldig voorkomen van toponiemen zoals vloet, vloeï, vleut, etc (niet alleen bij watermolens!) zal het begrip vloeiveide echter ook al in de Middeleeuwen hebben bestaan. Wellicht vaak met een natuurlijke oorsprong, maar wel aangepast en bewust gebruikt.

In de beemden werd soms turf gewonnen. Voor het binnenhalen van het hooi op een afgelegen plek werden speciale "keetveldjes" ingericht. Daarvoor koos men wat hogere plekken aan een toegangsweg naar de beemden. In de weideperiode waren en zijn die toegangswegen met hekken afgesloten. Bij sommige van die hekken stond (staat) een "bocht" of schutskooi: een eenvoudig hekwerk waarin beesten opgesloten werden die zwervend aangetroffen waren. Enkele boeren die aan de rand van de beemden woonden (wonen) hadden (hebben) de taak op zich genomen op het grazende vee toe te zien. De functie van schutter is al oud. Bij de uitgifte van de gemeinten door de hertog van Brabant in de 13de en 14de eeuw was in sommige gevallen al een schutter aangesteld. In de gemeint (gemeenschappelijke gronden) kregen (meestal) ingezetenen van een plaats het recht om o.a. hun vee te weiden. Trof men er vee aan van anderen, niet gerechtigd in de gemeint, aan, dan mocht men dat vee "schutten", plaatsen in een schutskooi. Daar bleef dat vee dan tot er een boete (het schot) was betaald. Een gedeelte van die boete was voor de schutter. De regelgeving voor het schutten is in het algemeen opgenomen in de keuren en breuken van een dorp. De schutskooi is nooit overdekt en alleen 19de eeuwse exemplaren waren niet voor 100% hout, maar bijvoorbeeld stenen pilasters met ijzeren stangen. Volgens oude bestekken zijn de 18de eeuwse schutskooien helemaal van hout.

Bij het gebruik als weidegrond hoort een afsluithek aan de toegangsweg (om uitgebroken beesten in het beemdengebied te houden) en een "bocht" of bewaarplaats van dergelijke weglopers.

Dat leidt tot de volgende typering:

23.1 Bocht

Een kleine omheinde ruimte van een staketsel van hout, een levende omheining, of zelfs een metalen hekwerk waarbinnen weggelopen of zwervend vee bewaard werd tot het tegen betaling van bewaarloon door de eigenaar opgehaald werd.

23.2 Dijk

Waterkering langs de beek.

23.3 Dijkputten

Plaatsen waar de dijklaarde ooit weggegraven werd. Vaak een laagte met moeras langs de dijkjes.

23.4 Dijksloot

Sloot langs de dijk.

23.5 Eendenkooi

Plek ingericht voor het vangen van eenden. Op de kaart herkenbaar door de typische vorm.

23.6 Hek

Afsluithek (draaiboom, slagboom, draadhek) aan toegangsweg tot beemdengebied.

23.7 Hooiland

Het eigenlijke beemdengebied. Na het binnenhalen van de privé hooioogst vaak als gemene weide in gebruik. Grasland met sloten en langs de sloten onregelmatige bosjes.

23.8 Keetveld

Vaak wat hogere plek waar de hooiers hun tijdelijke onderkomen oprichtten.

23.9 Schouwsloot

Centrale ontwateringssloot die regelmatig onderhouden moest worden en geschouwd werd. Ook wel treksloot.

23.10 Sluis

Eenvoudig houten of stenen sluisje met verticaal beweegbare schuif om water in- of uit- te laten stromen.

23.11 Wiel

Min of meer ronde waterpoel naast een kronkel in de dijk. Overblijfsel van een dijkdoorbraak.

23.12 Vloeiweiden

Specifiek als vloeiweide ingericht gebied, met systeem van kanaaltjes, dammetjes, sluisjes, toevoerkanaal en afvoerkanaal.

Thema: 24 Bestuurlijk

In deze rubriek zijn enkele plaatsen samengebracht die herinneren aan vroegere en zelfs nog actuele bestuurlijke en gerechtelijke situaties. Grenspalen staan niet alleen op de grens met België, ze werden door de eeuwen heen op vele plaatsen opgesteld.

24.1 Galg

Plek waar ooit een galg en / of een rad stond. Vaak op een heuveltje, een Galgenberg.

24.2 Gemeynthe

Gebied in gemeenschappelijk gebruik en beheer bij een aantal omwonenden, gehuchten of dorpen. In de Meierij vaak in de jaren 1290 – 1335 voorzien van een mooi charter (aardbrief, kaart). Later in de regel grondeigendom van de gemeente en in de 19^e eeuw verkocht.

De woeste gronden, bossen, heide, moerassen en zandverstuivingen hadden in de Middeleeuwen aanvankelijk geen duidelijk aanwijsbare eigenaar. Deze gronden werden in de regel gemeenschappelijk gebruikt door de aanwonende boeren om hun beesten te weiden, heide te maaien, enzovoorts. Later in de Middeleeuwen claimde de hertog van Brabant het eigendom van deze gronden en moesten de boeren hertogelijke toelating verwerven om ze te mogen gebruiken. Rond 1300 ging de hertog ertoe over die gebruiksrechten formeel te verkopen aan zijn onderdanen. Er ontstond toen een juridische structuur, met terreinbeheerders, reglementen en tot gebruik gerechtigde personen: de gemeynte.

24.2.001 Nuenen en Gerwen

De in 1300 door de hertog aan de inwoners van Nuenen en Gerwen uitgegeven gemeynt.³²

Met opgaaf van de grenzen:³³

usque Novum Aggerum retro Gherwen se extendentem, item a dicto loco usque ad stratam retro Gherwen de Busco venientem, a dicto loco usque Que(de)lsebregh, a dicto loco usque Colle domum, a dicto loco secus aque ibidem fluentis decursum usque divisionem inter nos et moniales de Hodonc et ab eodem loco usque Novum Aggerem retro Gherwen.

- Het is aantrekkelijk om in de *Novum Aggerum retro Gherwen* de Nieuwendijk te herkennen die ook de grens tussen de parochies Gerwen en Nederwetten was.
- *stratam retro Gherwen de Busco venientem* zou de weg Gerwen – Lieshout zijn, maar die gaat dus niet naar Den Bosch. Eerder lijkt dit de Nuenense Weversweg te zijn die tot bij Zondveld te volgen is.
- *Que(de)lsebregh*: zou Kwedelberg op grens Croy en Stiphout zijn; of op grens Stiphout – Mierlo-Hout en Nuenen, de meest oostelijke punt van Nuenen.³⁴ Ook wordt een plek tegen de huidige hoge vuilstortberg voorgesteld.
- De Collse Hoeve (*Colle domum*) als grenspunt hoeft niet echt het gebouw te beduiden, maar betreft mogelijk alle gronden van Coll.

De genoemde grenzen geven een kleiner gebied aan dan het latere schepenbankgebied van Nuenen en Gerwen want in ieder geval valt de zuidpunt erbuiten.

In 1358 ligt de Speelmans Brake geheel omgeven door de gemeynt. Dat perceel werd uitgegeven door ene heer Rutgherus, ridder, die daarvoor rogge en kapoenen ontvangt.³⁵ In 1468 volgde nog uitgifte aan particulier van stukje restgemeynte.³⁶

In 1832 noteert het kadaster twee gemeynten: een die vooral de heide aan de oostrand van de gemeente Nuenen ca. bestrijkt, en een tweede die de broeken in het centrumgebied betreft. In Nederwetten en bij de Collse Hoef liggen amper of geen gemeynt-gronden.

³² 1300, december 4: Enklaar, 1941, p 145, nr. 83; ONB, nr. 602; Van Zalinge Spooren, 2018, § 6.2.17.

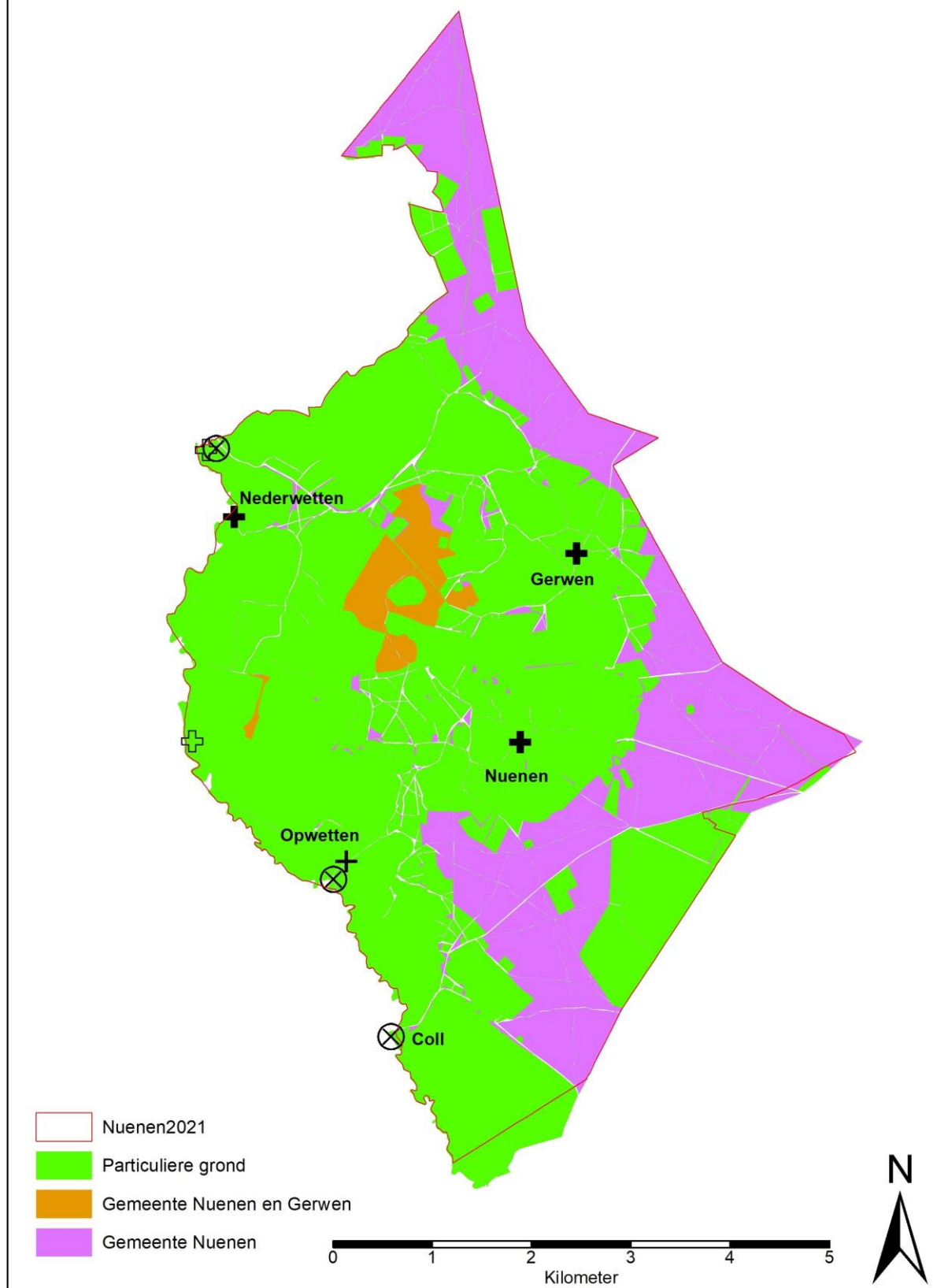
³³ Leenders, 2021, nr. 1038.

³⁴ Frenken, 1932.

³⁵ 1358, mei 3: GA Den Bosch, THG, regest 431.

³⁶ 1468: ARAB, RK, 5282.

GEMEENTTEGRONDEN NUENEN 1832

Gemeentelijk grondbezit als weerspiegeling van de oude gemeeynten in Nuenen ca. in 1832.

24.2.002 Nederwetten

De priorij van Hooidonk bezat ten noorden van de Nieuwendijk een strook van Nederwetten.³⁷ Waarschijnlijk besloeg het priorijbezit heel de parochie Nederwetten. Een deel daarvan was niet ontgonnen en werd door de boeren van Nederwetten als gemene grond gebruikt, zonder dat er een gemeyn charter was. 1468-1469: het klooster Hooidonk gebruikte al vele jaren gemene gronden te Nederwetten en werd in 1468/9 alsnog namens de hertog belast met een voorlijf en een jaarcijns.³⁸ In 1470 kregen ook inwoners van het Breugelse gehucht Olen hier gebruiksrechten.³⁹ In 1662 blijkt tot de door de Republiek genaaste goederen van Hooidonk ook een stuk woeste grond te behoren. Een echt bos was het niet, maar de inspecteurs meldden toch dat *het Land* op de Neerwettense gemeent vele honderden boompjes had staan. Ze waren niet dik: veel van 10 cm doorsnede, enkele van 15 centimeter en veel die de 10 centimeter niet haalden. Dit oogt niet als een groot oud bos, maar eerder als een spontaan dichtgroeïende heide. Het feit dat de boompjes aan *het Land* toebehoorden doet evenwel toch een bedoelde aanplant vermoeden, waarschijnlijk door het klooster van Hooidonk. Men had hier veel last van houtroof.⁴⁰

24.3 Gevangenis

Middeleeuwse gevangenis, gevangenenstoren; maar ook de moderne gevangenissen van de 19^e en 20^e eeuw, incl. jeugdgevangenissen.

24.4 Grensmarkering

Grenspalen, grensputten, grensbomen en andere min of meer puntvormige markeringen. Voorts grensslotten, grenswallen en landweer. Een landweer of landgraaf is een doorgaande aarden wal, veelal met grachten of greppels en een doornenhaag, van behoorlijke lengte die diende om een grotere streek tegen invallen te beschermen. Het voorkomen van struikelkuilen, een of tweezijdig, maakt een landweer tot een typisch verdedigingswerk.

24.4.001 Dorneken

Kadaster 1832: Duiker Paal.⁴¹

24.4.002 Straat achter Gerwen

Genoemd als gemeentgrens in 1300. Kadaster 1832: Paal Kamerven.⁴²

24.4.003 Kamerven

Kadaster 1832: Paal.⁴³

24.4.004 aan de Stiphoutse Dijk

Kadaster 1832: Paal.⁴⁴

24.4.005 Berenbroek

Kadaster 1832: hoekje valt net buiten de kaart!⁴⁵

24.4.006 Tasterschote

³⁷ Van Zalinge Spooren, 2018, § 6.2.16. Leenders, 2021, nr. 4059.

³⁸ ARAB, RK 5283.

³⁹ Van Zalinge Spooren, 2018, § 6.2.4.

⁴⁰ NAG, RVS 2157 Verbaal f 211r Nota: Op de Neerwettensche gemeijnte heeft het lant noch ettelijcke honderden van eijcke boomen, doch weijnich van ½ voet dick, veel van 4 duym ende als dobbele heesters, die daegelijcx seer affgehouden worden ende verminderen door dijen. Veel quaet wassent hout is ende vande huijsen affgelegen [veel doorgehaalde tekst] ende insgelijcx het schaerhout inde Heerendoncken t'welck oock door het continueel wthouden seer is verdorven ende desnijttemin naer alle apparentie ende sustenue van een ijder daer van kennisse hebbende noch sonder ennige contradictie aent lant competerende.

⁴¹ Kadaster Nuenen ca., sectie A blad 4.

⁴² Kadaster Nuenen ca., sectie B blad 1.

⁴³ Kadaster Nuenen ca., sectie B blad 1.

⁴⁴ Kadaster Nuenen ca., sectie B blad 2.

⁴⁵ Kadaster Nuenen ca., sectie C blad 1.

Kadaster 1832: Paal Tasterschoot.⁴⁶

24.4.007 Kwedelberg

Genoemd als gemeyntgrens in 1300. Kadaster 1832: Vaarlesche Paal.⁴⁷ Of is dit de meest oostelijke punt van Nuenen ca.?

24.4.008 Varelsvoort

Kadaster 1832: Vaarlesvoort.⁴⁸

24.4.009 Op de Rul

Grenspunt tussen Nuenen ca., Zesgehuchten en Tongelre. De beemden aan de Nuenense kant heten op de kadasterkaart: De Rollen.⁴⁹

24.5. Raadhuis

Dorpshuis, raadhuis, gemeentehuis, “bestuursgebouw”, maar in ieder geval een gebouw, niet een plek onder een boom of zo. Voor 1800 zetelde hier de schepenbank en was het gebouw dus ook rechtbank.

24.6. Rechtbank

Gebouw gebouwd als onderkomen voor een rechtbank (op enig niveau). Vanaf ca. 1800.

24.7. Schepenbank

Stenen of houten “bank” waar de schepenen in de open lucht, liefst onder een mooie lindeboom, hun zittingen hielden. Ook wel genaamd “Vierschaar”.

24.8 Vrijheid

Gebied waarbinnen bepaalde “vrijheden” golden. Vroeg 13^e eeuwse vrijheden betroffen persoonlijke vrijdom (vrij van landrecht en feodale banden); vrijheden van rond 1300 en later betreffen vaak vooral economische vrijdommen (vrij van tol) en marktrechten. Het vrijheidsrecht gold waarschijnlijk in het begin de bewoners van een klein gebied (vgl. “De Oude Vrijheid” in Sint Oedenrode), maar werden later geacht te gelden voor alle inwoners van de hele parochie (dus dan geheel St. Oedenrode!). Het gaat hier om die oude kleine gebieden, voor zover de afbakening daarvan in te schatten valt.

24.9 Diversen

⁴⁶ Kadaster Nuenen ca., sectie C blad 1.

⁴⁷ Kadaster Nuenen ca., sectie C blad 2.

⁴⁸ Kadaster Nuenen ca., sectie C blad 3.

⁴⁹ Kadaster Nuenen ca., sectie C blad 3: G; kadaster Zesgehuchten, sectie A, blad 1: Z; kadaster Tongelre, sectie C, blad 2: N.

Thema: 25 Militair

Onder militaire landschapselementen worden hier aardwerken en bouwwerken uit alle eeuwen samen genomen, met uitzondering van de "burchtjes" en kastelen. Daarvoor wordt verwezen naar de thema's 18: "heerlijkheden" en 19: "landgoederen".

25.1 Begraafplaats

Binnen dit thema wordt daarmee bedoeld: militaire erebegraafplaats

25.2 Blokhuis

Een oude benaming voor een verdedigingswerk, dat kon variëren van een eenvoudig bouwsel van halve boomstammen tot kasteelachtige bouwwerken. In beide gevallen maakte het vaak onderdeel uit van een groter systeem, zoals landweren. Het kon ook een controlerende functie hebben van bijvoorbeeld toegangswegen of kruispunten.

25.3 Boerenschans

Schans waarbinnen de boeren zichzelf en hun vee in veiligheid brachten wanneer er roversbenden (of plunderende soldaten) rondtrokken. Dergelijke schansen werden door de boeren opgeworpen vanaf de Gelderse Oorlogen, maar vooral vanaf het begin van de Tachtigjarige Oorlog. Wassink en Nouwen wijdden een heel boek aan de boerenschansen.⁵⁰

25.4 Fort

Min of meer geïsoleerd gelegen gesloten en aan alle zijden verdedigbaar duurzaam vestingwerk, uitsluitend door militaire bezetting bewoond. Een fort is gewoonlijk voorzien van een combinatie van muren, palissades, wallen, grachten en torens. Het is per definitie een zelfstandig, aan alle kanten verdedigbaar object. Geen boerenschans.

25.5 Kazemat

Een vrijstaand bomvrij stenen of betonnen gebouw. Ook in permanente vestingwerken zitten kazematten, maar die moeten we niet apart opnemen. Ook "bunker" genoemd.

25.6 Linie

Een linie bestaat uit een aantal grotere en kleinere forten die met elkaar in verbinding staan door landwegen en/of waterwegen. De landwegen zijn meestal voorzien van borstweringen om bewegingen van troepen en materiaal tussen de versterkingen mogelijk te maken. De wateren kunnen natuurlijke wateren zijn maar ze kunnen ook gegraven zijn, zoals grachten, of het water kan bij een oorlogssituatie in de vorm van een inundatie worden verkregen. Ook stelsels van loopgraven kunnen als een soort linie worden beschouwd.

25.7 Militair complex

Gebouwencomplex gebouwd ten behoeve van het onderbrengen van militairen en hun materieel. Groot gebouw, of geheel van gebouwen tot huisvesting van militairen. Ook "kazerne" of "legerkamp" genoemd.

25.8 Militair oefenterrein

Gebied dat regelmatig gebruikt wordt voor militaire oefeningen, zoals manoeuvres, rijden met paarden en voertuigen, graven van schuttersputjes etc. In de regel met in de nabijheid een "soldatenkroeg".

25.9 Schans

Min of meer geïsoleerd gelegen gesloten en aan alle zijden verdedigbaar duurzaam vestingwerk, uitsluitend door militaire bezetting bewoond. Militair verdedigingswerk meestal gemaakt van afgegraven aarde.

⁵⁰ Wassink en Nouwen, 2008.

25.10 Schietveld/berg

Openlucht schietbaan, met kogelvanger. Wordt ook gebruik voor uittesten munitie en het opblazen van elders gevonden explosieven. Niet alleen voor echte militairen maar ook voor burgerwachten. In de regel met in de nabijheid een “soldatenkroeg”.

25.11 Schijnboot

Nagebootste boot op de heide dat diende als oefenobject in WOII.

25.12 Schootsveld

Gebied rondom een vesting of schans waar alleen snel afbreekbare (houten) bebouwing toegelaten werd.

25.13 Tankgracht

Een tankgracht of antitankgracht is een diepe en brede, al dan niet met water gevulde, gracht met steile oevers die voor tanks en pantservoertuigen onmogelijk over te steken is.

25.14 Vesting

Geheel van versterkingswerken die een bewoonde plaats omsluiten.

25.15 Vliegveld

Grasvlakte met rolbanen, landingsbanen, verkeerstoren, stationsgebouw, hangaars, bunkers. In de 9 gemeenten kwamen alleen militaire vliegvelden voor. Eventuele heliports ook hieronder laten vallen net als (tijdelijke) landingsbanen en vliegstroken uit WOII.

25.16 Oefenlokaal

Speciaal voor lessen aan en het oefenen van militairen of burgerwacht gebouwde ruimte.

25.17 Landweer

Een landweer of landgraaf is een doorgaande aarden wal, veelal met grachten of greppels en een doornenhaag, van behoorlijke lengte die diende om een grotere streek tegen invallen te beschermen. Het voorkomen van struikelkuilen, een of tweezijdig, maakt een landweer tot een typisch verdedigingswerk.

25.18 Uitkijkpost

Thema: 26 Kerkelijk

In de Middeleeuwen en lang daarna was de religie erg belangrijk voor het denken en doen van de mensen. De parochies bepaalden in belangrijke mate de samenleving. De dorpsgemeenschap en de parochiegemeenschap betroffen dan ook vaak dezelfde mensen. Iedere parochie had een kerk en kerkhof, met een pastoor en diens woning. Vanaf de zestiende eeuw is er standaard een schooltje aanwezig. In de omvangrijke parochies vinden we ook een aantal kapellen, waarvan sommige erg oud lijken en andere uit de vijftiende eeuw dateren. Het verloop van de Tachtigjarige Oorlog leidde ertoe dat de kerken en kapellen in protestantse handen kwamen (Den Bosch-stad 1629, platteland: 1648). Een aantal kapellen kreeg toen een agrarische bestemming of werd als schooltje in gebruik genomen, waardoor deze gebouwtjes bewaard bleven. De katholieken moesten hun diensten houden in provisorische onderkomens, de schuil- of schuurkerken. Op de dorpen worden vaak meerdere plekken aangewezen als schuurkerk: blijkbaar zijn de kerkgangers in die 150 jaar onderdrukking van de "paapse stoutigheden" (1648 - 1795) enkele keren verhuisd. Sommige schuilkerken werden de kern van een nieuwe of vergrote nederzetting. Na 1800 werd daar dan de nieuwe kerk gebouwd. De oude kerk bleef dan eenzaam achter, verdween of liet alleen een toren na. Rond 1800 wisten de katholieken enkele kerken terug te krijgen, waardoor de protestanten nieuwe kerkgebouwen moesten zien te verwerven. De in het begin van de negentiende eeuw gebouwde (katholieke en protestantse) kerkgebouwen volgen meest de "Waterstaatsstijl". Later volgen diverse neostijlen.

In de inventarisaties van de Kempen en de A2 worden de volgende categorieën kerkelijke objecten onderscheiden.

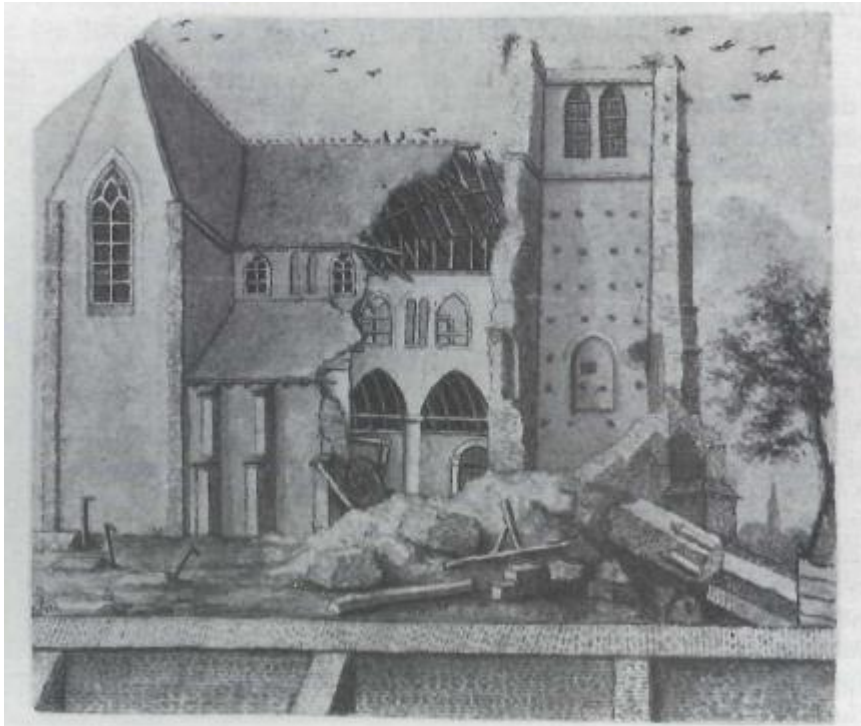
26.1 Kerk

Parochiekerk. Soms is er alleen een toren van overgebleven, dat is een kwestie voor de relict-beoordeling. Ook protestantse kerken vallen hieronder.

26.1.001 Sint Clemenskerk Nuenen

Middeleeuwse parochiekerk van Nuenen, kerkelijk verenigd met Gerwen. De kerk had de rang van *ecclesia integra* en had 4 altaren. Het patronaatsrecht was in handen van de deken en het kapittel van Sint-Petrus te Kortessem. Zelfstandige dochterparochie van Gerwen in 1496?⁵¹ Van de kerk resteert slechts het fundament van de toren.

⁵¹ Bijsterveld, 1993, bijlage III.

Afbeelding: De op 5 februari 1792 ingestorte kerk van Nuenen. Anonieme aquarel (Katholieke Universiteit Brabant Tilburg, Brabantica-collectie inv. nr. N46.1/51.11(2)).

26.1.002 Sint Clemenskerk Gerwen

Middeleeuwse parochiekerk van Gerwen, kerkelijk verenigd met Nuenen. De kerk had de rang van *ecclesia integra* en had 2 altaren. Het patronaatsrecht was in handen van patroonaat: deken en kapittel van Sint-Petrus te Kortesseem.⁵² De kerk bestaat nog.

26.1.003 Sint-Lambertus Nederwetten

Middeleeuwse parochiekerk van Nederwetten. De kerk had de rang van *quarta capella* en had 1 altaren. Het patronaatsrecht was in handen van de priorin en het convent van Hooidonk.⁵³ Alleen de toren staat nog overeind.

26.2 Begraafplaats

Begraafplaats, al dan niet bij een kerk. Indien niet bij een kerk, dan staat er vaak een kapel bij. Ook joodse begraafplaatsen, in dat geval staat er een het metaherhuisje en een kohaniemhuisje bij. Eventueel met ommuring en opzichterswoning.

26.3 Calvarieberg

Een Calvarieberg is een onderdeel van sommige katholieke begraafplaatsen. Het is een kunstmatig heuveltje waarop meestal een beeldengroep geplaatst is die de kruisiging voorstelt. Indien niet in een (klooster)landgoed, dan hier opnemen. Dus bij plaatsing in klooster- of pastorietaan, kerkhof etc.

26.4 Graf

Een bijzonder graf op een begraafplaats, bijv. omdat het van een bijzonder persoon is, of een speciale monumentale waarde heeft.

⁵² Bijsterveld, 1993, bijlage III.

⁵³ Bijsterveld, 1993, bijlage III.

26.5 Heiligenbeeld

Heilig Hartbeeld, beeld van heilige bijv. op kerkplein, schoolplein, in religieus groen. Niet een wegkruis met corpus, dat staat onder 26.19.

26.6 Kapel

Grote of kleine kapel met ooit zekere zielzorgfunctie. Let op: de grenskapel, net in België valt hier ook onder. In een kapel kan men binnen, al is het maar met een of twee personen.

26.6.001 Sint-Antonius-Abtkapel Opwetten

Kapel van de Sint Clemensparochie van Nuenen.⁵⁴ Ter plaatse is nu een driehoekige parkeerruimte.

26.7 Kapelleke

Mariakapelletjes en andere kleine bouwsels met heiligenbeeld. In een kapelleke kan men niet binnen.

26.8 Klooster

Kloostergebouw, ook als het het centrum van een landgoed is. Bij kerk en school hoorde vaak een klooster waarin de leerkrachten woonden.

26.8.001 Klooster Hooidonk

Op eilandje bij de Hooidonkse watermolen bij Nederwetten.

26.8.002 Klooster Soeterbeek

Aan de Dommel bij Opwetten.

26.9 Kloosterterrein

Terreinen behorend bij een klooster, soms omheind met muur. Bij een klooster-landgoed het gedeelte dat echt bij het klooster hoort (niet de boerderijen etc.).

26.10 Kruiseik

Eik (of andere boomsoort) met daaraan een kruisbeeld.

26.11 Kruisweg

Beeldengroep die de kruisweg verbeeldt, buiten opgesteld.

26.12 Lourdesgrot

Meestal ergens in het religieus groen of in kloosterlandgoed.

26.13 Pastorie

Woning van de pastoor, zijn kapelaans en de huishoudster, vaak met flinke tuin. Ook woning van de predikant.

26.14 Patronaat

Aan de parochie verbonden gebouw voor geestelijke verzorging – begeleiding van de parochianen.

26.15 Religieus groen

Tuinen van pastorie of klooster (niet: landgoed); ook een typisch bedevaartspark valt hier onder.

26.16 Schuilkerk (schuurkerk)

Provisorische kerkgelegenheid uit de jaren 1648 – 1800. Soms een flinke schuur, soms in een bijgebouw van een landgoed, soms zelfs een speciaal gebouwd gebouw. Ook wel schuurkerk genoemd.

⁵⁴ Bijsterveld, 1993, bijlage III.

26.17 Seminarie

Combinatie van klooster, schoolgebouwen en woongebouwen, vaak als centrum van een landgoed. Opleidingsinstituut voor priesters.

26.18 Stokske

Paal of boomstronk met daaraan een kastje met daarin een heiligenbeeld, oorspronkelijk met een offerblok. Ook “keske” genaamd.

26.19 Wegkruis

Kruis langs de weg, meest bij kruisingen of splitsingen. Veel wegekruisen dateren uit de jaren 1930. Eventuele kruisen in het veld (“veldkruis” en “hagelkruis”) hier ook onder te plaatsen.

26.20 Mirakelkuil

Plaats, al dan niet een kuil, waar te velde wonderen zouden gebeurd zijn.

26.21 Luihuis

Stellage met luiklok, bij een kerk.

CONCEPT

Thema: 27 Meubilair

In het landschap komen vanouds tal van kleine elementen voor die een of andere functie hadden, maar niet onder een van de gebruikte rubrieken gebracht kunnen worden. Dit is de restcategorie die alles opvangt wat niet onder een van de eerdere thema's terecht kan.

27.1 Bijzondere boom

Boom die botanisch bijzonder is, bijzonder oud is, dorpslinde, heilige eik etc.

In vele gemeenten van Brabant bevinden zich zeer oude lindebomen. De lindeboom werd, evenals de eik, op een centrale plaats in een dorp geplant, waar onder recht werd gesproken. Voor boerderijen werd een aantal lindes geplant om de rieten daken tegen de stormwinden te beschermen. Ze werden tevens geplant voor boerenherbergen en uitspanningen om de gelagkamer in de zomer koel te houden. 'In de hof voor of achter de herberg trof men een of meer lindebomen aan, met een rond plankier om de stam als tafel voor het te schenken gerstebier, terwijl men op houten banken hieromheen zat. Ook de mik of draaiboom boven de welput draaide vaak in een gaffel van een lindeboom.'⁵⁵ De schepenbank, een stenen of houten "bank", waar de schepenen in de open lucht hun zittingen hielden werd het liefst gesitueerd onder een mooie lindenboom.⁵⁶ Lindebomen speelden ook een belangrijke rol bij pogingen tot genezing van allerlei ziekten. Zo knielden in Eersel de gelovigen biddend bij een lindeboom neer, kropen ze om de boom heen en staken spelden in de bast om van koorts genezen te worden.⁵⁷ Een leuk detail is dat onze voorouders thee zetten van de lindebloesem.

Stuifmeelonderzoek van de bodem heeft uitgewezen, dat reeds in het boreale tijdperk (8.000-5.000 v. C.) naast de berk, den, wilg en eik, ook de linde werd aangetroffen. De thans in ons land meest voorkomende soort is de zomerlinde, welke van half juni tot half juli bloeit en dan in wijde omtrek aan haar heerlijke geur merkbaar is. Er zijn veel persoonsnamen, plaatsnamen en bedevaartoornden waarin de Linde, of een verbastering daarvan, voorkomt. Het veelvuldig voorkomen van deze naam duidt eveneens op het veel voorkomen van deze boom, die in de Middeleeuwen en later een belangrijke rol heeft gespeeld in het volksleven en in de volksoverlevering.⁵⁸

27.2 Fontein

Min of meer monumentale waterfontein.

27.3 Gedenkteken

Profaan beeld of ander object als monument, herinnerend aan gebeurtenis of iets dergelijks.

27.4 Hek

Hek, tolhek, niet behorend bij de beemden of de akkers.

27.5 Kinderkolonie

Huis in de bossen waar de "Rotterdamse bleekneusjes" weer wat kleur konden opdoen.

27.6 Poel

Waterplas op boerenerf, langs de weg of op plein, brandput. Wielen langs dijken zijn opgenomen onder thema Beemden.

27.7 Pomp

Openbare drinkwaterpomp op straat of plein.

27.8 Schaapskooi

Stal speciaal voor schapen, meestal op de heide of aan de rand ervan.

⁵⁵ Bolmers, 1975, 40.

⁵⁶ K. Leenders, *Toelichting bergippen CHI* (z.p. z.j.)

⁵⁷ Van Asseldonk, 2003, 133.

⁵⁸ Bolmers, 1975, 41.

27.9 School

Zowel de oude parochieschool, als eventuele Latijnse school, HBS en andere typen.

27.10 Sportterrein

Het gaat om sportterreinen van voor 1960, zoals vroege voetbalvelden, tennisbanen, hypodromen en velodromen.

27.11 Straatmeubilair

Oude lantaarnpalen, handwijzers (soms al middeleeuws!), mijlpalen langs wegen.

27.12 Ven

Ven op de heide, in het bos en soms in het cultuurland.

27.13 Ziekenhuis

Aanvankelijk een “hospitaal” in middeleeuwse zin, in de 19^e eeuw gaan ze meer op een echt ziekenhuis lijken.

27.14 Volkverhalen

In het kader van de erfgoedkaarten wordt ook enige aandacht besteed aan volksverhalen, ofwel immaterieel erfgoed. Alleen de volksverhalen die duidelijk gekoppeld zijn aan een geografische locatie binnen de gemeente zijn geïnterpreteerd. Er zijn ook nog tal van algemene verhalen die niet geografisch te koppelen zijn, waar hier alleen naar de literatuur verwezen wordt.

Noord-Brabant staat bekend om zijn vele streekverhalen, mythen en sagen. Deze bevatten waarheden die tot op de dag van vandaag gelden en weerspiegelen de culturele en maatschappelijke bijzonderheden van de tijd en de streek waarin zij ontstaan zijn. Deze volksverhalen maakten tot voor kort nog deel uit van het collectieve Brabantse geheugen. In tegenstelling tot de rest van Nederland was er in Noord-Brabant lange tijd sprake van een middeleeuws katholicisme met daarin veel volksverhalen, mythen met demonen, heksen, kabouters et cetera. De volksverhalen, sagen en mythen zijn in de 19^e en 20^e eeuw goed gedocumenteerd, wat betekent dat er op vrij eenvoudige wijze, dat wil zeggen zonder tijdrovend literatuur- en archiefonderzoek, een goed en boeiend verhaal verteld kan worden.

Alleen volksverhalen die duidelijk gekoppeld zijn aan een geografische locatie binnen de gemeente worden opgenomen. Er zijn ook nog tal van algemene verhalen die niet aan een bepaalde plek te koppelen zijn. Die nemen we niet mee. Verhalen worden gevonden in de Verhalendatabank van het Meertens Instituut en in de lokale literatuur.

27.15 Gasthuis

Gebouw van een al dan niet middeleeuwse instelling voor de verzorging van reizigers of huisvesting van armen. Een gasthuis was in de Middeleeuwen een instelling waar zieken en ouderen verpleegd en verzorgd konden worden. Later werd onder gasthuis ook verstaan een hofje: een aantal huisjes rondom een binnenterrein, bedoeld voor bijvoorbeeld leden van een bepaalde kerk of andere doelgroepen zoals reizigers. Aanvankelijk werden gasthuizen gebouwd door de kerk of gesticht door een bisschop. Met de opkomst van de burgerij in de Late Middeleeuwen werden gasthuizen ook door leken gesticht. . Evenzo geldt dat de opvang en huisvesting van armen.

27.16 Kiosk

Meestal veelhoekig houten bouwsel op een plein, bedoeld voor muziekuitvoeringen.

27.17 Waterput

Bedoeld wordt een openbare waterput, niet de gewone boeren waterput die op menig erf te vinden was.

27.18 Bank

Typisch bankgebouw, meestal van de boerenleenbank.

27.19 Winkel

Meestal een woning met aangepaste pui met een of meer uitstalramen. Soms echt als winkel gebouwd pand.

27.20 Gemeenschapshuis

Een soort profaan patronaat.

27.21 Herberg

Uitspanning, café waar desgewenst de reiziger kon overnachten. Indien tevens paardenwisselstation aan doorgaande oude weg, dan genoteerd onder doorgaande wegen (13.02 Halte). Historische bronnen met betrekking tot de cafés en herbergen in de regio onthullen dat er veel stille kroegen waren (dat wil zeggen zonder drankvergunning). Meestal werd het geestrijke vocht geschonken in de voorkamer van een woonhuis.

27.22 Hotel/restaurant

Speciaal voor het bieden van overnachting bebouwd pand, meestal met daaraan verbonden restaurant.

CONCEPT

Thema: 28 Grondstofwinning

Onder grondstofwinning valt naast turfwinning ook zandwinning, klei- en leemwinning, drinkwaterwinning en viskwekerijen.

In ieder dorp werd echter weldegelijk turf gegraven, maar dan door de inwoners zelf en in relatief kleine veenvoorkomens in vennen, broeken, goren, langs beken etc. In de Tweede Wereldoorlog werd hier soms nog turf gestoken. De turf werd per kar naar de boerderij gebracht. Dat turfgraven levert oneffen terrein op, dichtgroeïende boerenkuilen, misschien "Peelbanen" (of hoe die ter plaatse ook mogen heten). Bij boerderijen kun je een turfhok aantreffen.

Dat leidt tot de volgende indeling:

Turfwinning

boerenkuil: onregelmatige ééndagsput in het veen, meestal in verlandende of verlande vorm

peelbaan: weg tussen de boerenkuilen door dieper het veen in.

turfhok: opslagplaats voor turf op boeren erf.

turfvaart: kanaal voor turftransport, met wegen en bomen erlangs, sluizen en bruggen, spoelkolken en wisselvakken.

moerput: laagte ontstaan door grootschalige turfwinning.

Zandwinning

uitgelaagd perceel: meestal niet meer dan één meter verlaagd perceel. De "rooie grond" is er uitgehaald, de oude teeltlaag is daarna teruggezet.

zandwininput: grote en diepe zandwinning met machines. Ook: zandwinning voor de aanleg van de 17e-19e eeuwse "dijken", rechte wegen over de hei.

stuifzandwinning: plaatsen waar zand werd gehaald uit stuifzandgebieden/heuvels.

Klei- en leemwinning

leemput: kuil waaruit klei of leem gehaald is voor steen- of pottenbakkerij, het besmeren van wanden of maken van vloeren.

steenoven: steenbakkerij ten plattelande

droogloodsen: loodsen waarin gevormde stenen drogen voorafgaand aan het bakken. Ook genaamd "geleeg".

Drinkwaterwinning

waterputtenweg: weg langs de waterputten

pompgebouw: gebouw met pompen en zuiveringsinstallaties voor de waterwinning.

watertoren: verhoogd waterreservoir van de waterdistributie. Komen ook voor op bedrijfsterreinen.

Viskwekerijen

visvijvers: complexen van vaak drie aaneengeschakelde visvijvers op de hei of op landgoederen, waarin vis gekweekt wordt. NB: ook de molenkolken leverden vis, maar die werd door de watermolenaars verschalkt.

Vismarkt: plein waar de vis verkocht werd die men uit vennen en beekjes haalde.

28.1 Boerenkuil

28.2 Peelbaan

28.3 Turfhok

28.4 Turfvaart

28.5 Moerput

28.6 Uitgelaagd perceel

28.7 Zandwinput

28.8 Stuifzandwinning

28.9 Leemput

28.10 Steenoven

28.11 Droogloodsen

28.12 Waterputtenweg

28.13 Pompgebouw

28.14 Watertoren

28.14. Watertoren

28.15 Visvijvers

De woorden wijer en vijver zijn allebei afgeleid van het Latijnse woord vivarium, dat letterlijk betekent: "plaats om iets in leven te houden". Iets betekende meestal vis. Vis was in de Middeleeuwen en nog lang daarna een zeer belangrijke voedselbron, wat nog extra werd benadrukt door de talrijke vasten- en onthoudingsdagen waarop het gebruik van vlees was verboden. Vis was dan een volwaardig en eiwitrijk vervangingsmiddel. In kloosters en abdijen kende men nog veel meer vasten- en onthoudingsdagen. De abdijen hielden daar rekening mee door de aanleg van een vijvertje bij de pastorieën die meestal omgeven waren met een "vest", waarin ook vis werd gekweekt. Voor grotere kwekerijen hadden de abdijen wijers aangelegd. Meestal gebeurde dat op de heide, dus buiten het agrarisch gebied van het dorp. Dit terrein werd dan door de hertog beschikbaar gesteld.⁵⁹

⁵⁹ Beex, 1987.

Thema: 29 Industrieel

Deze streek kende vanouds al allerlei plattelandsindustrie die aansloot bij de agrarische maatschappij. Later is daar moderne, zelfs mondiaal gerichte, industrie bijgekomen. Die ontwikkeling moet door de Cultuurhistorische Inventarisatie ook in beeld gebracht worden, zodat ook de Industriële archeologie gevoed kan worden met informatie. Dit thema zal nog verder ontwikkeld moeten worden, maar voorlopig onderscheiden we:

29.1 Arbeiderswoning

Het gaat dan om een enkele losse woning bij een bedrijf, niet om complete wijken, want dan valt het onder thema woonwijken (30.1).

29.2. Brouwerij

Speciaal voor het brouwen van bier gebouwd of aangepast gebouw.

29.3 Directeurswoning

Een losse villa-achtige woning vlak naast het bedrijf.

29.4 Fabrieksgebouw

Productie- en opslagruimten van bedrijven, speciaal voor dat doel gebouwd. Sigarenfabrieken worden hier onder gebracht.

29.5 Fabriksterrein

Terrein behoren bij fabrieksgebouwen, gebruikt als verkeersgebied, parkeerruimte, opslagruimte en misschien zelfs wel productiegebied (bezinkbekkens bijv.)

29.6 Gezondheidszorg

Voor medische doeleinden (verpleging/verzorging, soms onderzoek) ingericht terrein. In enkele gevallen is het terrein specifiek hiervoor gecreëerd evenals de bebouwing, in de regel is het echter een ouder terrein (landgoed of buitenplaats).

29.7 Hoge schoorsteen

Hoge schoorsteen van een industrieel bedrijf.

29.8 Hopeest

Het gebouwtje waarin de hop boven een vuurtje te drogen gelegd wordt.

29.9 Kantorenpark

Terrein waarvan de plattegrond, inrichting en bebouwing is georiënteerd op het administratieve gedeelte van het bedrijfsleven. Het terrein is overwegend bebouwd met representatieve architectuur en doorgaans gesitueerd aan de periferie van de stad.

29.10 Klokkengieter

Bedrijfsgebouwen van een klokkengieterij. Niet een incidentele klokgietkuil bij een kerk.

29.11 Leerlooierij

Bedrijfsgebouwen van een leerlooier.

29.12 Loods/pakhuis

Los gebouw voor de opslag (en soms bewerking) van goederen.

29.13 Onderwijs

Specifiek voor onderwijskundige doelstellingen gecreëerd terrein, met een op deze functie georiënteerde structuur, inrichting en bebouwing, ook wel campus genoemd.

29.14 Pottenbakkerij

Niet makkelijk te vinden: vrij kleine ovens bij vrij normale huizen of boerderijen.

29.15 Smidse

Werkruimte van een smid, vaak met een speciaal gestel voor de deur om paarden te beslaan. Ook wel 'smederij' genoemd

29.16 Vlasrootput

Plas of poel of "put" waarin het vlas te roten gelegd werd.

29.17 Weverij

Fabrieksgebouw waarin stoffen geweven worden. Soms ook een boerderijtje dat kennelijk speciaal aangepast is om daarin te weven.

CONCEPT

Thema: 30 Woonwijken

Voor een beter onderscheid met de gehuchten is de meer moderne ontwikkeling van woonwijken in een apart thema ondergebracht. De woonwijken zijn uitbreidingen van de woonbebouwing maar staan los van het oude agrarische landschap, veelal na 1900 maar soms al wat eerder. De indeling is als volgt:

30.1 Arbeidersbuurt

Vlakdekkende wijk of een straatje met arbeiderswoningen.

30.2 Company-town

Nederzetting gesticht onder auspiciën van een industriële onderneming, meestal in de directe omgeving van het bedrijf en in de regel bedoeld als huisvesting voor de eigen werknemers, met allerlei voorzieningen als winkels, kerk, vermaak.

30.3 Lintbebouwing

Aaneenrijging van voornamelijk woningen aan de uitvalswegen van dorpen en gehuchten, aanvankelijk zonder samenhang met vlakdekkende wijken.

30.4 Stationswijk

Vlakdekkende wijk of buurt die in de regel ontstaat tussen het spoorwegstation en het historische stadscentrum, vanaf circa 1850. De structuur van de wijk is georiënteerd op het station, de bebouwing is overwegend luxueus van karakter.

30.5 Tuinwijk

Vlakdekkende buurt, wijk of stadsdeel overwegend gekenmerkt door een ruimere opzet, een gevarieerd, soms enigszins slingerend stratenpatroon en relatief goede woonhuizen te midden van veel groen als privétuinen, openbaar groen en/of de directe nabijheid van natuurgebied.

30.6 Villawijk

De villawijken ten oosten van de kom van , waarheen ook het raadhuis werd verplaatst, bestaan uit ruim in het groen gelegen verspreide villa's aan gebogen en ovaal verlopende lanen in het dennenbos.

30.7 Wederopbouwwijk

Vlakdekkende buurt, wijk of stadsdeel gebouwd in de periode 1940-1965, bestaande uit vaak zeer grootschalige, planmatige bouwprojecten, gericht op herstel/vervanging van de als gevolg van de Tweede Wereldoorlog verwoeste gebieden.

30.8 Woonwijk

Woningbouw sinds 1960 op de oude akkers ten westen en noorden van de bebouwde kom heeft de relatie met het omliggende gebied minder herkenbaar gemaakt. Heuvel en Loon behouden nog wel hun relatie met het akkergebied en de lage Dommelbeemden.⁶⁰

⁶⁰ Anonymus, 1983, 12.

Thema: 31 Historische (steden)bouwkunst

In de thema's 12 tot en met 30 was in veel gevallen plaats voor al dan niet monumentale gebouwde monumenten, het domein van de klassieke monumentenzorg. Die thema's zijn alle functioneel van aard: ze gaan over de infrastructuur, militaire of kerkelijke zaken enz.. Ondanks die breedte, blijven er dan nog veel gebouwde monumenten over die er niet of niet gemakkelijk een plaats in vinden. Voor die – soms grote – restcategorie is dit thema 31 bedoeld.

Bouwwijze, bouwstijl, ornamentering etc. worden per object in de beschrijving meegenomen. Net als bij de onder andere thema's gebrachte monumenten wordt steeds aangegeven wat de monumentstatus is: rijksmonument (aangewezen of in procedure, met datum), gemeentelijk monument (aangewezen of in procedure, met datum), CHW- of MIP-object, geen status.

31.1. Woonhuis

Gewone of deftige woning, niet zijnde onderdeel van een boerderij-hoofdgebouw en zonder bijhorende bedrijfsruimte. Let op: een bouwkundig helemaal niet monumentale woning waarin een "beroemdheid" gewoond heeft, moet weldegelijk in onze inventarisatie meegenomen worden met als reden dat die beroemdheid daar woonde.

31.2. Boerderij

Het woon-stalhuis van de klassieke boerderij of het overeenkomende gebouw bij jongere boerderijen. Over het algemeen zijn de hieronder geïnventariseerde boerderijen van het langgeveltype. Vóór het jaar 1600 bestond het type van de langgevelboerderij nog niet en waren er in de Nederlanden uitsluitend boerderijen van het hallenhuistype te vinden.

Hallenhuis

Boerderijen van het hallenhuistype hadden een geringere lengte dan de latere langgevelboerderijen, maar wel een grotere breedte. De toegang naar en de ramen voor het woongedeelte waren gesitueerd in de kopgevel. De dakranden aan de zijkanten waren laag. De staldeuren waren in het algemeen in de achterste kopgevel te vinden. In het prille beginstadium van dit boerderijtype leefden mens en dier samen in één ruimte. Het zware omvangrijke dak werd gedragen door een stelsel van eiken ankerbalkgebinten met daarop de kappanten.

De buitenwanden waren in het beginstadium van gevlochten twijgen en leem (fietelstak). De berging van hooi en stro gebeurde op de zolder. Later ook steeds meer in een los van de boerderij staande schuur. In de Kempen was dat meestal een zogenaamde dwarsdeelschuur. Dat wil zeggen dat de schuurdeuren in het midden van de lange gevel zaten. Achter deze deeldeuren lag dan de dorsvloer. Hier werden ook de voertuigen gestald. Elders op de zandgronden was de schuur dikwijls een zogenaamde "Vlaamse schuur".

Langgevelboerderij

In het oostelijk gedeelte van Noord-Brabant en in het Belgische Limburg op de zandgronden heeft zich vanaf ongeveer het jaar 1600 de langgevelboerderij ontwikkeld. De oorspronkelijk los van de boerderij staande schuur werd tegen de (pot)stal aangebouwd. Omstreeks 1700 construeerden men niet langer leemen wanden, maar muren van gebakken stenen. Omdat de deur- en raamopeningen in de lange gevel kwamen moesten de zijwanden hoger worden opgetrokken en werden de nieuwe boerderijen minder breed uitgevoerd. Vanwege die geringere breedte en omdat de gemetselde buitenmuren, in tegenstelling tot de leemen wanden, ook lasten konden dragen, werden later over de gehele breedte van de boerderij in plaats van gebinten zware houten balken gelegd. Daar werden de kappanten op geplaatst.

31.3. Villa

Losstaande rijke woning in tuin, vaak onder architectuur gebouwd.

31.4. Café

Café zonder overnachtingsgelegenheid (dan wordt het een herberg, zie daarvoor 27.21). Vroeger had je boerderijen waarvan de beste kamer tot caféruimte ingericht was. Later kwamen er specifiek als café gebouwde of tot café verbouwde panden.

31.5. Woonhuis met bedrijfsruimte

Woning met daaraan vast of los erbij een bedrijfsruimte, soms ook een erf dat bij het bedrijf hoorde.

31.6. Bakhuis

Losstaand bijgebouwtje op boerenerf bedoeld om brood in te bakken. Let op: er zijn ook boerderijen waar de bakoven aan het woonstalhuis vastgebouwd is. Die bakovens moeten bij de boerderij beschreven worden. Sommige bakhuizen hadden een buurtfunctie, deze gemeenschappelijke gebouwtjes stonden dan meestal niet achter maar voor de boerderijen.

31.7. Schuur/bijgebouw

Bij een boerderij hoorde in de regel minstens één schuur, soms waren er meerdere schuren en andere bijgebouwtjes. Soms is de schuur veel ouder dan het woonstalhuis en dan komt het voor dat de schuur wel en de rest niet als monument wordt aangemerkt.

31.8. Koetshuis

Bijgebouw van een deftige woning of boerderij, waarin de koets (later de auto) gestald stond.

31.9. Varia

Er blijven altijd nog onverwachte zaken over. Die kunnen hier beschreven worden. Enkele voorbeelden: typische hooimijten, postkantoor, kadaverhuisje, diepvrieskluis, brandtoren, zendtoren voor radio, TV etc..

3. Inventarisatie archeologisch landschap

De inventarisatie van het archeologisch landschap is ook hier ingedeeld naar thema en complextype of begrip. De samenstelling van de complextypen is vanuit praktische overwegingen tot stand gekomen⁶¹, met het doel te kunnen waarderen en selecteren binnen de archeologische monumentenzorg. Voor het onderzoek dat zich bezighoudt met de beeldvorming over het verleden hebben de complextypen vooral een attenderende waarde.

De complextypen zijn voorzien van definities, archeologische en landschappelijke correlaten en dateringen. Bovendien zijn de correlaten onderverdeeld in twee categorieën: (a) een correlaat dat van toepassing moet zijn bij dit complextype, en (b) een correlaat dat van toepassing kan zijn bij dit complextype.

De catalogus archeologie is als volgt opgebouwd:

- Uniek nummer van de archeologische vindplaats (opgebouwd uit gemeentenummer.themanummer.subthemanummer.volgnummer)
- Zaak Identificatienummer Archis3
- Centrale coördinaten van de vindplaats
- Plaats en toponiem van de vindplaats
- Naam van de vinder
- Datum van de vondst
- Wijze van verwerving: kartering, proefsleuven, opgraving etc.
- Beschrijving van de vondst(en)
- Datering
- Cultuur waar de vindplaats aan gerelateerd kan worden, bijvoorbeeld Karolingisch of Trechterbeker
- Toelichting op de vindplaats
- Literatuur
- Bron van de vindplaats
- Nummer van de vindplaats in de betreffende bron

Enkele aantal vindplaatsen hebben geen coördinaten. Deze vindplaatsen zijn wel meegenomen in de catalogus, maar ontbreken op de kaart.

61 Gebaseerd op: G. de Wit & A. Sloos, 2008: De interpretatie van archeologische waarnemingen in Archis. Een concept voor een nieuwe set complextypen (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 165).

Thema: 32 Bewoning

32.1 Romeinse villa

Een Romeinse villa was een landbouwbedrijf dat geïntegreerd was in de sociale en economische organisatie van de Romeinse wereld en waarvan het hoofdgebouw in Romeinse stijl was gebouwd. Villae komen vooral voor in het Zuid-Limburgse lössgebied op de rand van plateaus in de nabijheid van stromend water en infrastructuur; villae zijn daarnaast in mindere mate aangetroffen in Noord-Limburg in de Maasvallei en in het rivierengebied en sporadisch op de Brabantse zandgronden (b). Datering: Romeinse Tijd; de eerste villae dateren uit de tweede helft van de 1e eeuw A.D.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- woon- en doorgaans werkeenheden (hoofdgebouw (a) en verscheidene bijgebouwen (b));
- funderingsmateriaal (bijv. vuursteen) (a);
- natuursteen (a);
- aardewerk (a);
- nederzettingsafval (vaak gebroken en/of verbrand) (a);
- versterkt (omgreppeld of omheind) (b);
- sporen van agrarische activisten (b);
- evt. cultuurlaag (b);
- hypocausttegels (b);
- tubuli (b);
- vensterglas (b);
- vloermozaïeken (b);
- pleisterwerk (b);
- vloerniveau (b);
- glas (b);
- metaalvondsten (b);
- waterleidingen (b);
- afvoergoten (b);
- vijver (b)
- pad/weg (b);
- (sier)tuin (b);
- hekwerken (palissaden) (b);

32.2 Kasteel

Een kasteel is een van oorsprong middeleeuws gebouw dat de functies verdedigbaarheid en woonbaarheid combineert, door het verschaffen van woonruimte en verdedigbaarheid aan een beperkte groep mensen tot een maximaal van ongeveer 50 personen.

Datering: vanaf de Late Middeleeuwen A (ca. 1050 A.D.)—tot op heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgeven door een minstens 5 m brede gracht of grachten (a);
- opgaand muurwerk is minimaal 45-60 cm dik of fundering is minimaal 1 m dik (a);
- defensieve elementen: poortgebouw, torens, wallen etc. (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- voorwerpen die met elitegroepen kunnen worden geassocieerd, zoals wapens, ruitersporen, stijgbeugels, jachtgerei, in combinatie met nederzettingsafval (b).

32.3 Kamp

Overkoepelende term voor tijdelijk bewoonde nederzetting uit Paleolithicum, Mesolithicum, Neolithicum en (Midden-)Bronstijd die is ingericht voor bewoning (basiskamp), de exploitatie van niet gedomesticeerde voedselbronnen of grondstoffen (extractiekamp).

Datering: Paleolithicum-(Midden-)Bronstijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- vuurstenen werktuigen en, ruim vertegenwoordigd, dito afval (afslagen en kernen); verscheidene versleten, gebroken en verbrande werktuigen (voor de Steentijd en de Vroege Bronstijd, voor de rest van de Bronstijd een b) (a);
- vanaf het Neolithicum met aardewerkscherven (a);
- tevens natuurstenen werktuigen (bijvoorbeeld klopstenen, retouchoirs en natuursteen dat is gebruikt als aambeeld, constructiesteen voor haarden en als kooksteen (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- oppervlakte- en/of kuilhaarden (b);
- sporen van tenten of hutten (b);
- verkoolde planten- en dierenresten (bot); bij goede conservering ook onverkoolde resten (b).

Uniek nr.	12.32.3.001
Archis Zaak ID	2383493100
Coördinaten	X= 167910/ Y=385552
Plaats	Nuenen
Toponiem	Hooidonkse Beek
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Mesolithicum - Neolithicum
Literatuur	Vansweevelt, J., 2008: Ecologische verbindingzone Hooidoncksche Beek, traject Gulbergen (RAAP-notitie 4860).

Uniek nr.	12.32.3.002
9.1.009	
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 168000 / Y=386000
Plaats	Nuenen
Toponiem	Prinsche Weijer
Naam vinder	O.a. Dhr. Derks
Datum vondst	1915
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Vuurstenen bijl en vuurstenen mes gevonden langs de Prinsche Weijer bij het landgoed Vaerle in 1915. Ook in de verzameling van de heer Gerard van de Bosch in Eindhoven bevinden zich stenen werktuigen uit de Midden-Steentijd, die nabij Vaerle werden gevonden, toen de weg naar Helmond werd aangelegd. Bij die laatste plek werden de werktuigen gevonden precies boven een bodemlaag, die nog dateert uit de Oude-Steentijd en die door archeologen wordt aangeduid als de Alleróðlaag. Dat wil dus zeggen dat de vondsten nog op hun oorspronkelijke plaats lagen.
Datering	Neolithicum: 5300 – 2000 vC
Literatuur	- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969. - Coenen 2000, 13.

32.4 Schans

Versterkt complex, bestaande uit wallen en grachten, in het veld pgeworpen, vaak met behulp van takkenbossen.

Datering: Nieuwe Tijd (16e-19e eeuw A.D.).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van wallen, grachten en houten of (bak)stenen geschutsposten (a);
- versterkte doorgangen/poorten (a).

- veelvuldig langs de randen van een territorium en oorlogsgebieden, zoals de zuid- en oostgrens van de Republiek der Verenigde Nederlanden.
- militaria en munitie (b);
- vaak in combinatie met andere militaire elementen, zoals linies, dijken etc. (b).

32.5 Wal/omwalling

Terrein omgeven door (al dan niet onderbroken) grachten, palissaden en wallen, waarvan de precieze functie niet geheel duidelijk is. In de meeste gevallen zijn er in eerste instantie geen aanwijzingen voor vaste bewoning en zijn er dientengevolge nauwelijks vondsten.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van of aanwijzingen voor wallen en grachten (a);
- evt. cultuurlaag (b).

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

32.6 Nederzetting

Verscheidene gelijktijdige huisplaatsen, erven of concentraties/verspreidingen vondsten die wijzen op tijdelijke of permanente bewoning. Er zijn geen aanwijzingen voor stedelijke elementen (zie boven) en evenmin dat de bewoning plaatsgevonden heeft op een kunstmatige verhoging. Eventueel is de nederzetting begrensd geweest door een greppel, wal, palissade etc.

Datering: Neolithicum-Nieuwe-tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grondsporen die wijzen op permanente bewoning, zoals palenconfiguraties behorende tot huisplattegronden, afvalkuilen, waterputten, haardplaatsen, erfgreppels etc., die duiden op verscheidene gelijktijdige erven (a);
- nederzettingenvondsten (grondstof, halfproducten, eindproducten en afval; relatief groot percentage is gebroken en verbrand, ecologische resten (zoals plantenresten en botten die duiden op de verwerking en consumptie van voedsel) (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

Uniek nr. **12.32.6.001**

Archis Zaak ID 2956277100/ 2770268100/ 2960431100

Coördinaten X= 166500 / Y= 384300

X= 166500 / Y= 384150

Plaats Nuenen

Toponiem Collsche Hoef

Naam vinder NJBG

Datum vondst 1969

Verwerving noodopgraving

Beschrijving In maart en april 1969 werden in de gemeente Nuenen tijdens werkzaamheden ten behoeve van zandwinning sporen van bewoning aangetroffen, die uit de Romeinse tijd dateren. Het terrein waar deze vondsten gedaan werden, ligt ten oosten van de Eeneindseweg, d.i. de weg die Geldrop met het gehucht Eeneind verbindt, tegenover de boerderij „De collsche Hoeve". Tijdens het noodonderzoek, dat verricht werd door enkele leden van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (N.J.B.G.), afdeling Toxandria, en dat vanwege de verdergaande zandwinning met grote haast gepaard moest gaan, is men helaas niet in staat geweest alle bodemsporen even nauwkeurig in tekening te brengen. Tot de voornaamste behoren paalkuilen, een vuurhaardje en enkele afvalkuilen. Verder zijn nog twee houten waterputten gesignaleerd. Het vondstmateriaal, zoals aardewerk e.d., is voor het overgrote deel los aan de oppervlakte verzameld.

De meest interessante bodemsporen zijn enige op een rechte lijn liggende paalkuilen, die over een lengte van ongeveer 7 m in noordwest-zuidoostelijke richting lopen. De kleur van deze paalkuilen, die in het vlak een vrij regelmatige vorm hebben, is donkergrijs tot donkerbruin. Twee op dezelfde lijn liggende verkleuringen wijken door hun grootte en lichtgrijze kleur enigszins van de andere af; of zij er toch enig verband mee houden, valt niemet zekerheid te zeggen, hoewel hun symmetrische ligging ten opzichte van de donkere verkleuringen hier wel voor zou kunnen pleiten. De opgravingsplattegrond is getekend op een diepte van 90 cm beneden het huidige maaiveld, toen al ongeveer 15 cm van de gele grond was afgegraven. De paalkuilen maken deel uit van een huisplattegrond (wand?), waarvan verder, door het ontbreken van allerlei gegevens, weinig zinnigs te zeggen valt. Op korte afstand en zuidwestelijk van de rij paalkuilen kwam verder een vuurhaardje aan het licht, met een doorsnede van 40 cm. Dit maakt het aannemelijk dat het ontbrekende deel van de woning aan die kant gelegen heeft. Doch dit gedeelte was, toen het onderzoek een aanvang nam, reeds grotendeels afgegraven. Ten zuiden en zuidwesten van deze fragmentarische huisplattegrond werden de hierboven al genoemde houten waterputten gesignaleerd. De precieze ligging alsmede gegevens over grootte, vorm en constructie zijn niet bekend, wat deels te wijten is aan de destijds snel voortschrijdende ontgronding, deels aan de hoge grondwaterstand.

Bij al dé tot nu besproken grondsporen kwam weinig of geen aardewerk te voorschijn. Dit werd daarentegen wel gevonden in een tweetal afvalgaten, die op enige afstand ten noordwesten van de paalkuilen werden aangetroffen. Hieruit kwamen zowel inheemse als Romeinse scherven. Onder de overige losse vondsten bevinden zich verder enkele stukken van dakpannen, voornamelijk tegulae, een konisch spinsteentje, hutteleem, fragmenten van maalstenen van basaltlava, wetsteentjes, onbewerkte vuursteenafslagen, waarvan sommige verbrand, enkele sterk gecorrodeerde ijzeren voorwerpen, het kopje van een bronzen nageltje en bovendien een gedeelte van een blauw glazen armbandje met gele opgelegde zigzagdraad, Haevernick type 3b.

Gezien de spreiding der vondsten is het mogelijk dat een deel van de vindplaats nog gespaard is gebleven en voorlopig' veilig onder de aangrenzende akkers besloten ligt. Wanneer men afgaat op het Romeinse aardewerk lijkt het geheel hét beste te dateren in de 2de en eerste helf van de 3de eeuw.

Toelichting

Datering

Literatuur

Vuurstenen afslag, veel aardewerk, spinklos, dakpan, ijzer, maalsteen, slijpsteen, ketting, spijkers, slak, steen, bronzen naald en la tene armband.

IJzertijd laat: 250 – 12 vC – Romeinse tijd midden: 70-270 nC

- Sanden, W. v.d., 1974: Bewoningssporen uit de Romeinse tijd in de gemeente Nuenen, in: Brabants Heem 26, p. 105-107.

- Peddemors, A., Latene Glasarmringe in den Nederlanden. *Analecta Praehistorica Leidensia*, 1975

- Beex, G., Archeologisch nieuws: xxx. Kol * 56), Bulletin van de (Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond 1969, 56.

- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969

- Jaarverslag R.O.B. 1969, 55 en 58.

- Brabants Heem, jaargang XXI, 1969, 53.

Bron

Nummer

Archis

14117/44561/44987/45402

Uniek nr.

12.32.6.002

Archis Zaak ID	2201030100/2247015100
Coördinaten	X= 166450 / Y=387100
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	SOB Research
Datum vondst	2008
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Beschrijving	Tijdens het proefsleuvenonderzoek werden 7 paalsporen en 3 waterkuilen aangetroffen, naast een aantal verspreid gelegen natuurlijke sporen. Ook werden in de akkerlaag verschillende concentraties (middeleeuws) aardewerk aangetroffen. Opvallend is dat greppels in het gebied ontbreken. De paalsporen en waterkuilen zijn allen aangetroffen in werkput 25, en lijken deel uit te maken van een boerderijerf in het zuidoosten van het deelgebied. Het vondstmateriaal bestond uit 380 fragmenten aardewerk, 77 fragmenten natuursteen, 3 metalen voorwerpen en 123 fragmenten zacht gebakken leem. Het merendeel (ruim 80%) van het aardewerk, leem en natuursteen was afkomstig uit een waterkuil in werkput 25. Op basis van het aangetroffen vondstmateriaal en de huisplattegrond werd het nederzettingsterrein gedateerd in de Midden tot Late IJzertijd (500-50 v. Chr.).
Datering	Midden IJzertijd
Literatuur	- Wilgen, L. R. van, 2008: Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven Bestemmingsplan De Luistruik, Nuenen, Gemeente Nuenen (SOB Research-rapport 1403). - J. Wattenberghe, 2011: <i>Archeologische opgraving De Luistruik, fase 1, Nuenen</i> , gemeente Nuenen (SOB Research) Heinenoord.

Uniek nr.	12.32.6.003
Archis Zaak ID	2201030100/ 2439715100
Coördinaten	X= 166640 / Y=387100 X= 166670 / Y=387080
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	SOB Research & BAAC
Datum vondst	2008 en 2014
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Beschrijving	

IJzertijd/Romeinse tijd

Vindplaats 2 ligt in het noorden van het onderzoeksgebied in drie natuurlijke depressies (A, B en C), laagtes in het landschap waarin zich een podzolbodem heeft gevormd (bij het sleuvenonderzoek aangeduid als vindplaats 3). In depressie A ligt een waterkuil en een spieker uit de late ijzertijd of vroeg-Romeinse tijd. In depressie B zijn de sporen van zeven bijgebouwen en een mogelijk hoofdgebouw uit de late ijzertijd of vroeg Romeinse tijd gereconstrueerd. In depressie C zijn de structuren van vier spiekers uit de late ijzertijd of vroeg-Romeinse tijd gereconstrueerd. De reconstructies van de bijgebouwen in depressie B zijn gemaakt op basis van de spoordieptes, vullingen en ligging ten opzichte van elkaar. De grote hoeveelheid sporen vertroebelde het beeld om duidelijke structuren te kunnen herkennen.

In depressie A is tevens veel aardewerk en natuursteen aangetroffen dat als typisch nederzettingsafval getypeerd kan worden en dat in de depressie is gegooid. Het aardewerk bestaat voornamelijk uit kookpotten die gedeeltelijk ook beroet zijn. Samen met een gevonden kooksteen wijst dit op de onmiddellijke nabijheid van een woonhuis waarbij het nederzettingsafval in de depressie werd gedumpt. Het is vooralsnog onduidelijk waar het woonhuis gelegen kan hebben, verderop in de synthese wordt dit uitgebreider besproken.

De bijgebouwen zoals ze nu zijn gereconstrueerd binnen vindplaats 2 hebben waarschijnlijk een functie gehad als opslagruimte voor graan of andere gewassen of mogelijk werkruimte voor de uitvoering van diverse kleinschalige ambachtelijke activiteiten. Uit het botanische monster dat uit een

paalkuil van structuur 3 is genomen, blijkt dat in deze periode de bewoners van de vindplaats gebruik maakten van bedekte gerst, emmertarwe, spelttarwe en pluimgierst. Er zijn ook restanten van verkoolde eikels aangetroffen in het monster en verkoolde eikels worden vaker aangetroffen in prehistorische sporen, waaronder paalsporen van structuren die worden geassocieerd met opslag (spiekers).¹⁴⁸ Opvallend zijn ten slotte de vele verkoolde fragmenten van takjes van struikheide. Mogelijk zijn dit resten van heideplaggen die als bouw materiaal zijn gebruikt voor de betreffende structuur. Ook kan er sprake zijn geweest van een lokale of nabijgelegen heidevegetatie. Het pollensignaal voor lokale akkerbouw is voor de late ijzertijd en het begin van de Romeinse tijd zeer zwak. Mogelijk was veeteelt van groter belang voor de lokale bevolking. Uit de aanwezige akkeronkruiden uit deze periode blijkt dat de graanakkers lagen op zandige, vrij arme gronden. Om de vruchtbaarheid op peil te houden werden de percelen wellicht zo nu en dan braak gelegd. In de reeks pollenmonsters uit de waterkuilen en waterput neemt het boompollenpercentage af van ongeveer 65% in de waterkuil uit de ijzertijd tot 25% in de vroegmiddeleeuwse waterput. In de sequentie met cultuurlagen uit depressie A neemt het boompollenpercentage af van ongeveer 40% in de onderste laag (spoor 2020) tot 20% in de twee cultuurlagen daarboven (respectievelijk spoor 2011 en 2022). Wellicht betekent dit dat de ontbossing van de omgeving een piek bereikte op het moment dat spoor 2011 zich vormde. De ontbossing zoals weergegeven door deze pollensequentie heeft met name betrekking op de nattere delen van het landschap, de beekdalen en depressies, waar een belangrijk onderdeel is van de vegetatie. Op de drogere gronden is het bos rond de nederzetting kennelijk al grotendeels ontgonnen.

Middeleeuwen

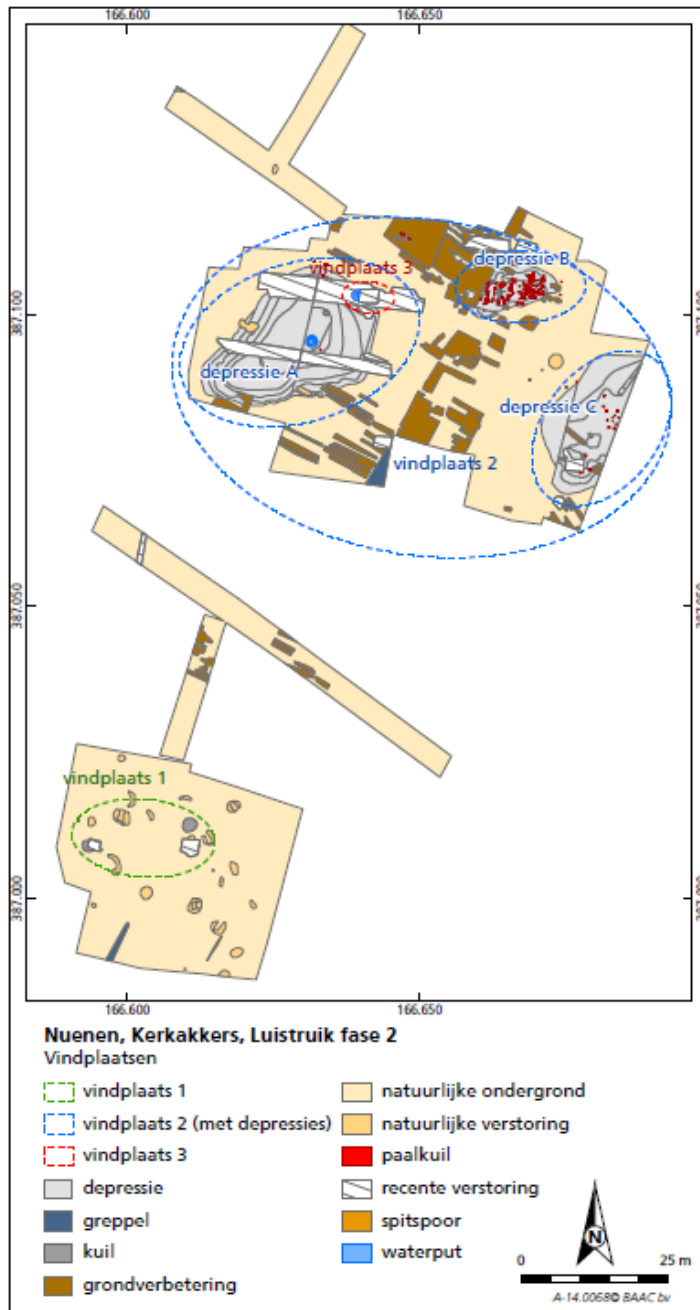
De archeologische sporen uit de middeleeuwen die zijn aangetroffen in het onderzoeksgebied bestaan uit een waterput (vindplaats 3), een waterkuil en vermoedelijk een kuil (vindplaats 1). Vindplaats 1 ligt in het zuiden van het plangebied en betreft twee sterk gelaagde kuilen (bij het sleuvenonderzoek aangeduid als vindplaats 4). Mogelijk diende een van de kuilen als waterkuil. Mogelijk is dit een drenkkuil voor het vee. Op basis van het aardewerk in spoor 1002 kan deze als vol- tot laatmiddeleeuws gedateerd worden. Van spoor 4005 blijft de datering onbekend. Beide kuilen kunnen aangelegd zijn door de bewoners van het middeleeuwse erf ten westen van het onderzoeksgebied. Dit erf is in 2010 opgegraven door SOB Research als onderdeel van een opgraving in het plangebied Luistruik Fase 1. Dit erf is destijds als volmiddeleeuws gedateerd, meer specifiek in de periode tussen de tiende en twaalfde eeuw.

Vindplaats 3 ligt op de rand van depressie A en bestaat uit een boomstamwaterput die dateert in de Karolingische tijd (750-1000 na Chr.). Deze waterput was tijdens het proefsleuvenonderzoek al aangetroffen (vindplaats 2) en deels gecoupeerd tot op het hout van de boomstam. Tijdens de opgraving van BAAC is de waterput volledig opgegraven en gedocumenteerd. Het gaat om een uitgeholde boomstam van eikenhout die nog circa 1.70 meter lang was. De zeven verschillende delen van de boomstam waren aan elkaar vastgezet door middel van twijgenhout dat in uitgespaarde gaten gevlochten werd. De datering van de waterput is gebeurd op basis van 14C-analyse van zaden in vullingen 1 en 5. Hieruit kwam naar voren dat van vulling 5 sigma 2 (95.4%) een datering uitkomt van 684-876 na Chr. Uit vulling 1 komt een datering in sigma 2 (95.4%) van 722-945 na Chr. Doordat twee vullingen zijn geanalyseerd met 14C-analyse kan de overlappende periode tussen 722-876 na Chr. (154 jaar) met enige zekerheid als gebruikperiode van de waterput worden aangewezen. Er zijn binnen het onderzoeksgebied geen andere sporen aangetroffen uit de vroege middeleeuwen. Er is wel kans dat er ten oosten van het onderzoeksgebied een mogelijke vol- tot laatmiddeleeuwse bewoningskern rond de oude kerktoeren aan de Tomakker lag. Hier zijn tevens aardewerkscherven uit de ijzertijd en de volle en late middeleeuwen gevonden en paalkuilen en waterputten uit de late middeleeuwen.⁶² Het zou een mogelijkheid kunnen zijn dat de waterput bij woonerven hoort die bij deze nederzetting horen. Daarnaast is het mogelijk dat de huizen verder van de waterput af lagen zodat ze nu niet binnen het onderzoeksgebied zichtbaar waren. In de put is nauwelijks vondstmateriaal aangetroffen en daardoor kan helaas niet bepaald worden of de put met ambachtelijke activiteiten samenhangt.

Een opmerkelijke ontdekking komt van de botanische monsters die zijn geanalyseerd uit de vroegmiddeleeuwse boomstamput. Bij de analyse van de monsters zijn de resten gevonden van takjes van pruimenbomen. Tot nu toe werd aangenomen dat er geen pruimenbomen bestonden in

⁶² Arts 1990.

Nederland in de vroege middeleeuwen, maar met de vondst van de takjes in de waterput in Nuenen is dit beeld mogelijk veranderd. Er hebben vlak bij de waterput pruimenbomen gestaan. Voor de Karolingische periode is het pollensignaal voor akkerbouw sterk. Men verbouwde rogge, bedekte gerst, vlas, huttentut en slaapbol. Dichtbij de vindplaats werden moestuinen onderhouden. Opvallend in het botanische assemblage uit de waterput is de vondst van resten van tuinbouwgewassen als dille, kervel en selderij. Vooral resten van kervel zijn nog nooit aangetroffen binnen een vroegmiddeleeuwse context. Passend is wel dat tuinbouwgewassen in de vroege middeleeuwen voornamelijk in Noord-Brabant zijn aangetroffen.

Datering1

Datering2

Literatuur

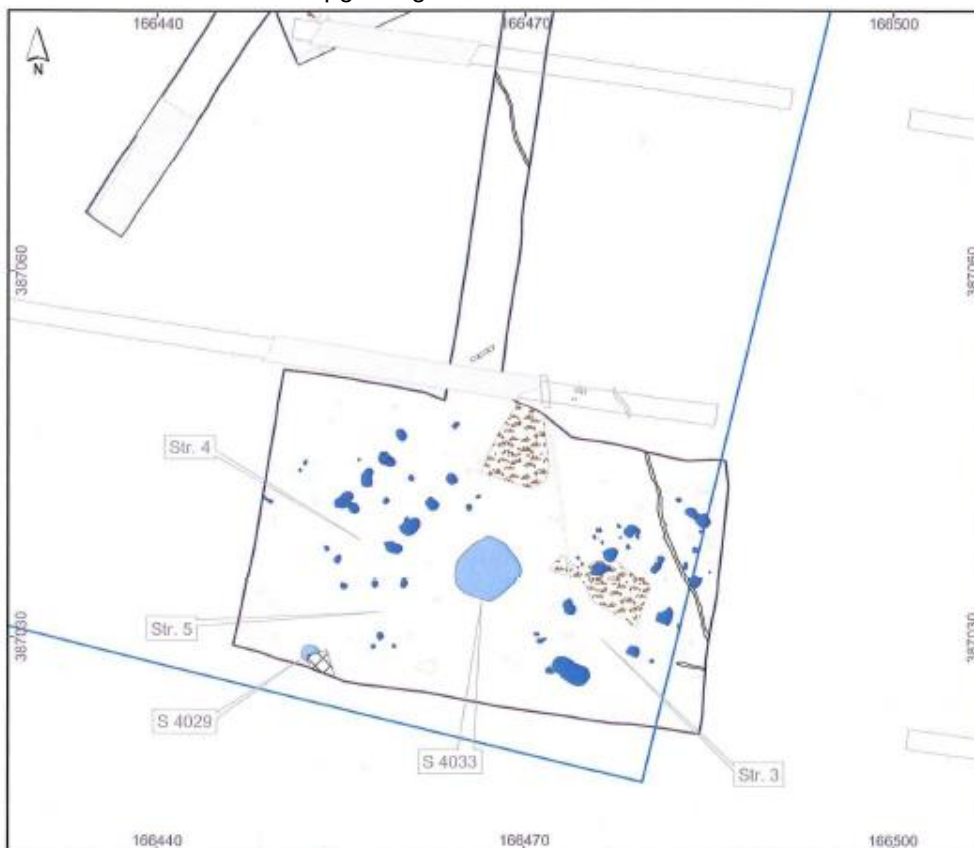
IJzertijd – Romeinse tijd

Vroege – Late Middeleeuwen

D. te Kieffe, 2015: Bewoning op de flank in een depressie. Sporen uit de late prehistorie, vroege middeleeuwen (8e/9e eeuw) en nieuwe tijd in het plangebied Kerkakkers – Luistruik (fase 2) in Nuenen (Noord-Brabant) (BAAC conceptrapport), 's-Hertogenbosch.

- Wilgen, L. R. van, 2008: Inventariserend Veldonderzoek door middel van

Uniek nr.	12.32.6.004
Archis Zaak ID	2247015100
Coördinaten	X= 166446 / Y=387040
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	SOB Research
Datum vondst	2008 en 2009
Verwerving	Proefsleuven en opgraving

Afbeelding 25. Werkput 4 met overzicht van grondsporen en aanduiding van de voornaamste grondsporen en structuren van de middeleeuwse vindplaats. Schaal 1:500.

Beschrijving

Op basis van het proefsleuvenonderzoek werd aangenomen dat in het onderzoeksgebied een IJzertijd erf aanwezig zou zijn. Deze werd echter niet gevonden op wat losse structuren na; wel werd een compleet erf uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen (1050-1300 n.Chr.). In werkput 4 en de uitbreiding daarvan zijn resten van een nederzetting uit de Volle Middeleeuwen aangetroffen bestaande uit een hoofdgebouw (woon- of woonstalhuis), een grote schuur of stal en een spieker of graanopslag. Verder zijn een waterput, een waterkuil, losse paalkuilen en kuilen aangetroffen. De hoeveelheid mobiele vondsten is beperkt en het betreft vooral aardewerk (648 scherven), met daarnaast metaal (63), glas (4), bouw materiaal, natuursteen, botmateriaal, botanisch materiaal en hout. Van de 33 monsters die zijn genomen t.b.v. botanisch onderzoek, komen de meeste uit de waterputten (hout, pollen en macrobotanisch). 11 monsters zijn gewaardeerd ter bepaling van het onderzoekspotentieel. Wegens de goede conservering van pollen en de rijkdom aan macrobotanische resten

Datering
Literatuur

in een aantal monsters is het advies om deze te laten analyseren ter beantwoording van de onderzoeksvragen.

Midden IJzertijd

- Wilgen, L. R. van, 2008: Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven Bestemmingsplan De Luistruik, Nuenen, Gemeente Nuenen (SOB Research-rapport 1403).

- J. Wattenberghe, 2011: *Archeologische opgraving De Luistruik, fase 1, Nuenen*, gemeente Nuenen (SOB Research) Heinenoord.

Uniek nr. **12.32.6.005**

Archis Zaak ID 2201030100/4648326100

Coördinaten X= 166500 / Y= 386855

X= 166523 / Y= 386898

Plaats Nuenen

Toponiem De Luistruik

Naam vinder SOB Research en VUHbs

Datum vondst 2008 en 2018

Verwerving Proefsleuven en opgraving

Beschrijving Het onderzoek heeft in het zuidelijke deel van het plangebied meerdere gebouwen en sporen uit de volle middeleeuwen aan het licht gebracht. Het gaat om twee gebouwen, vijf bijgebouwen, twee waterkuilen, twee waterputten, drie kuilen en vijf greppels. Het gevonden aardewerk is schaars maar wijst op een datering in de 12de eeuw. De metaalvondsten afkomstig uit enkele sporen dateren in de Volle Middeleeuwen en de samenstelling van de assemblage slakmateriaal wijst op een datering in de Volle en/of Late Middeleeuwen. De boerderijen hebben een constructie bestaande uit gebinten gehad wat kenmerkend is voor huizen uit de Volle Middeleeuwen. Ook de constructie van de waterputten waarbij de bekisting bestaat uit een uitgeholde boomstam is typisch voor de Volle Middeleeuwen. De gebouwen zijn opgetrokken geweest uit hout van eiken. Dit blijkt uit de analyse van houtskool uit enkele paalsporen van beide gebouwstructuren. Het houtskoolpectrum wordt gedomineerd door eik terwijl het pollenspectrum uitwijst dat andere houtsoorten als els en wilg meer voor handen waren. Eik lijkt daarmee een bewuste keuze geweest te zijn als bouwhout.

De structuren zijn niet zonder meer aan verschillende erven toe te wijzen. Ten eerste zijn de structuren gevonden op de grens van het plangebied en is het mogelijk dat buiten het plangebied nog meer structuren aan te treffen zijn waarmee mogelijk geen compleet beeld van de nederzetting gevormd is. Ten tweede is niet vast komen te staan dat beide gebouwen hoofdgebouwen zijn; gebouw 8001 is vanwege de aanwezigheid van paal P die geassocieerd wordt met een haardplaats zeer waarschijnlijk wel een hoofdgebouw maar van gebouw 8002 is dat niet zeker. De omvang van de gebouwen is weliswaar gelijk maar gebouw 8002 zou ook een groter bijgebouw kunnen zijn. Tijdens de opgraving van fase 1 is bijgebouw 4 gevonden wat ongeveer dezelfde afmetingen had als de gebouwen van vindplaats 6.

Twee bijgebouwen (9001 en 9002) zijn geïnterpreteerd als smidsen vanwege de grote hoeveelheid slakmateriaal die hier werd gevonden. Het gaat om slak dat bij het smeden van ijzer is ontstaan (smeedslak). Het slakmateriaal wijst op gebruik van ijzer dat zowel slakhoudend alsook relatief slakvrij is geweest; een groot aandeel magnetische slak verraad gebruik van relatief schoon ijzer maar het hoge aandeel silicaatrijke slak pleit juist voor gebruik van slakhoudend ijzer. Er lijkt sprake te zijn geweest van een verhoogde smeedhaard. Nagenoeg alle hamerslag is afkomstig uit

de kuilen in het midden van beide structuren wat als een aanwijzing gezien mag worden dat hier het aanbeeld heeft gestaan. De bulk van het slakmateriaal is in een paar paalkuilen van de gebouwstructuren gevonden en in waterkuil 9008. Dit wijst op intentionele stort waardoor deze sporen als slakdumps gezien worden. Het lijkt erop dat de smeedhaard van structuur 9001 compleet is vernieuwd waarbij resten van de oude haard in de waterkuil terecht zijn gekomen. De pollenanalyse van monsters uit waterkuil 9006 wijst uit dat in de kuil (tijdelijk) water zal hebben gestaan. Het is daarmee aannemelijk dat de kuilen een secundair gebruik als slakdump hebben gehad. De smidsen zijn een unieke vondst in Nederland aangezien op verschillende opgravingen wel de plaats van de smederij vermoed kon worden aan de hand van vondstmateriaal maar dit nog nooit te relateren was aan structuren.

Fig. 5.1. Nuenen Luistruik 3. Overzicht van de sporen en structuren van vindplaats 6. Schaal 1:500.

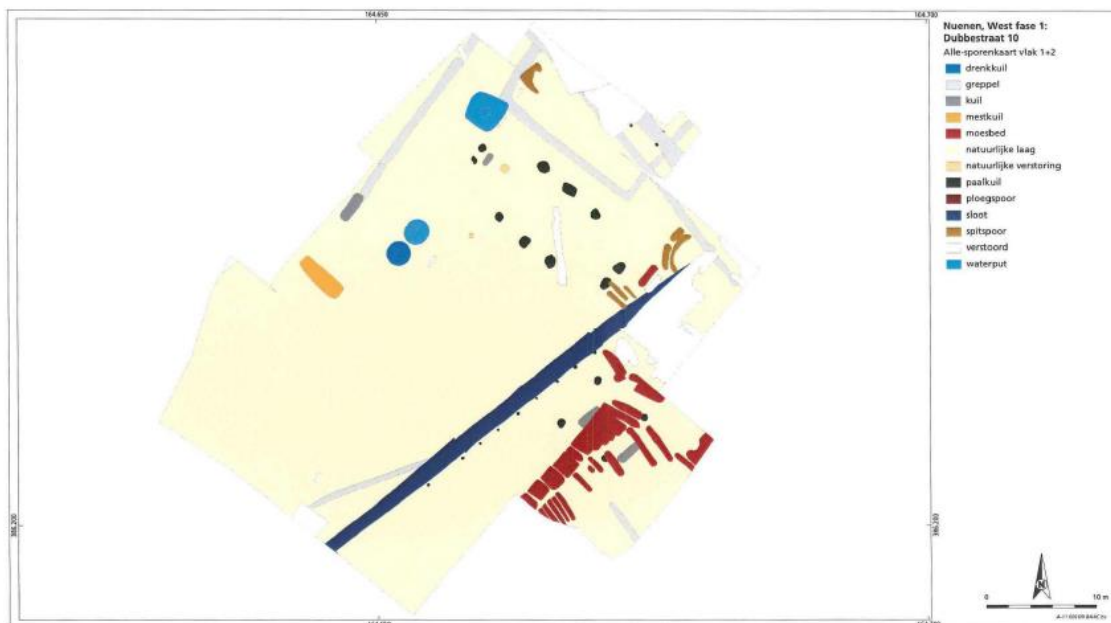
Datering Literatuur

Volle Middeleeuwen

- Wilgen, L. R. van, 2008: Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven Bestemmingsplan De Luistruik, Nuenen, Gemeente Nuenen (SOB Research-rapport 1403).
- M. Wesdorp, 2020: Opgravingen in het plangebied Luistruik te Nuenen (fase 3). Een erf met twee bijzondere smidsen uit de Volle Middeleeuwen

(VUHbs), Amsterdam

Uniek nr.	12.32.6.006
Archis Zaak ID	2314464100
Coördinaten	X= 164654 / Y= 386235
Plaats	Nuenen
Toponiem	Nuenen-West, Dubbestraat
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2010 en 2012
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Beschrijving	Uit het proefsleuvenonderzoek bleek dat in het plangebied één vindplaats te onderscheiden is, op een diepte van 40-50 cm onder maaiveld. De vindplaats bestond uit paalsporen en greppels. Mogelijk was hier een deel van een boerderij daterend uit de Volle Middeleeuwen blootgelegd. Tijdens de opgraving zijn in totaal 67 spoornummers uitgedeeld. Deze sporen zijn onder te verdelen in drie vindplaatsen. De eerste vindplaats betreft waarschijnlijk twee grafstructuren. De tweede vindplaats bestaat uit structuren en sporen die behoren tot een erf uit de volle middeleeuwen. Het gaat o.a. om een woonhuis, hooimijt, twee waterputten en (mest)kuilen. Het woonhuis betreft een bootvormig gebouw van het type Dommelen A 1. Op basis van het vondstmateriaal dat werd aangetroffen in de sporen kan structuur 1 gedateerd worden de periode 1050-1200. Van de hooimijt zijn vier paalsporen teruggevonden. Op basis van parallellen uit dezelfde periode wordt verondersteld dat in het midden van de structuur een vijfde paal heeft gestaan, deze is verdwenen door latere verstoringen. De twee waterputten, die zijn aangetroffen, zijn gemaakt van uitgeholde boomstammen en horen bij het woonhuis. De oudste waterput ligt direct ten noordwesten van het woonhuis en dateert op grond van het vondstmateriaal en een c14 datering uit de tweede helft van de 11de eeuw-12de eeuw. De tweede waterput dateert op grond van het vondstmateriaal uit 1125-1200. Naast deze laatste waterput ligt een drenkkuil. Deze drenkkuil was maximaal 66 cm diep. In deze kuil zijn geen vondsten aangetroffen. In totaal zijn tijdens het onderzoek 166 vondsten gedaan. Veruit het meeste materiaal dateert uit de volle middeleeuwen. De scherven uit de volle middeleeuwen komen voornamelijk uit structuur 1 (woonhuis) en structuur 4 (waterput). Andere vondsten betreffen 11 brokjes verbrande leem, 2 fragmenten van bakstenen, één fragment van een vermoedelijke tegula, 2 fragmenten metaal, 22 metaalslakken en 13 stukken natuursteen (o.a. een slijpsteen en fragmenten van een maalsteen). De metaalslakken zijn zowel in de sporen uit de volle middeleeuwen als nieuwe tijd aangetroffen. Het betreft in alle gevallen ijzerslakken. De aanwezigheid van slakken kan op metaalproductie binnen de nederzetting wijzen.

Overzicht van de aangetroffen sporen Dubbestraat naar spoorraad (uit BAAC rapport).

Datering	Late IJzertijd: 250 – 12 vC
Literatuur	- P.G.H. Weterings, 2010: Nuenen, Nuenen-West fase 1. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (BAAC rapport A 09.0376). - M. Tump, 2012: Nuenen Dubbestraat 10; Plangebied Nuenen- West, fase 1, Opgraving (Baac rapport A-11.0016).
Uniek nr.	12.32.6.007
Archis Zaak ID	2191539100/2222367100
Coördinaten	X= 164115 / Y= 389555 X= 164185 / Y= 389470
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Esrand
Naam vinder	Oranjewoud en BAAC
Datum vondst	2009 en 2010
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Beschrijving	In werkput 4 en de uitbreiding daarvan zijn resten van een nederzetting aangetroffen uit de (Late) IJzertijd of de Vroeg Romeinse Tijd bestaande uit twee hoofdgebouwen (woon- of woonstalhuizen) en negen bijgebouwen in de vorm van vierpalige spiekers. Verder zijn een waterkuil, losse paalkuilen en kuilen aangetroffen. Op basis van het proefsleuvenonderzoek werd aangenomen dat het onderzoeksgebied de periferie van een nederzetting bevatte, terwijl de opgraving laat zien dat juist de nederzetting zelf binnen het plangebied ligt. De nederzettingssporen bestaan uit twee noordoost-zuidwest georiënteerde hoofdgebouwen en een aantal nabijgelegen bijgebouwen in de vorm van spiekers. Het oudste hoofdgebouw is tweeschepig en van het type Haps/Oss-Ussen 4b uit de Midden en Late IJzertijd (400-150 vC). Vermoedelijk stamt het jongste gebouw uit de Late IJzertijd of de Vroeg Romeinse Tijd. De bijgebouwen liggen overwegend in een rij parallel aan de hoofdgebouwen en ten westen ervan. Ze zijn niet specifiek aan één van beide hoofdgebouwen toe te wijzen. Waarschijnlijk loopt de nederzetting door buiten het plangebied, op de flank en het hogere gedeelte van de dekzandrug waarlangs het plangebied is gelegen. Verder heeft het onderzoek twee greppels uit de Romeinse Tijd opgeleverd,

waarvan er één tijdens het proefsleuvenonderzoek als een mogelijke wandgreppel van een gebouw was geïnterpreteerd. Tevens zijn er grondsporen, met name greppels en ook karrensporen, aangetroffen uit de Late Middeleeuwen of de Nieuwe Tijd.

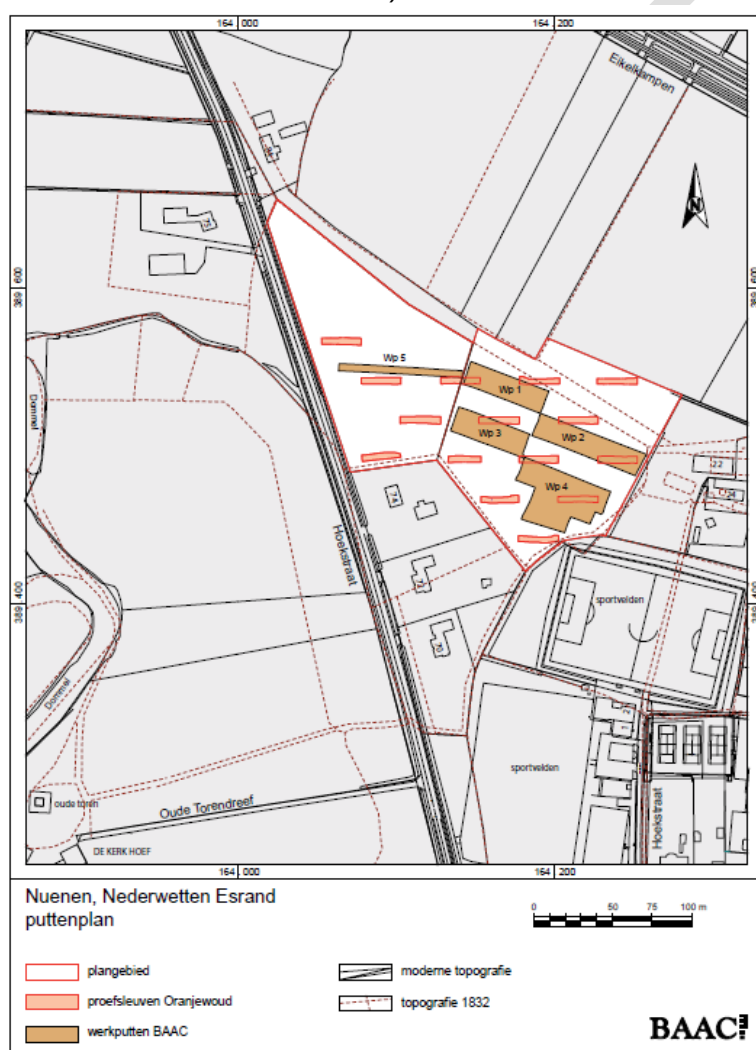
Nederzettingssporen uit de Late IJzertijd zijn nog maar zelden aangetroffen in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, zodat onderhavig onderzoek met name daarom een waardevolle bijdrage aan de archeologische kennis van de regio vormt. Het schaarse mobiele vondstmateriaal bestaat vrijwel uitsluitend uit handgevormd aardewerk. Het merendeel van dit materiaal is niet nader te dateren dan Late Bronstijd-Vroeg Romeinse Tijd. Een aantal fragmenten stamt mogelijk uit de Midden IJzertijd- Romeinse Tijd en een aantal mogelijk uit de Late IJzertijd-Romeinse Tijd. Daarnaast zijn enkele fragmenten gedraaid Romeins aardewerk gevonden. Het vroegste middeleeuwse aardewerk dateert uit de 14de eeuw.

Midden IJzertijd – Vroeg Romeinse tijd

- M. Tump, 2009: Nederwetten-De Esrand (gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten). Opgraving (BAAC-Rapport A-08.0378).

- Vossen, I. en H. Bouter, Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven ten behoeve van de uitbreiding Nederwetten, gemeente Nuenen c.a., versie 09-06-'08, (Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/37).

Datering Literatuur

Afb. 2. Het puttenplan. Tevens zijn de proefsleuven zoals aangelegd door Oranjewoud aangegeven.

Uniek nr.	12.32.6.008
Archis Zaak ID	4591618100
Coördinaten	X= 165448 / Y= 386281
Plaats	Nuenen
Toponiem	Berkenbosch
Naam vinder	VUhbs
Datum vondst	2018 en 2021
Verwerving	Proefsleuven
Beschrijving	De aanleiding tot het onderzoek wordt gevormd door de geplande bouw van tijdelijke woningbouw met bijbehorende infrastructuur aan het Witte Hondpad. Tijdens het onderzoek is een vindplaats aangetroffen die waarschijnlijk te relateren is aan de Tiendschuur die historisch bekend is. Bij het onderzoek zijn 65 sporen aangetroffen waaronder 27 paalkuilen, 15 greppels en 7 kuilen. Centraal door het plangebied loopt een tweetal parallelle greppelbundels die deels aan de buitenzijde geflankeerd werden door een rij paalkuilen. De oostelijke greppel werd in het vlak aanvankelijk gezien als één greppel, maar bleek uiteen te vallen in een drietal opeenvolgende greppels. De oudste fase (S1.020) wordt vergezeld van een rij paalkuilen. De twee parallelle greppels worden oversneden door een jongere greppel, die verder een vertakking heeft die haaks op het greppelpaar georiënteerd is. Aan het uiteinde van deze vertakking lag een grote kuil, spoor 1.019. Bij het couperen van deze kuil werd vervolgens een complete kan gevonden en na het verder couperen en afwerken nog eens een grote hoeveelheid aardewerk, maar ook ijzerwerk. De kuil is afgerond-rechthoekig, 72 cm diep en heeft een lengte van 2,10 m en een breedte van 1,50 m. De vulling van de kuil bestaat uit vier lagen waarbij de onderste laag uit een sterk gebrokt mengsel van schoon zand en humeus zand bestaat. In deze laag is het vrijwel al het vondstmateriaal aangetroffen. Hiernaast is in proefsleuf 1 nog een aantal andere (paal)kuilen aangetroffen. Het is mogelijk dat deze kuilen deel uitmaken van een (bootvormig) gebouw. Ook in proefsleuf 3 werden diverse greppels en kuilen aangetroffen. In totaal zijn 318 vondsten geborgen waaronder 210 scherven aardewerk, 74 stukken metaal, 15 stuks baksteen/dakpan, 2 kleipijpen, een stuk glas en vuursteen. Het merendeel hiervan, 243 stuks is afkomstig uit kuil 1.019. De scherven vertegenwoordigen een relatief klein aantal voorwerpen die vrij compleet bewaard zijn gebleven. De meeste scherven zijn afkomstig van aardewerk dat vanaf ca. 1200 na Chr. is gemaakt. Daarnaast zijn enkele oudere scherven van Middeleeuws aardewerk (blauwgrijs en Zuid-Limburgs aardewerk) in de vondstassemblage aanwezig. De fragmentatiegraad van het aardewerk is met 64 g per scherf zeer laag te noemen. Het gemiddelde gewicht per scherf is zo hoog vanwege de vele grote scherven die in kuil 1.19 gevonden zijn. In deze kuil is een bijzondere kan van roodbakkerd aardewerk gevonden met een versiering die naar de verering van St. Catharina verwijst. De datering van het aardewerkcomplex uit deze kuil ligt tussen het laatste kwart van de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw. Uit deze kuil komen ook een complete baksteen en twee fragmenten van vloertegels. Ook alle metaalvondsten zijn afkomstig uit kuil 1.019 en zijn zonder uitzondering van ijzer. Het gaat om diverse voorwerpen waaronder een slotplaat en twee scharnieronderdelen, een kantrechtbijl, twee ijzeren gespen, twee koebellen, beslagplaten/-strips van waarschijnlijk een kist en een aspen van een wagen. Verder zijn diverse fragmenten zoals platen, staven en stiften aanwezig die niet goed thuis gebracht kunnen worden. Het metaalensemble vormt een opmerkelijk geheel aan ijzeren voorwerpen waarin geen duidelijke onderlinge samenhang te

herkennen is. Het is daarom raadselachtig om welke reden de objecten samen in de kuil terecht gekomen zijn.

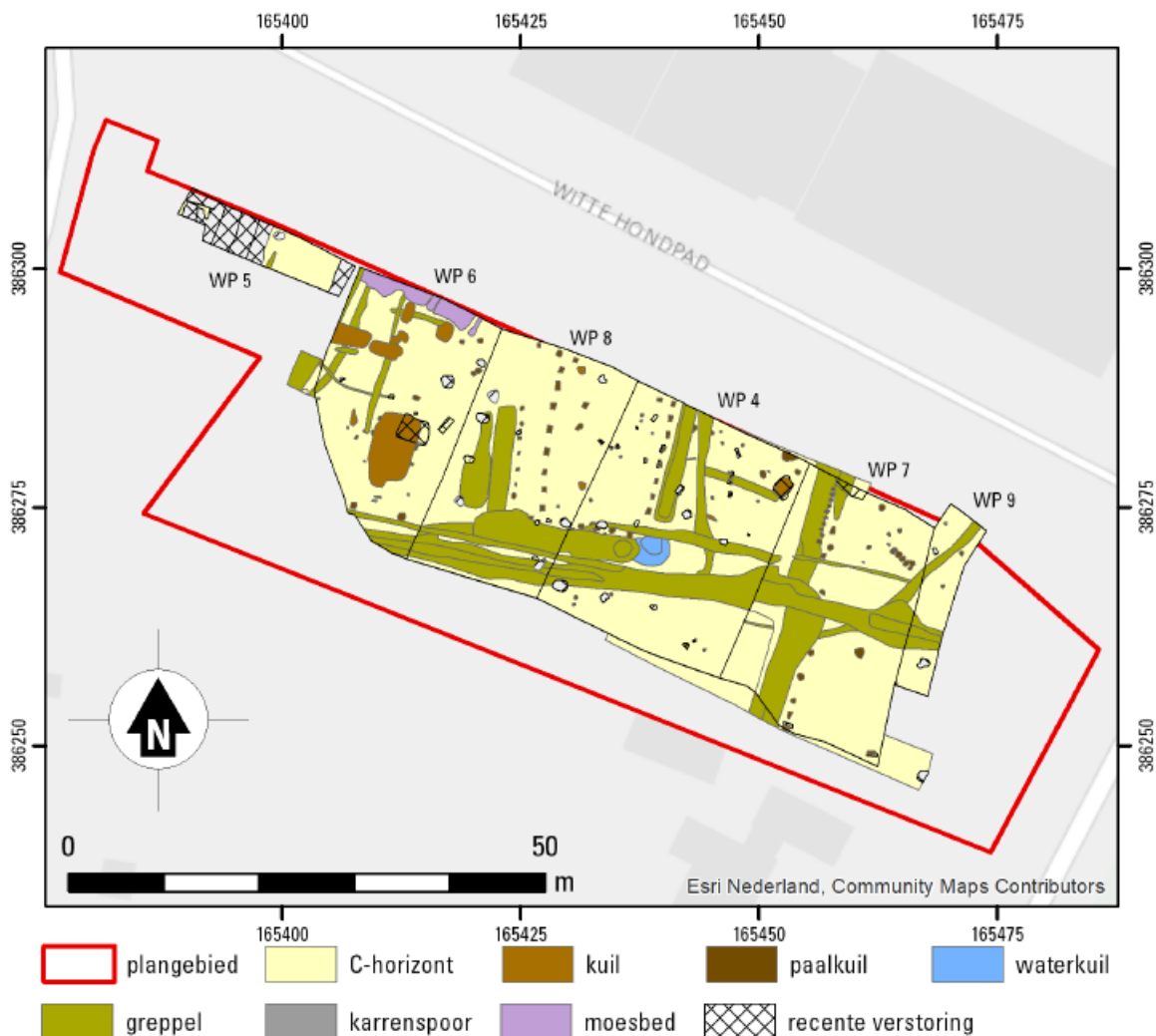
De vondsten zijn vermoedelijk te relateren aan de boerderij Berkenbosch, die in ieder geval teruggaat tot 1615 en de op de akker te zuiden ervan gelegen voormalige tiendschuur. Mogelijk vormen beide greppels met palissade een toegangsweg tot het perceel waarop de schuur stond of het terrein rondom de hoeve Berkenbosch. Tussen beide greppels is een diepe kuil aangetroffen met een zeer vondstrijke vulling. De depositie van het vondstcomplex in de kuil dateert tussen 1475 en 1550. Dit plaatst het vondstcomplex historisch in de periode van de Gelderse oorlogen. In de omgeving van Nuenen vinden tussen 1470 en 1481 plunderingen plaats en in 1486 wordt Eindhoven door Gelderse troepen veroverd en platgebrand. Ook in de zestiende eeuw vinden meermalen oorlogshandelingen plaats in de omgeving van Nuenen. Met name in 1512 wordt Nuenen genoemd als één van de dorpen die door de Gelderse troepen worden gebrandschat. Uit historische bronnen blijkt dat het aantal bewoonbare huizen in Nuenen afneemt van 157 naar 103. Mogelijk is het vondstcomplex begraven voorafgaand aan (of juist na) één van de genoemde oorlogshandelingen, waarbij uiteraard de brandschatting van 1512 de meest voor de hand liggende handeling is. Gezien de samenstelling van het vondstcomplex is lastig vast te stellen wat de functie van het complex is. Het metaal lijkt een vrij willekeurige verzameling van gebruiksvoorwerpen te zijn. Het is vrij gefragmenteerd te zijn, maar dit kan goed een gevolg zijn van post-depositionele omstandigheden.

Intrigerend is daarnaast ook de kan met de afbeelding van de heilige Catharina die is aangetroffen. Dergelijke kannen werden hoogstwaarschijnlijk in 's-Hertogenbosch vervaardigd met afbeeldingen van de heiligen Barbara, Agatha en Catharina (en soms met alle drie). De drie heiligen behoorden in de periode 1480-1550 tot de meest populaire heiligen. In 's-Hertogenbosch waren de heiligen verbonden met een drietal religieuze broederschappen die elk een altaar bezaten in de Sint-Jan. Dit kan mogelijk de populariteit van deze heiligen op vaatwerk in deze stad verklaren. Twee-derde van de in 2000 bekende borden en kannen is in 's-Hertogenbosch aangetroffen. Bovendien zijn alle negen buiten 's-Hertogenbosch gevonden kannen met Catharina-versiering op kasteelterreinen aangetroffen. Dit kan uiteraard betekenen dat

de eigenaar van de in Nuenen aangetroffen kan lid was van de Catharinabroederschap. Wel zal de eigenaar een belangrijk persoon zijn geweest, aangezien de kannen vooral met kasteelterreinen te relateren zijn. Als alternatieve verklaring voor de aanwezigheid van een kan met Catharinaversiering kan het Catharinagilde van Boord genoemd worden. Dit gilde moet al in 1480 bestaan hebben. Mogelijk had de eigenaar van de kan een hoge functie binnen dit gilde of was de kan eigendom van het gilde.

Centraal binnen het opgegraven terrein ligt een drietal greppels met erbinnen een paalstelling (structuur 8001), waarschijnlijk behorend tot een huisplattegrond met een breedte van 12,5 m bij 17,5 m. Aan de zuidwestzijde lijkt een uitbouw aanwezig. De noordzijde van de structuur is niet blootgelegd omdat deze zich buiten het onderzoeksgebied bevindt. Ten westen van structuur 8001 is een tweede gebouw (8002) aangetroffen. Dit gebouw bestaat uit een grote kuil (S6.009) van 8 bij 5 m. Langs de randen van de kuil zijn meerdere paalkuilen aangetroffen. Op grond van ligging en oriëntatie zou het gebouw een bijgebouw van structuur 8001 kunnen zijn. Het vondstmateriaal lijkt echter jonger te zijn dan dat van structuur 8001. Gezien de grote kuil lijkt het gebouw als stal gefunctioneerd te hebben. De kuil heeft echter geen typische stalvulling. Mogelijk is de stal na gebruik geheel uitgegraven.

Figuur 2.1. Nuenen-Witte Hondpad. Overzicht van de sporen op vlak 1. Schaal 1:750.

Tijdens de opgraving is een tweetal waterputten en een tweetal waterkuilen aangetroffen. In de greppel langs structuur 8001 zijn waterkuil 7001 (S4.028) en plaggenput 7002 (S4.066) ingegraven. Uit de waterkuil is een houten kom afkomstig. Beide sporen lijken te zijn aangelegd na de eerste aanleg van de greppels. Ten oosten van structuur 8002 zijn in een (vermoedelijk jonger) greppelsysteem nog een waterkuil en –put aangetroffen.

De greppels zijn aan 14 greppelstructuren toegewezen. De oudste greppels lijken structuur 6001 en 6002 te zijn. Opvallend is dat net ten noorden van greppel 6003 een viertal houten palen zijn ingegraven in de greppel. Deze palen lijken een bruggetje te vormen (structuur 18004). Omdat ook de omgreppeling van structuur 8001 in de zuidwesthoek een opening heeft lijkt deze brug een toegang tot deze structuur te representeren. Een volgende fase in het greppelsysteem lijkt greppel 6003 te zijn. De jongste fase van het greppelsysteem tenslotte is greppel 6005, die vrij recent lijkt te zijn en die alle andere fasen oversnijdt, om in het westen een iets noordelijker verloop dan greppel 6003 en 6004 te hebben. Greppels 6010 en 6011 volgen het verloop van de perceelsgrens op de oudste kadastrale kaart.

Naast de palenrijen die tot structuur 8001 zijn gerekend zijn nog drie palissaden of palenrijen aangetroffen. Onder de rand van greppel 6002 is een rij van 10 (paal)kuilen aangetroffen, structuur 18001. De rij stopt op 3 m ten noorden van de brug over deze greppel. Hiernaast is ook parallel aan de greppel, ca. 1,2 m oostelijk van deze palenrij een rijd paalkuilen aangetroffen, structuur 18002. Ook deze rij lijkt een onderbreking ter hoogte van de brug te hebben waarbij vier of vijf palen ten noorden van de brug en zeven ten zuiden van de brug zijn aangetroffen.

Datering Literatuur

Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd

- Bink, M., 2020: Nuenen-Witte Hondpad Inventariserend Veldonderzoek door middel van Proefsleuven, Amsterdam (ZAN 823).

- M. Bink, 2021: Evaluatierapport archeologische opgraving Nuenen-Witte Hondpad.

Uniek nr. **12.32.6.009**

Archis Zaak ID **4544832100**

Coördinaten X= 165188 / Y= 386808

Plaats Nuenen

Toponiem Kapperdoes

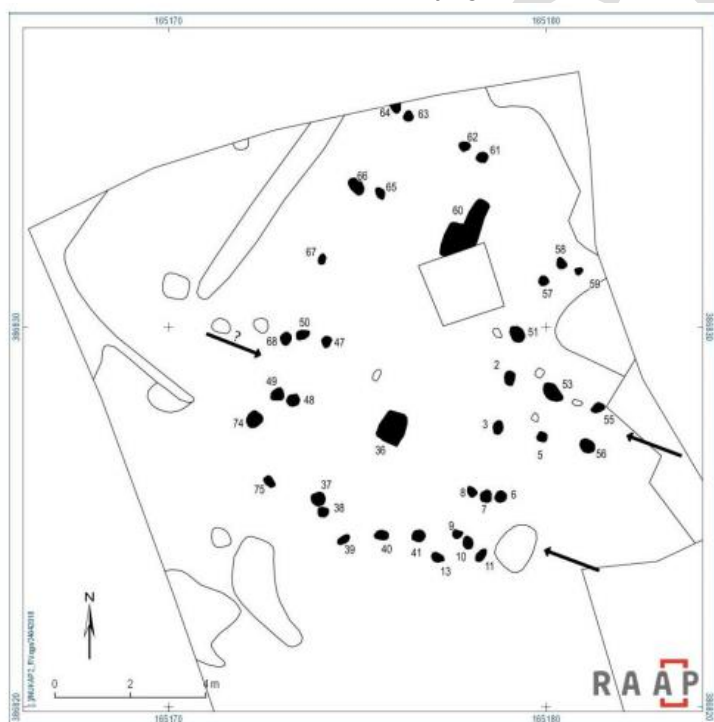
Naam vinder RAAP

Datum vondst 2017

Verwerving Proefsleuven en opgraving

Beschrijving Aanleiding voor het onderzoek zijn plannen voor de nieuwbouw van een tuincentrum met bijbehorende infrastructuur. Er zijn 59 archeologische sporen aangetroffen, voornamelijk paalkuilen. In het zuiden en middendeel van het plangebied bestaan de aangetroffen sporen vooral uit spitsporen en zandwinningskuilen. In put 4 en 1 zijn twee parallelle noordwest-zuidoost georiënteerde greppels gevonden. De vondsten uit de greppels dateren in de late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe tijd C. Waarschijnlijk betreft het oude afwateringsgreppels gezien de vele kleine roestvlekjes in de vulling. Daarnaast zijn in put 1 nog veel recente verstoringen aangetroffen en enkele kleine paalkuilen. Omdat deze paalkuilen binnen een sterk verstoorde zone liggen, zijn ze als niet behoudenswaardig geïnterpreteerd. In het noordoosten werd een deel van een tweebeukige huisplattengrond gevonden. De plattengrond is noordoost-zuidwest georiënteerd en bestaat uit een dubbele rij lichte wandpalen en twee zware rechthoekige middenstaanders. De plattengrond is slechts ten dele bewaard.

De plattegrond lijkt op basis van vormelijke kenmerken in de vroeg-Romeinse tijd te dateren is. Het betreft een overgangstype van een Oss-Ussen 5A uit de Late IJzertijd naar het Romeinse Alphen-Ekeren type. De structuur is in de vroeg-Romeinse tijd gedateerd vanwege het voorkomen van zware middenstaanders die in het vlak een rechthoekig uitzicht hebben maar in de doorsnede nog niet revolvertasvormig zijn. Dit laatste kenmerk is typisch voor het Alphen-Ekerenhuis uit de midden-Romeinse periode. In de Late IJzertijd hebben deze middenstaanders nog geen rechthoekig uiterlijk en zijn niet nog niet zo zwaar aangezet.. Mogelijk dat de kleine paalkuilen die kort aan of tussen de wandpalen liggen en een gelijkaardige vulling hebben, wijzen op verbouwing- of herstelwerkzaamheden. De huisplattegrond is slechts ten dele bewaard (circa 11 m op 6,20 m) en loopt nog verder in noordoostelijke richting buiten het onderzoeksgebied. In deze zone liggen ook stroken met spitsporen en de afgraving van de gemeente tot in de ongeroerde grond zodat een deel van de plattegrond wellicht ook verstoord is en/of geheel verdwenen is. De zuidwestelijke korte kant is afgerond waardoor het huis aan deze zijde een schilddak heeft gehad. Opmerkelijk is de meest noordelijke ingang op de oostelijke lange zijde. Deze bestaat uit een uitbouw van circa 2,4 m, die een dakdragende functie heeft gehad. Uit alle paalkuilen samen is slechts één vondst van een klein wandfragment handgevormd aardewerk tevoorschijn gekomen. Het gaat om een klein wandfragment met kwartsmagering. Er zijn verder geen diagnostische kenmerken aanwezig. Een nadere datering van de scherf is niet goed mogelijk, de scherf kan zowel in de IJzertijd als in de vroeg-Romeinse tijd gedateerd worden.

Overzichtstekening van de huisplattegrond. De pijlen duiden de (mogelijke) ingangen aan.

Datering

Late IJzertijd – Vroeg Romeinse tijd

Literatuur

G. Hensen, 2018: Plangebied Kapperdoesweg in Nuenen, gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten. Archeologisch vooronderzoek: een waarderend proefsleuvenonderzoek met doorstart naar een opgraving (RAAP-notitie 6518)

Uniek nr.

12.32.6.010

Archis Zaak ID
Coördinaten
Plaats
Toponiem
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving

4618226100
 X= 166233 / Y= 387318
 Nuenen
 Park 7-9
 BAAC
 2018
 Proefsleuven - opgraving

Bij het archeologisch onderzoek zijn de resten van een bakstenen kelder met uitbouw uit de late 19e en eerste helft 20e eeuw teruggevonden. Daarnaast zijn spitsporen, esgreppels en overlappende kuilen uit de 18e en begin 19e eeuw opgegraven.

De esgreppels en spitsporen reiken opvallend diep tot in de natuurlijke bodem van de onderzoekslocatie. Er worden vaker sporen van ontginningen aangetroffen in de dorpskernen, omdat deze bewoningskernen aanvankelijk ontstonden vanuit een clustering van boerderijen die de omliggende gronden bewerkten voor land- en tuinbouw. Van de driehoekige plaetse van het Hei Eind is bekend dat er al bewoning moet zijn geweest in de 15e eeuw. De ploegsporen dateren vanaf de 18e eeuw, vermoedelijk in de tweede helft van de 18e eeuw. Door de spitsporen zijn oudere archeologische resten op het terrein niet meer aanwezig, maar door de aanleg van esgreppels en de bijbehorende spitsporen wordt wel het vermoeden gewekt dat het geen bewoond perceel was voordat er geploegd werd maar een perceel behorende bij de woeste gronden. Na het omspitten en ontginnen zijn op de locatie van de latere steenbouw kuilen gegraven waarvan de functie onbekend is. Tegelijkertijd is op het achterterrein een sterk humeus, zandig ophogingspakket aangebracht.

Van de oudst aangetroffen fase van de boerderij ter plaatse zijn alleen maar een bakstenen poer en een mogelijk uitgebroken poer aanwezig die kunnen dateren in de vroeg 19e eeuw, voorafgaand aan de komst van de machinale baksteen in de late 19e eeuw. Dit bevestigt mogelijk het beeld dat er is over boerderijen op de Brabantse zandgronden uit de nieuwe tijd, dat de gebinten op poeren zijn gefundeerd. Er zijn niet veel voorbeelden van opgegraven boerderijen uit de 19e en 20e eeuw, omdat ze vaak gesloopt worden zonder verder historisch of archeologisch onderzoek. De resten op de onderhavige onderzoekslocatie in Nuenen tonen echter aan dat oudere fasen in bestaande muren geïncorporeerd werden en dat nieuwbouw ook op de oude fundamenteen voortbouwde. Omdat de muurfundamenteen van de draag- en tussenmuren vaak niet veel dieper dan 50 cm onder maaiveld gefundeerd zijn of op poeren gefundeerd, wordt hier niet veel van teruggevonden. De dieper gefundeerde kelders blijven echter beter bewaard en kunnen nog waardevolle informatie geven over oudere fasen binnen de stenen gebouwen.

Datering
Literatuur

Nieuwe tijd

D. te Kieffe, 2018: Nuenen, plangebied Park 7. 7a en 9. Inventariserend veldonderzoek d.m.v. proefsleuven met doorstart naar opgraving (BAAC-project A-18.0191).

Uniek nr. **12.32.6.011**

Archis Zaak ID

--

Coördinaten

X= 163955 / Y= 390183

Plaats

Nederwetten

Toponiem

Hooiconkse Akkers

Naam vinder

onbekend

Datum vondst

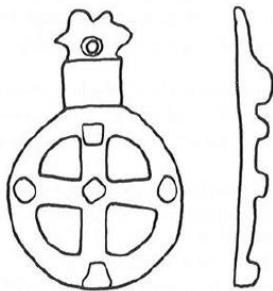
1989 -1990

Verwerving

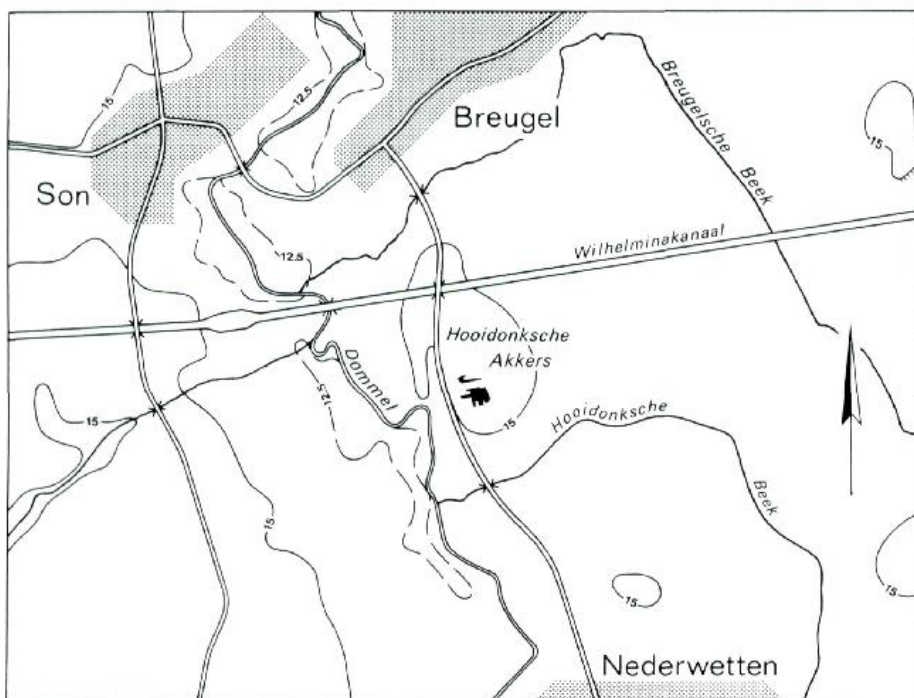
onbekend

Beschrijving

Vroeg-middeleeuws bronzen beslag, vermoedelijk voor leren paardetuig. Dit beslag is niet de enige vroegmiddeleeuwse vondst van de Hooiconkse Akkers. Voorafgaand aan de ontgraving van deze oorspronkelijk markante terreinverheffing zijn hier in 1967 en in 1973 kleinschalige opgravingen uitgevoerd. Daarbij zijn hoofdzakelijk nederzettingssporen uit de ijzertijd gevonden, maar er is ook enig middeleeuws schervenmatenaal verzameld. Deze scherven vormen de schamele resten van hoogstwaarschijnlijk een middeleeuwse nederzetting, bewoond gedurende de 8e-12e eeuw. Tijdens de ontgraving is niet alleen het landschap ernstig verminkt, maar is ook de archeologische ondergrond volledig verwoest. Het enige wat resteert zijn wat vondsten die zich nog in de donkere akkerlaag bevinden, zoals het hier afgebeelde beslag.

*Het bronzen beslag van de Hooiconkse Akkers
(gemeente Nuenen). Ware grootte.*

Hooionksche Akkers. Ligging van de vindplaats. 1:25.000 (bron: Van den Broeke 1980).

Datering
Literatuur

IJzertijd en Karolingische tijd (ca. 750-900 AD)

- N. Arts, 1998: Vroeg-middeleeuws bronzen beslag uit de Hooionkse Akkers (gemeente Nuenen), in: Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg. 2 nr. 1, 9-10.

- P.W. van de Broeke, Bewoningssporen uit de IJzertijd en andere perioden op de Hooionksche Akkers, gem. Son en Breugel, prov. Noord-Brabant. *Analecta Praehistorica Leidensia* 13 (1980), blz. 1-80.

Uniek nr.
Archis Zaak ID
Coördinaten
Plaats
Toponiem
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving

12.32.6.012

3123102100

X= 164130 / Y= 386450

Nuenen

Europalaan

onbekend

1972

onbekend

Tijdens de aanleg van de Europalaan zijn scherven van Romeins- en IJzertijd aardewerk en talrijke bodemsporen gevonden. Deze weg is dwars door een hoge dekzandrug langs de Dommel gegraven. In het trace van de nieuwe weg werden bij de buurtschap Boord sporen van nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd aangetroffen. Met behulp van leden van de heemkundige kring te Nuenen werden enkele afvalkuilen onderzocht. Het ging onder meer om import-aardewerk, zoals terra sigillata en terra nigra. Gerard van den Bosch vond fragmenten van grote Romeinse amforen en wrijfschalen. Paul Noordanus trof op die locatie een klein bekertje aan dat gemaakt was van pijpaaarde en dat zwart gevernist was. Dergelijke bekertjes werden in de 2de eeuw na Christus geproduceerd in Keulen. De talrijke vondsten nabij de Europalaan wijzen duidelijk op een inheems-Romeinse aanwezigheid in de 1ste en de 2de eeuw.

Het in 1997 bekend geworden Romeins bekertje van zwart geverfd ('gevernist') pijpaaarde zou overigens ook kunnen wijzen op het bestaan van

een grafveld uit het begin van onze jaafelling. Het gebeurt immers niet zo vaak dat (vrijwel) complete aardewerken voorwerpen worden gevonden in nederzettingen. Overigens werd het bekertje niet alleen gevonden: er lag een stuk van een Romeinse dakpan bovenop. Het is niet bekend of er crematieresten bij hebben gelegen.

Datering
Literatuur

IJzertijd: 800 – 12 vC – Romeinse tijd 12 vC – 450 nC

- Jaarverslag ROB 1974, 111.

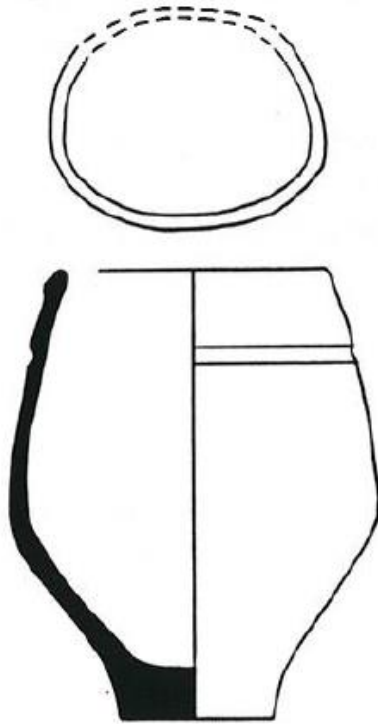
- Coenen 2000, 14.

- N. Arts, 1997: Een Romeins bekertje uit Nuenen terug uit Tasmanië, in: Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg. 1 nr. 4/5, 12.

Bron
Nummer

Archis

32774

Nuenen, Europalaan. Romeins bekertje van zwart geverfd pijpaarde.

Hoogte: 92 mm.

Uniek nr. 12.32.6.013

Archis Zaak ID 3150027100

Coördinaten X= 166825 / Y= 386990

Plaats Nuenen

Toponiem Tomakkers - Beekstraatsche Akkers

Naam vinder onbekend en B. Bastiaans

Datum vondst 1981-1982

Verwerving Niet archeologisch graafwerk

Beschrijving Bij rioleringswerkzaamheden in het uitbreidingsplan achter de Oude Kerk zijn volgens een melding van P. Derkx Laat-Middeleeuwse waterputten aangetroffen. J. Deebe (Amsterdam/Geldrop) heeft bovendien paalgaten onder het 1 m dikke esdek waargenomen en aardewerk uit de IJzertijd en Late Middeleeuwen verzameld.

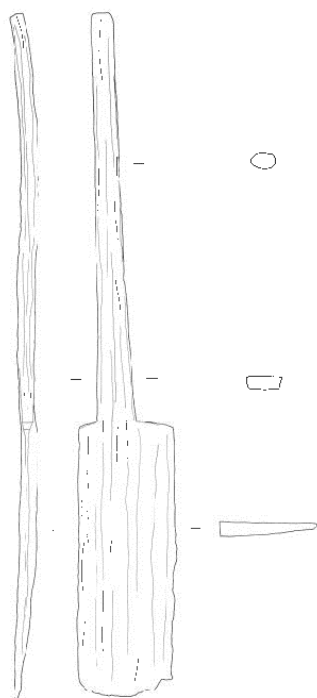
Danzij de naspeuringen van A. van Baren (Eindhoven) kon ook de vondst worden achterhaald van een langwerpig houten voorwerp. Het is in 1982 door B. Bastiaans (Nuenen) gevonden tijdens nieuwbouw op de Tomakkers (precieze locatie niet bekend), het is afkomstig uit een boomstamp. In de

Datering
Literatuur

regio Eindhoven dateren boomstampotten uit de Middeleeuwen, voornamelijk uit de periode ca 800-1250. Het voorwerp is ruim 94 cm lang en is na het vinden en na te zijn gedroogd gebruikt als wanddecoratie met daarop droogbloemen. Het is gesneden uit een 2,5 cm dikke eiken plank. Het scherp uitlopende uiteinde lijkt enigszins op dat van een schop, maar het kan hier ook gaan om een zogenaamde broodschieter, de plank waarmee een brood uit de oven wordt gehaald.

Bron
Nummer

Middeleeuwen laat A: 1050–1250 nC - Middeleeuwen laat B: 1250 - 1500 nC
- Verwers, W.J.H., Nuenen (p. 140) Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1981.
- Arts 1990.
Archis
44559

*Afbr. 54.
Nuenen, Tomakkers. Schaal 1:8.*

Uniek nr. **12.32.6.014 t/m 12.32.6.017**

Archis Zaak ID --

Coördinaten
X= 163603 / Y= 387398
X= 163795 / Y= 386614
X= 163664 / Y= 387749
X= 163392 / Y= 388463

Plaats Nuenen-Nederwetten

Toponiem Dommeldal

Naam vinder AVKP

Datum vondst 2000

Verwerking Archeologische begeleiding

Beschrijving
Op 10 januari 2000 is men in het uiterste westen van de gemeente Nuenen begonnen met de aanleg van een ruim 2 km lange pijpleiding voor de afvoer van water. Deze pijpleiding gaat van de waterzuivering in Eindhoven naar het noorden van Eindhoven maar door het grondgebied van de gemeente Nuenen. Het tracé ligt grotendeels op de overgang van het dal

van de Dommel en de hooggelegen dekzandruggen ten oosten daarvan; een klein gedeelte gaat dwars door het Dommeldal.

Tijdens de waarnemingen in het tracé van de pijpleiding zijn gedeelten van vijf verschillende, tot dusver onbekende nederzettingsterreinen ontdekt alsmede één terrein met mogelijk een bijzondere functie. Deze dateren (van zuid naar noord) achtereenvolgens uit de vroege ijzertijd, de midden steentijd, de midden of late ijzertijd, de volle middeleeuwen (2x) en de eerste eeuw na Chr. Van de nederzetting uit de vroege ijzertijd is slechts een greppel en een 'kuil' gevonden. De 'kuil' (vermoedelijk een waterput) leverde ruim tweehonderd vondsten op, veelal bestaand uit scherven van handgevormd aardewerk. De aanwezigheid van onder andere een gedeelte van een schaal met een zogenaamde 'haakrand' en een aantal fragmenten van zoutgootjes duiden onmiskenbaar op een datering in de vroege ijzertijd (circa 800-500 voor Chr.). Onder de vondsten bevindt zich bovendien een nog niet nader geïdentificeerd kruisvormig ijzeren voorwerp.

Van de meeste overige nederzettingsterreinen zijn voornamelijk delen van de stortplaatsen van de op de aanpalende hoger gelegen gronden gelegen woonplaatsen gevonden. Deze stortplaatsen zijn herkenbaar aan de relatief grote hoeveelheden aardewerk. De meest noordelijke vindplaats van het pijpleidingstracé ligt midden in het dal van de Dommel. Daar zijn binnen damwanden aan weerszijden van de Dommel twee diepe viertkante kuilen gegraven, elk met afmetingen van 7 x 7 m en een diepte van maar liefst 9 m. In het zand dat uit deze kuilen kwam werd een klein bronzen haakje en een tiental botten gevonden, waaronder die van een mens. Deze vondsten vormden aanleiding voor verder onderzoek, dat heeft bestaan uit het zeven met behulp van een grote trommelzeef van het uit de kuilen afkomstige zand. Vooral aan de Eindhovense kant van de Dommel zijn bij dat zeven takelijke vondsten gedaan.

De archeologische vondsten uit de zeef bestaan uit enkele tientallen scherven van voornamelijk handgevormd aardewerk (onder andere met kamversiering), waarvan sommige intens zijn verbrand. Ook is tenminste één scherf van een dikwandige Romeinse pot (een dolium?) gevonden alsmede een fragment van een maalsteen van tefriet. Vermoedelijk dateren deze vondsten uit de eerste eeuw na Chr. Van veel oudere datum zijn enkele vuurstenen artefacten uit de midden steentijd, waaronder één kling van Wommersomkwartsiet. De meeste gezeefde vondsten bestaan uit fragmenten van botten, op sommige bevinden zich snijsporen. De botten zijn van de volgende diersoorten: edelhert, ree, oerrund, paard, rund, varken, schaap/geit, woelrat, wilde eend (taling en brilduiker), verschillende formaten honden, een bunzing of Europese nerts, wild zwijn, bever. Bijzonder opmerkelijk is de aanwezigheid van enkele mensenbotten. Ook zijn een aantal stukken hout verzameld, waarvan één verkoold exemplaar hoekig is bewerkt, en enkele hazelnoten en eikeldopjes.

De meest spectaculaire vondst is een ivoren bijltje, gemaakt van de hoektand van een mannelijk wild zwijn. Deze tand past precies in een eveneens gevonden houder van edelhert-gewei waarin zich in het steelgat zelfs nog een stukje van de steel bevond. Hetzelfde bijlen worden meestal in de midden of nieuwe steentijd gedateerd, maar mogelijk dateert dit exemplaar - evenals de meeste andere bot- en houtvondsten - uit het begin van onze jaartelling. Om hierover zekerheid te krijgen zullen in het Isotopenlaboratorium te Groningen een aantal C14 dateringen worden gemaakt, onder andere van de mensenbotten en van de bijl.

Over de betekenis van deze opmerkelijke vindplaats in het Dommeldal zal nog veel gespeculeerd worden. Daarop vooruitlopend kan alvast worden aangegeven dat wanneer zal blijken dat ook alle botvondsten (inclusief die

Datering1
Datering2
Datering3
Datering4
Literatuur

Bron
Nummer

van de mens) uit het begin van de Romeinse tijd stammen, het hier wel eens om een cultusplaats zou kunnen gaan.

vroege ijzertijd.

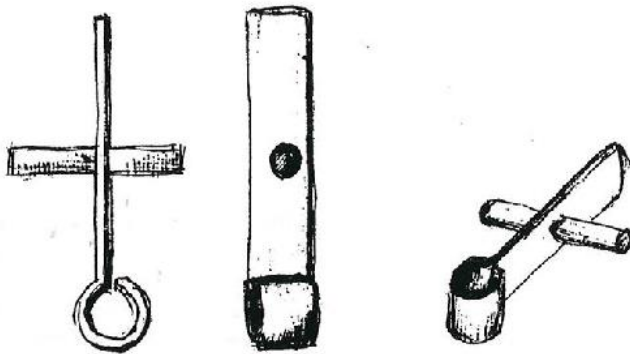
midden steentijd en midden of late ijzertijd.

volle middeleeuwen (2x).

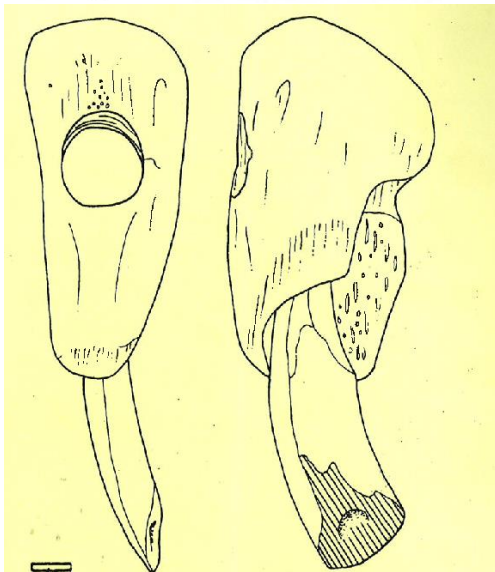
Romeinse tijd (eerste eeuw na Chr).

N. Arts, R. Berkvens & T. de Jong, 2000: De archeologische gevolgen van de aanleg van een pijpleiding in Nuenen en Eindhoven, in: Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg. 4 nr. 2, 1-4.

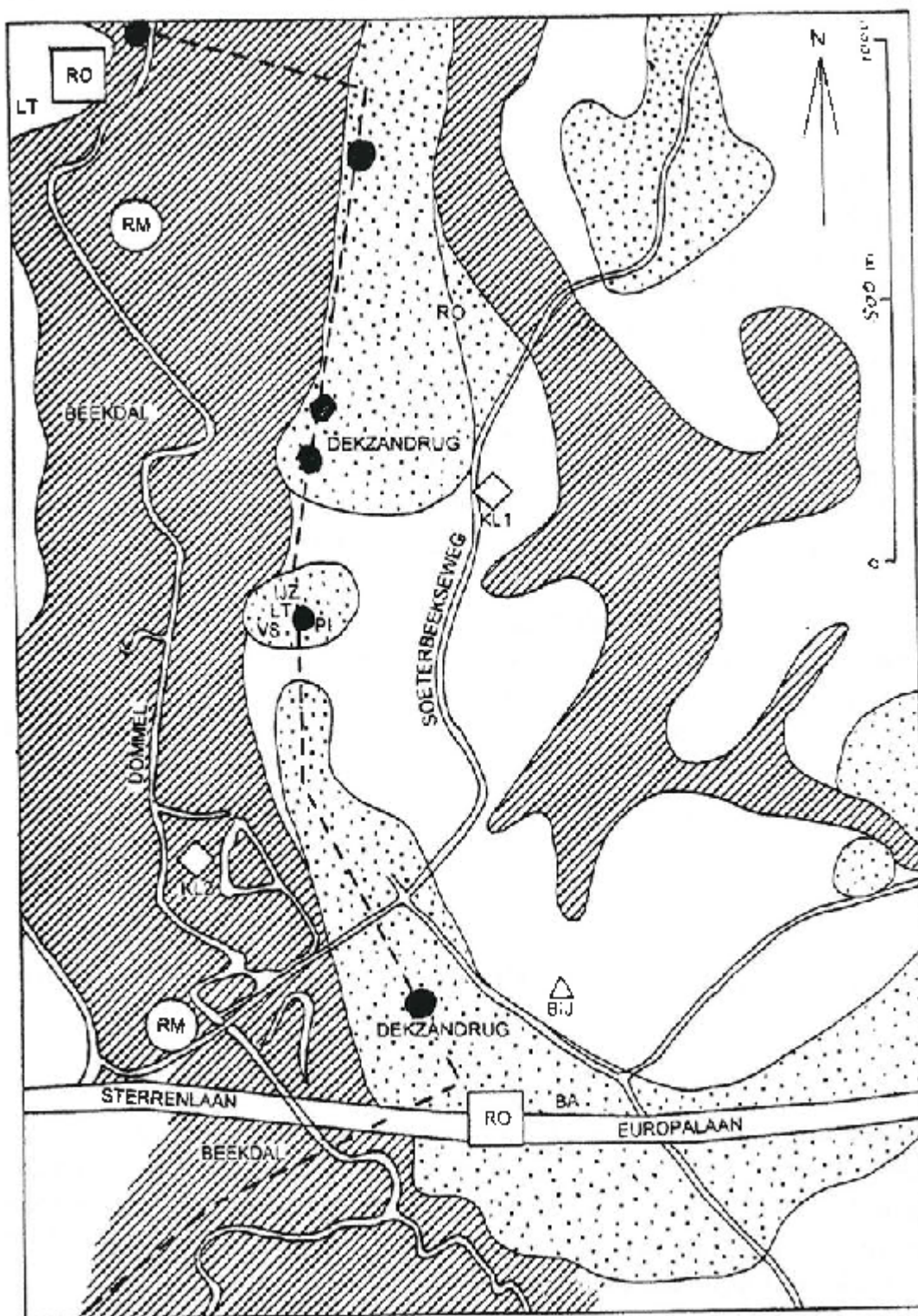
Archis

Het kruisvormige ijzeren voorwerp uit de kuil (grootste afmeting: ongeveer 8 cm). Datering: vroege ijzertijd. Deze tekening is gemaakt met behulp van twee röntgenfoto's. Het originele voorwerp bevindt zich nog in een grote roestklomp.

ivoren bijltje, gemaakt van de hoektand van een wild zwijn.

Bodem en archeologie van het Dommeldal en het gebied ten oosten daarvan tussen Eindhoven en Nuenen. Gearceerd: beekdalen, gestippeld: dekzandruggen, wit: dekzandvlakten. Legenda: --- = tracé pijpleiding, zwarte stippen: tijdens de aanleg van de pijpleiding nieuw ontdekte archeologische vindplaatsen, VS = prehistorisch vuursteenmateriaal, BIJ = gepolijste vuurstenen bijl, IJZ = aardewerk uit de ijzertijd, LT= fragment glazen La Tene armbandje (late ijzertijd), RO = nederzetting uit de Romeinse tijd, RM = muntschat uit de Romeinse tijd, BA en PI: nederzettingen uit de vroege en volle middeleeuwen, KL1 en KL2: de beide middeleeuwse kloosterterreinen van Soeterbeek.

Uniek nr. 12.32.6.018

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= / Y=

Plaats Gerwen

Toponiem Kerkakkers

Naam vinder VUHbs

Datum vondst 2021

Verwerking Proefsleuven en opgraving

Beschrijving In zowel de proefsleuven als bij de opgraving zijn een aanzienlijke hoeveelheid aan sporen aangetroffen van waarschijnlijk een nederzetting. Deze sporen zijn voornamelijk laat prehistorisch/vroeg Romeins, mogelijk dateren ook enkele sporen uit de vroege middeleeuwen. Het aardewerk bestaat voor het overgrote deel uit laat-prehistorisch aardewerk. In mindere mate is ook aardewerk uit de Romeinse tijd, de Vroege en Volle Middeleeuwen aanwezig. Op basis van de waardering van de sporen is de vindplaats als behoudenswaardig aangeduid en deels opgegraven.

Datering IJzertijd – Romeinse tijd

Literatuur M. v.d. Merwe, 2021: *Gerwen Kerkakkers, proefsleuven en opgraving. Evaluatieverslag.*

Gerwen – Kerkakkers. Alle Sporenkaart archeologische opgraving.

32.7 Borg/Stins/Versterkt huis

Plaats met resten van bewoning; resten van geïsoleerd huis/ erf van hout of steen, al dan niet gecombineerd met die van erf (bijbehorende bijgebouwen, waterput(ten), greppels, hooiberg e.d.). Deze locatie is eventueel begrensd door een greppel, omheining etc., maar niet gelegen op een kunstmatige ophoging.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

Archeologische correlaten en landschappelijke ligging:

- één huisplattegrond plus eventuele plattegronden van bijgebouwen en faciliteiten, zoals een waterput, afvaldump(s) e.d. (a);
- nederzettingstvondsten (grondstof, halffabricaten, eindproducten en afval; relatief groot percentage is gebroken en verbrand, ecologische resten (zoals plantenresten en botten die duiden op de verwerking en consumptie van voedsel) (a).
- resten van een omheining (palissade, greppel etc.) (b);
- evt. cultuurlaag (b);
- lay-out van de hoofdstructuur in de vorm van veeboxen en haardplaats (b);
- omheining (palissade, wal etc.) (b).

Uniek nr. 12.32.7.001

Archis Zaak ID 2440695100/ 2456247100

Coördinaten X= 164551 / Y= 385703

X= 164564 / Y= 385696

Plaats Nuenen

Toponiem 't Slotje - Dommeldal

Naam vinder RAAP en ADC ArcheoProjecten

Datum vondst 2014 en 2016

Verwerving Proefsleuven en archeologische begeleiding

Beschrijving De resultaten van het proefsleuvenonderzoek hebben uitgewezen dat er binnen het plangebied een archeologische vindplaats aanwezig is. Deze vindplaats bestaat uit een omgracht kasteelterrein of een voorloper daarvan. Uit historische bronnen is bekend dat het gebied deel uitmaakte van het kasteelterrein 't Slotje. Tot nog toe werd ervan uitgegaan dat het kasteel was opgericht vóór 1576 door jonkheer Rutger van Berckel, maar na dat Nuenen in 1558 een heerlijkheid was geworden. Nadat het kasteel tussen 1811 en 1825 in verval was geraakt en gesloopt is, is vermoedelijk niet lang daarna op dezelfde locatie een boerderij gevestigd. Deze boerderij is op zijn beurt in 1881 gesloopt is. Op basis van deze historische achtergrond werd voorafgaand aan het voorliggende onderzoek er rekening mee gehouden dat zich binnen het plangebied restanten zouden kunnen bevinden die samenhangen met het voormalige kasteel 't Slotje. De exacte locatie van dit kasteel was niet bekend. Verwacht werd dat binnen het onderzochte areaal mogelijk de omgrachting van het kasteel aangetroffen zou kunnen worden. Het archeologisch onderzoek toont nu aan dat dit kasteel uit de 16e eeuw niet de eerste bewoning is die hier aanwezig was, maar dat het terrein reeds in de 13-15e eeuw bebouwd/bewoond is geweest. Uit historische bronnen is bekend dat in deze periode in het gebied sprake was van enkele hoeven, waaronder de Vorswijck, dat in de 15e eeuw in bezit was van Ywan Stierkens.

Wanneer de grachtenloop en de greppel geprojecteerd worden op de kadastrale kaart van 1811-1832, valt op dat de noordoost zuidwest georiënteerde perceelsgrenzen aan weerszijden van de boerderij, waarvan aangenomen wordt dat deze gesitueerd is op de locatie van het voormalige kasteel, samenvallen met de hedendaagse sloten. Opvallend genoeg komt de oriëntatie van de percelering overeen met die van de grachten (S1.1 en S4.1). In hoeverre de zuidelijke begrenzing van het perceel met de boerderij daarmee samenvalt en of deze daarmee gelijk is met het oost-west georiënteerde deel van de waterloop S1.1, kan niet vastgesteld worden. Op basis van de projectie kan geconcludeerd worden dat de perceelsindeling in de loop der tijden weinig aan verandering onderhevig is geweest. De ligging en oriëntatie van het grachtensysteem is vergelijkbaar met de situatie op de kadastrale kaart van 1811-1832 en valt daar deels (oostzijde) mee samen.

Projectie van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek op de kadastrale kaart van 1811-1832. In groen de beoogde loop van de nieuwe meander (uit rapport ADC).

Het grootste deel van de begeleiding vond plaats nabij de site 'Het Slotje', waar drie nieuwe beekmeanders en twee poelen werden gegraven, een nieuwe stuw werd geplaatst en een watergang werd gedempt. Tijdens de archeologische begeleiding is slechts in beperkte mate aanvullende informatie verkregen, omdat de waarnemingsmogelijkheden beperkt waren. Enerzijds werd de gracht schuin aangesneden in de nieuwe meander, zodat het maken van een archeologische (haakse) profieltekening weinig zinvol was; anderzijds was de terreinsituatie te gevaarlijk om uitgebreide waarnemingen te doen. Door de grotere schaal van ontgraving in vergelijking met de proefsleuven is echter inzicht gekregen in de dynamiek van het beekdal van de Kleine Dommel, waarmee 't Slotje onlosmakelijk verbonden was. De nieuwe meanders worden aangelegd in een beekdalzone die in het verleden zeer actief was: er zijn namelijk verschillende oude meanders aangesneden, waarvan de ouderdom echter onbekend is. De vullingen tonen aan dat rustige fasen met langzaam stromend en stilstaand water elkaar afwisselden met fasen van grotere beekactiviteit. Het terrein moet altijd heel nat geweest zijn, begroeid met broekbos, plaatselijk zelfs veengroei; omstandigheden waarvan het kasteelterrein met het oog op watervoorziening van de gracht kon profiteren. Macrobotanische onderzoek van de gebruiksfase wijst op een (langzaam) dichtslibbende gracht. De gracht moet in de 13e/15e eeuw in gebruik zijn geweest. Onderhavige begeleiding heeft niet meer vondstmateriaal opgeleverd dat een fijnere datering mogelijk maakt. Er is

Datering
Literatuur

alleen materiaal (aardewerk, metaalvondsten) gevonden dat in verband gebracht wordt met de demping in de 17e-18e eeuw.
Late Middeleeuwen - Nieuwe tijd midden
- X. Alma, 2014: Nuenen – kasteelterrein 't Slotje. Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven (ADC ArcheoProjecten)
- J. Vansweevelt en M. Janssens, 2016: Inrichtingswerken in het dal van de Kleine Dommel te Nuenen en Eindhoven, gemeenten Nuenen en Eindhoven. Resultaten van de archeologische begeleiding (RAAP rapport 3158).

Uniek nr. **12.32.7.002**
Archis Zaak ID 3241217100
Coördinaten X= 163480 / Y= 386930
Plaats Nuenen
Toponiem Kasteel Soeterbeek
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Nieuwe tijd
Literatuur

32.8 Moated site

Door een minimaal 5 m brede gracht omgeven wooncomplex, waarbij het voornaamste gebouw in (bak)steen is uitgevoerd. De rest bestaat uit steen of (meestal) houtbouw. De gebouwen kunnen defensieve elementen, zoals kantelen, torens en een poortgebouw bezitten, maar zijn niet reëel verdedigbaar. Ze hebben uitsluitend een residentiële functie.

Datering: Late Middeleeuwen (vanaf de 13e eeuw A.D.)- Nieuwe Tijd.

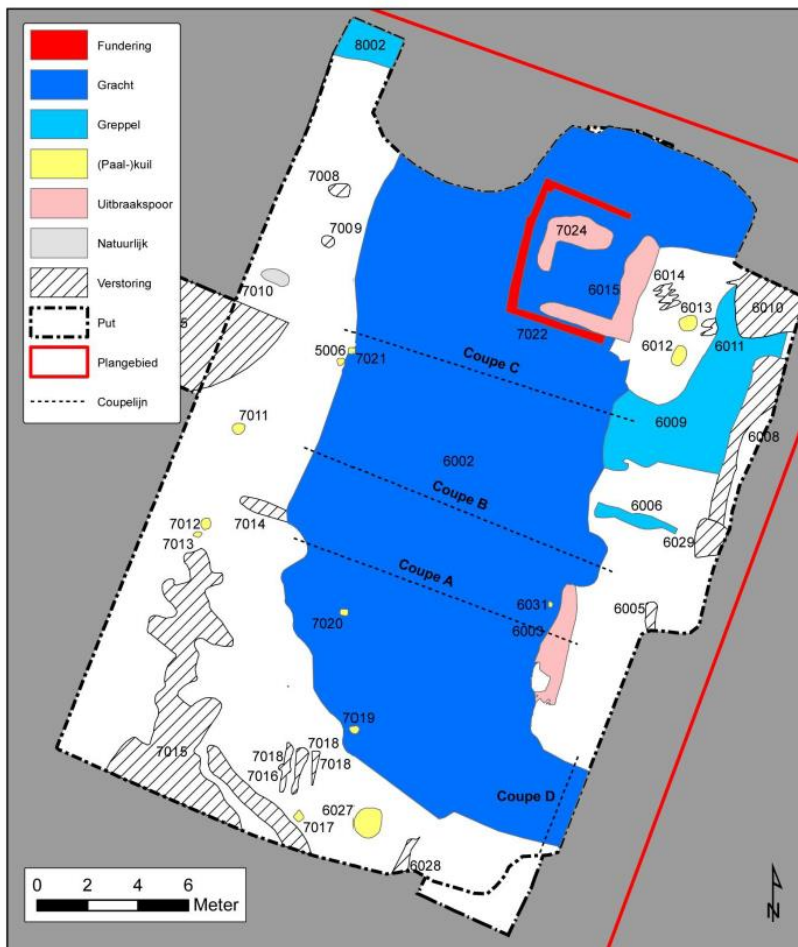
Moated site is een internationaal gangbare verzamelnaam voor complexen die op regionaal niveau vaak anders worden aangeduid, zoals stenen kamer (rivierengebied, Zeeland), begraven hofstad (Hollandse kustgebied), havezate (Overijssel en Drenthe), borg (Groningen) en stins (Friesland).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- omgrachting (minimaal 5 m breed) (a);
- opgaand muurwerk dunner dan 45-60 cm, funderingen smaller dan 1 m (a);
- archeologische resten wijzen op een zekere welstand (a).
- evt. cultuurlaag (b);
- soms poortgebouw, torens etc. maar deze zijn niet reëel verdedigbaar (b);
- meestal combinatie van baksteen- en houtbouw (b).

Uniek nr. **12.32.8.001**
Archis Zaak ID 2956917100
Coördinaten X= 164600 / Y= 386840
Plaats Nuenen
Toponiem Boord
Naam vinder onbekend
Datum vondst onbekend
Verwerving onbekend
Beschrijving gracht en waterput met scherven
Datering Middeleeuwen laat B:1250 - 1500 nC - Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
Literatuur -
Bron Archis
Nummer 44716

Uniek nr.	12.32.8.002
Archis Zaak ID	2366345100
Coördinaten	X= 167230 / Y= 387308
Plaats	Nuenen
Toponiem	Beekstraat
Naam vinder	Grontmij
Datum vondst	2012
Verwerving	proefsleuven en opgraving
Beschrijving	De aanleiding voor het onderzoek was de geplande bouw van 11 woningen in het plangebied. De aangetroffen archeologische sporen dateren, voor zover dit achterhaald werd, uit de periode Middeleeuwen tot Nieuwe tijd. Centraal in het opgegraven gebied is een brede in verschillende fasen gedempte gracht aangetroffen. Het grootste deel van de aangetroffen gracht volgt de lengterichting van de opgravingsputten (noord-zuid oriëntatie), in het zuiden en noorden van de putten buigt de greppel echter in oostelijke richting af. Hierdoor ontstaat de indruk dat de gracht mogelijk deel uit maakt van een omgrachting van een zogenaamde <i>moated site</i> of omwaterde huisplaats. Mogelijk betreft het hier de resten van de uit historische bronnen bekende Oudenstein. De gracht is circa 11-12 meter breed en circa 1.2 meter diep. De archeologische resten zijn aangetroffen op een diepte van 15.7 meter + NAP in het noorden van de opgravingsputten tot 16.2 meter + NAP in het zuiden van deze putten, op een gemiddelde diepte van 1 meter beneden maaiveld. De gracht lijkt reeds in de 14^e eeuw in gebruik en is ten minste tot in de 16^e eeuw in gebruik gebleven. In de bovenste vulling van de gracht zijn ook enkele kleine fragmentjes metaal, bouwmaterialen en enkele fragmenten van een kies (dierlijk) aangetroffen. Indien het hier inderdaad een <i>moated site</i> betreft mag aangenomen worden dat deze zich ook onder de Beekse Tuin bevindt. Binnen het omgrachtte gedeelte van de opgravingsputten bevinden zich het merendeel van de overige aangetroffen archeologische sporen. Deze bestaan uit greppels, (paal-)kuilen, uitbraaksporen en muurwerk. De 15^e eeuwse greppels worden allen doorsneden door de gracht, maar lopen niet verder door langs de westelijke zijde van deze gracht. Binnen de omgrachting werden een aantal losse paalkuilen gevonden en ook werden er palen gevonden vlak naast de gracht, die waarschijnlijk fungeerden als beschoeiing. De paalkuilen binnen de omgrachting en de greppel dateren op basis van het hierin aanwezige aardewerk en een met C14 gedateerd houtskoolfragment uit het eind van de 13^e tot begin van de 14^e eeuw. Ook buiten de omgrachting in het westen werden een aantal paalkuilen gevonden, maar het is onduidelijk of ze deel uitmaakten van een grachtbeschoeiing of andere structuur. Tevens werd nog een gracht of greppel in het noorden opgetekend, waarvan onduidelijk is of deze deel uitmaakt van de omgrachte site.

Afbeelding 10. Vereenvoudigde sporenkaart met het weergeven van de verschillende aangetroffen spoor-typen. De coupelijnen op de gracht zijn gestippeld weergegeven. Zie ook Bijlage 3.

De aangetroffen vondsten bestaan uit 279 stuks aardewerk scherven, 24 fragmenten keramisch bouw materiaal, 2 stuks natuursteen bot en metaal. Vooral de gracht- en greppelvulling leverde veel (deels complete) vondsten op. Het aardewerk betreft huishoudelijk afvalmateriaal, voornamelijk keukenwaar, dat vermoedelijk grotendeels lokaal is geproduceerd. Alleen het steengoed en de roodbakkende bordes en koppen met slibversiering werden geïmporteerd. Het merendeel van de vondsten behoort tot grijsbakkend aardewerk (42,3%), gevolgd door het roodbakkend aardewerk (27,2%) en het steengoed (14,0%). De hoofdmoot van de vondsten stamt uit de 13^e – 15^e eeuw, maar de nadruk lijkt te liggen op de 14^e eeuw. Wanneer naar functiegroep wordt gekeken, valt op dat het aandeel melkteilen zeer groot is, namelijk 39% van het totale aantal scherven. Onderin de vulling van de gracht S6002 zijn 10 fragmentjes aangetroffen van een kies van een paard. Tijdens het onderzoek werden in totaal twaalf vondsten van metaal gedaan. Het betreft één spijker, één loden kogeltje en twee loden cilindervormige voorwerpen. In de grachtvulling S6032 zijn drie kleine metalen klompjes aangetroffen.

Datering Literatuur

Middeleeuwen laat B:1250 - 1500 nC - Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
F.M.J. Delporte, 2014: Aanwijzingen voor Oudenstein? Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven en een archeologische opgraving plangebied Beekse Tuin te Nuenen, gemeente Nuenen (Grontmij Archeologische rapporten 1449).

Uniek nr.	12.32.8.003
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= / Y= (locatie is niet zeker)
Plaats	Nuenen
Toponiem	Beekstraat
Naam vinder	heemkundekring
Datum vondst	1992-1993
Verwerking	opgraving
Beschrijving	Fundamenten en waterputten met vonstmateriaal horende bij hoeve Oudenstein aan de Beekstraat.
Datering	Middeleeuwen laat B:1250 - 1500 nC - Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
Literatuur	- H. v.d. Wal & T. Verleysdonk, 1993: Verslag van de werkgroep archeologie, in: De Drijehornickels 2, 25-26.
Bron	Archis
Nummer	-

32.9 Landweer

Lineair stelsel van aarden wallen en grachten, meestal langs de randen van een territorium, met een passief defensieve functie.

Datering: (Late) Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- lage, kunstmatig opgeworpen, lineaire wallen (a);
- lineair stelsel van grachten (a);
- beperkt tot het pleistocene deel van Nederland (a).
- vaak in combinatie met andere defensieve elementen (b);
- vaak in combinatie met doorgaande wegen (b).

32.10 Bewoning onbepaald

Nederzettingvorm waarvan de precieze aard niet is vastgesteld.

Datering: Paleolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische indicatoren: zie voor een indicatie elders binnen de groep 'Bewoning (inclusief verdediging)'.

Uniek nr.	12.32.10.001
Archis Zaak ID	3149689100
Coördinaten	X= 164120 / Y= 386520
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord - Europalaan
Naam vinder	heemkundekring
Datum vondst	onbekend
Verwerking	opgraving
Beschrijving	greppel, paalkuil, spitsporen en karrespoor. Bron: Een gelinieerd vel met de door W.J.H. Verwers geschreven tekst: 'Nuenen 11-XII-90, 51g 164.12 386.52, Europalaan. Op akker, Boord, 4 putjes gemaakt 1 x 1 m, door heemkundekring. 1 Paalgat ca 8 cm diep. 2 Greppeltje in profiel, putje uitgebreid. 3 "resten" van karrespoor, putje uitgebreid. 4 geen bijzonderheden. Nr 2 en 3 langs Europalaan, 1 en 4 aan noordzijde akker. Opbouw 1 profiel, a) Bouwvoor, b) licht bruine laag, tamelijk schoon, lijkt op es, c) es, met houtskool etc., d) dekzand. In 2 es zakt na in opgevulde greppel. Onduidelijk of greppel voorafgaat aan of gelijktijdig is met aanleg es. In 3 c: es pakket nogal schoon, enigszins doorwerkt, lijkt nog resten van oude bouwvoor te bevatten. In profiel ook duidelijke schopsteken onder aan es. b) dikker dan in put 2'.

Datering IJzertijd: 800 – 12 vC – Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur - Verwers, W.J.H., Nuenen (p. 200), Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1990, 1991.
 - H. v.d. Wal & T. Verleysdonk, 1992: Verslag van de werkgroep archeologie, in: De Drijehornickels 1, 24-25.

Bron Archis
Nummer 44569

Uniek nr. **12.32.10.003**
Archis Zaak ID 2770284100
Coördinaten X= 165200 / Y= 385320
Plaats Nuenen
Toponiem Opwetten
Naam vinder onbekend
Datum vondst onbekend
Verwerving onbekend
Beschrijving aardewerk
Datering Middeleeuwen laat A: 1050–1250 nC
Literatuur
Bron Archis
Nummer 14119

Uniek nr. **12.32.10.004**
Archis Zaak ID 3285039100
Coördinaten X= 164625 / Y= 388625
Plaats Nederwetten
Toponiem Soeterbeekseweg
Naam vinder P. v. Lierop
Datum vondst 2014
Verwerving onbekend
Beschrijving 1x Groot randfragment van een bolvormige pot van Elmpt waar, omtrek rand: 150 cm, diameter rand: 28,4 cm
Datering Late Middeleeuwen A-B
Literatuur Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014, p. 274.

Archis 439993 Nuenen: Nederwetten. Randfragment van een bolvormige aardewerken pot uit Elmpt uit de Late Middeleeuwen, zij aanzicht. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr. **12.32.10.005**

Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= / Y=
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Berg
Naam vinder	gemeente Nuenen
Datum vondst	2011
Verwerving	toevalsvondst
Beschrijving	Tijdens het aanleggen van de riolering aan de Berg in Nuenen is een bakstenen waterput aangetroffen. De waterput was afgesloten met een secundair aangelegde koepel en door middel van een loden pijp verbonden met een pomp. Deze pomp dateert uit ca. 1876. Volgens de minuutplan van 1832 stond op de locatie van de waterput in 1832 een brandweerspuit huisje. De waterput moet dus tussen 1832 en 1876 aangelegd zijn. Vermoedelijk was dat rond 1850. De binnendiameter van de waterput is ca. 130, de buitendiameter is ca. 170. De stenen zijn koud op elkaar gemetseld.
Datering	Nieuwe tijd C: 1850 – 1950
Literatuur	<i>Memo SRE Milieudienst: Beschrijving bakstenen waterput Berg te Nuenen, 2011.</i>
Archis	416804

De bakstenen waterput op de Berg (foto SRE Milieudienst).

Thema: 33 Religie

33.1 Kerk

Zelfstandig kerkelijk gebouw, bestaande uit een toren, schip en een koor, met een kerkrechtelijke status. In beginsel bevat een kerk een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- bij steenbouw frequent pilaren (b);
- doopvont (b);
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- kerkklok en aanwijzingen in de directe omgeving voor het gieten van de klok (b);
- vaak in combinatie met kerkhof (b);
- vaak in of bij nederzettingen (b).

Uniek nr.	12.33.1.001
Archis Zaak ID	2889630100
Coördinaten	X= 166775 / Y= 387000
Plaats	Nuenen
Toponiem	Begraafplaats; Beekstraatsche Akkers
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	kerkfundering van de oude toren op de Kerkakkers. De muren bleken 1,2 meter dik te zijn en het grondvlak van de toren besloeg ongeveer 10 bij 10 meter.
Datering	Middeleeuwen laat B: 1250 – 1500 nC – Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
Literatuur	- Schutjes, L.H.C., Geschiedenis van het bisdom 's- Hertogenbosch V (dln. 1870 – VI 1878), 1876. - H. v.d. Wal & T. Verleysdonk, 1992: Verslag van de werkgroep archeologie, in: De Driehornickels 1, 24-25.
Bron Nummer	Archis 33666

Uniek nr.	12.33.1.002
Archis Zaak ID	2889022100
Coördinaten	X= 163875 / Y= 389265
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Kerkhoef - Dommel
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	Een kleine 400 meter ten westen van de huidige kerk van Nederwetten, staat op een kleine zandbult tegen de Dommel een kerktorentje.9 2 / Dit torentje is het laatste restant van de oude parochiekerk van Nederwetten. De grond om het torentje is in het verleden afgegraven waardoor de funderingen van de kerk alsmede het kerkhof verdwenen zijn.
Datering	Middeleeuwen laat B: 1250 – 1500 nC – Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
Literatuur	Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel X De provincie Noordbrabant 1931
Bron	Archis

Nummer 33566

Uniek nr. **12.33.1.003**

Archis Zaak ID 2770073100

Coördinaten X= 167325 / Y= 388898 (*in Archis staat locatie fout*)

Plaats Gerwen

Toponiem St. Clemenskerk

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

kerkgebouw met grafveld, paalkuilen en aardewerk.

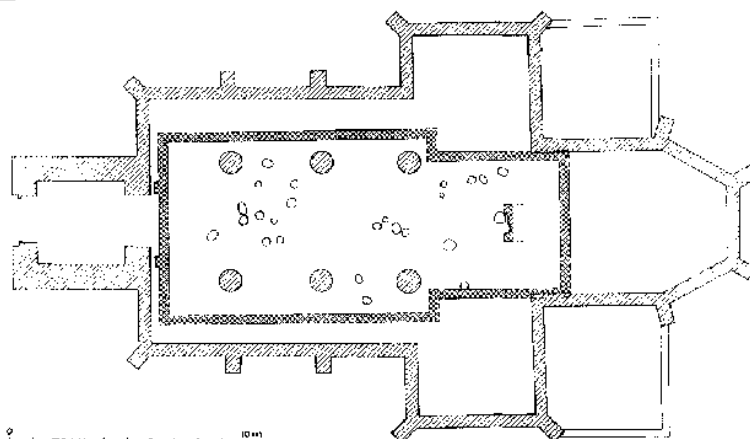
In afwachting van de hoog nodige restauratie verrichtte de R.O.B in 1977 een onderzoek binnen de muren. De in 1612 herstellde basiliek dateert uit de 15de eeuw, afgaande op de uiterlijke kenmerken van het monument. Het is intussen niet de eerste kerk ter plaatse geweest. Op geringe diepte beneden de bestaande kerkvloer kwamen de resten van een leemvloer te voorschijn welke geenszins strookte met de muren van de basiliek maar weer wél met de bewaard gebleven grondvesten van een ouder zaalkerkje. De resten der zijmuren van dit kerkje bleken deels nog voorhanden onder de zijbeuken van de bestaande kerk, halverwege de beide rijen kolommen en de buitenmuren van deze zijschepen. Plaatselijk waren bedoelde funderingen opgeruimd waar zulks nodig was geweest in verband met de zeer solide aanleg der nieuwe kerkfunderingen, in het bijzonder onder de kolommen van de basiliek. De bouwers daarvan hadden zich namelijk de moeite getroost de nieuwe funderingen niet alleen bijzonder breed aan te leggen maar ook grondverbetering toe te passen. Daartoe had men de oude funderingen verwijderd, de door begravingen geroerde grond tot op de vaste bodem uitgegraven, en de aldus ontstane putten weer aangevuld met afwisselende lagen schoon zand met baksteenpuin. Daar, waar de oude funderingen konden blijven zitten had men deze toch veelal omver getrokken in een tot dit doel naast deze oude funderingen uitgegraven greppel. Bij de nieuwe funderingen staken de oude wel bijzonder schiel af — zonder enige uitkraging aan de voeting was de muurdikte nergens groter dan 40 cm terwijl zij slechts op een simpel bed van baksteengruis rustten. De voorgevel van het eerste bakstenen kerkje verrees eenmaal op c. 30 cm ten Oosten van de voorgevel, resp. oostelijke torenmuur van de opvolgende basiliek. De oude voorgevel was verzwaard met lisenen, te oordelen naar de twee teruggevonden, uit de gevekfundering springende aanzetten aan weerszijden van de veronderstelde westelijke toegang. Andere lisenen of beren ontbraken. Onmiddellijk ten Westen van de fundering van het bestaande altaar, op de scheiding van dwarsschip en koor, kwam de onderbouw van een ouder altaar aan het licht. Dit oudere altaar stond tegen de oostmuur van het koor der voorafgaande kerk en zal daar ongetwijfeld bij hebben behoord. Voor het overige was het oudere koor rechtgesloten en ten opzichte van het schip versmald. De totale lengte van de bakstenen zaalkerk bedroeg c. 16 m, de schipbreedte 8 m, de koorbreedte, overeenkomende met de lengte, 4 m. Als bouw materiaal waren rode bakstenen gebruikt van het formaat 5,5 X 12,5 X 25 cm. Uit deze formaten valt af te leiden dat het eerste bakstenen kerkje beslist niet ouder kan zijn geweest dan de tweede helft van de 14de eeuw.

De vraag rijst nu of er ter plaatse niet vóór het midden van de 14de eeuw een nóg oudere kerk kan hebben gestaan. Op juist dezelfde plek hoogst waarschijnlijk niet. In de eerste plaats leverde de ondergrond binnen de kerkmuren daar geen enkel spoor van op. In de tweede plaats pleitte een betrekkelijk groot aantal graf kuilen tegen een dergelijke veronderstelling,

welke onder de funderingen van beide bakstenen kerken staken, dan wel door deze funderingen werden doorsneden. Aan de andere kant moet bij dit oudere grafveld nochtans een kerk of kapel hebben behoord, welke eenmaal in de onmiddellijke nabijheid van de huidige kerk verrees. Voor de aanwezigheid van een ter zijde gestaan hebbende kerk pleit voorts de vondst van brokken oersteen, alsmede twee kubusvormige stukken tufsteen met zijden van gemiddeld 35 cm in het vierkant, toegepast in de fundering van het oudere altaar.

Ten einde het kerkje of de kapel, behorende bij de groep begravingen onder de beide bakstenen kerken, op te sporen werd een sleuf gegraven, 16 m lang en haaks op de zuidmuur van de buitenmuur van het zuider zijschip der basiliek gericht. Deze sleuf leverde op c. 12 m afstand van de kerk de uitgebroken fundering van een kerkhofmuur op. De sleuf doorsneed bovendien verscheidene grafkuilen, ook buiten de voormalige kerkhofmuur. Op c. 60 cm beneden het huidige maaiveld begon hier en daar het ongeroerde zand al door te schemeren terwijl het terrein van zuid naar noord over de volle lengte van de sleuf amper 40 cm opliep. Van andere bouwsels werd geen spoor waargenomen, noch van steen, noch van hout. Wegens gebrek aan tijd moest van het graven van een dergelijke sleuf aan de noordzijde van de kerk worden afgezien. Niettemin hebben in en om de bestaande kerk vóór de bouw van de eerste bakstenen zaalkerk met versmald koor toch ook andere menselijke activiteiten dan louter begraven plaatsgevonden.

Binnen de kerkmuren tekenden zich namelijk een vrij groot aantal paalkuilen af. Het gelukte evenwel niet deze paalkuilen tot een zinvol geheel te configureren. Voorts dient te worden gewezen op de vondst van een fragment van een Romeinse dakpan, welke echter tegelijk met de tufsteen vanuit een Romeins ruinveld kan zijn aangevoerd. Iets meer houvast heeft men wellicht aan het handvol Karolingische potscherven, verstrooid aangetroffen tussen de menigte van laat-middeleeuwse aardewerkscherven, in hoofdzaak late kogelpotten en Rijnlants steengoed uit de 14de-15de eeuw. Recht bevredigend zijn de uitkomsten derhalve niet geweest. Daartoe zou het terrein in een wijde kring rondom de bestaande kerk aan een nader onderzoek dienen te worden onderworpen maar daarmee zouden de nu eenmaal veel beperkter doeleinden van een bescheiden kerkopgraving als de onderhavige verre zijn overschreden.

Afb. 2. Plattegrond St.-Clemenskerk te Gerwen. Binnen de bestaande kerkmuren zijn de omtrekken aangegeven van een voorafgaand, bakstenen zaalkerkje met versmald, rechthoekig koor. Bovendien een aantal paalkuilen van nog oudere datum. (Opmeting A. van Pernis, Tekening H. Simon).

Datering

Middeleeuwen laat B: 1250 – 1500 nC – Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC

Literatuur	- Halbertsma, H., Provincie Noord- Brabant (p.46). Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1977, 1978 - Halbertsma, H., Archeologisch nieuws. Gerwen (Gem. Nuenen, Gerwen en Nederwetten) St. –Clemenskerk (p/260-262). Bulletin van de (Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond 76, 1977. - A. M. Frenken, Memoriaal der dorpen en parochies Gerwen, Nuenen en Nedenvetten, 's-Hertogenbosch 1948 (Uitgave van het Prov. Gen. voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant).
Bron	Archis
Nummer	14091

33.2 Kapel

Zelfstandig kerkelijk gebouw waarvan de kerkrechtelijke status over het algemeen minder is dan van een kerspel- of een kloosterkerk. In beginsel bevat een kapel een altaar en is deze gewijd.

Datering: Vroege Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- eenvoudige hout- of steenbouw. Meestal een zaalbouw met vaak een aan de oostzijde uitgebouwd koor (a);
- oriëntatie is oost-west met, indien aanwezig, een toren aan de westzijde (a).
- soms, maar niet altijd met begravingen (b);
- soms gelegen binnen afscheiding (greppel, sloot, palissade) (b);
- mobilia met een christelijke symboliek (b);
- vaak in of bij nederzettingen. Verder komen we bij grote kastelen zgn. eigenkapellen tegen. Soms in het veld (veldkapel) of langs een weg (wegkapel), bestemd voor bewoners en passerende reizigers (b).

33.3 Klooster

Gebouw of complex van gebouwen, dienende tot verblijf van een gemeenschap van mannen of vrouwen die zich uit de wereld hebben teruggetrokken om in de beperkingen van de clausuur een godsdienstig leven te leiden. Ze richten zich naar een bepaalde regel of constitutie, waarbij aan de koordienst (*officia*) bijzondere aandacht wordt besteed. Onder invloed van de Romeinse castra-aanleg werd de kern gevormd door de kloosterkerk met een kloosterhof die door een kloostergang omgeven is. Daaromheen groepeerden zich als de belangrijkste gebouwen de kapittelzaal, de dormter, de refter met keuken, de spreekzaal (*locutorium* of *auditorium*) en de ziekenzaal met kapel. Buiten de clausuur stonden het aalmoeshuis, de herberg voor pelgrims en reizigers, de woning van de abt of prior, het *salutatorium*, schuren, stallen en kelders en een poortgebouw (kloosterpoort). Grote orden bezaten vaak een melkerij, een bakkerij en een brouwerij. De cisterciënzers en enige aan hen verwante orden hadden lekenbroeders of conversen in hun gemeenschap. Voor hen stichtten zij buitenhoven met eet-, slaapzalen etc. en allerlei werkplaatsen. Gelegen zowel binnen steden als op het platteland. Binnen de stadsmuren moesten de kloostergebouwen veel beknopter zijn dan op het platteland.

Datering: vanaf de Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- specifieke lay-out met karakteristieke elementen (kloosterhof, dormter met kloostercellen etc.) (a).
- vaak omgeven door muur en gracht (b);
- vaak begravingen binnen het complex (b);
- bijgebouwen in de directe omgeving (b).

Uniek nr.	12.33.3.001
Archis Zaak ID	3121718100
Coördinaten	X= 163620 / Y= 389880
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Hooidonk
Naam vinder	pastoor Woestenbergh

Datum vondst
Verwerving
Beschrijving

1953 en 1966

opgraving en toevalsvondst

In de vijftiger jaren is hier het terrein van de voormalige kapel, die thans is gerestaureerd, opgegraven. Onder een der bijgebouwen van de huidige boerderij zijn nog oude keldergewelven zichtbaar. Mogelijk zitten nog meer funderingen van het vroegere klooster in de bodem.

Melding op basis van inventarisatie G.Beex, waarbij deze op gegeven snijpunt vd RD-waarden "terrein waarin fundamenteën v. klooster v. Hooydonck" plaatst. Omdat de ROB het onderzoek zelf niet kon uitvoeren, heeft dit in de zomer van 1953 plaatsgevonden door pastoor Woestenberg. Informatie is ontleend aan een memorandum van Renaud, n.a.v. een werkbezoek tijdens de opgraving. Samenvatting: Renaud trof niets 12e eeuws aan, "waaraan hardnekkige traditie niettemin gewaagt". Korte melding G.Beex in BH 1969, p.53.

In 1966 zijn op het terrein onder andere enkele passende scherven gevonden van een exclusieve bierpul. De bierpul dateert uit de jaren omstreeks 1550 en is gemaakt door een Keulse pottenbakker. De drinkbeker behoorde tot de lucere voorwerpen wat goed past bij de ambiance van het rijke klooster dat Hooïdonk moet zijn geweest. Toch was het ook een functioneel voorwerp, daar de volksdrank bij uitstek in die tijd (dun) bier was.

Datering
Literatuur

Middeleeuwen laat B: 1250 – 1500 nC – Nieuwe tijd: 1500 – 1950

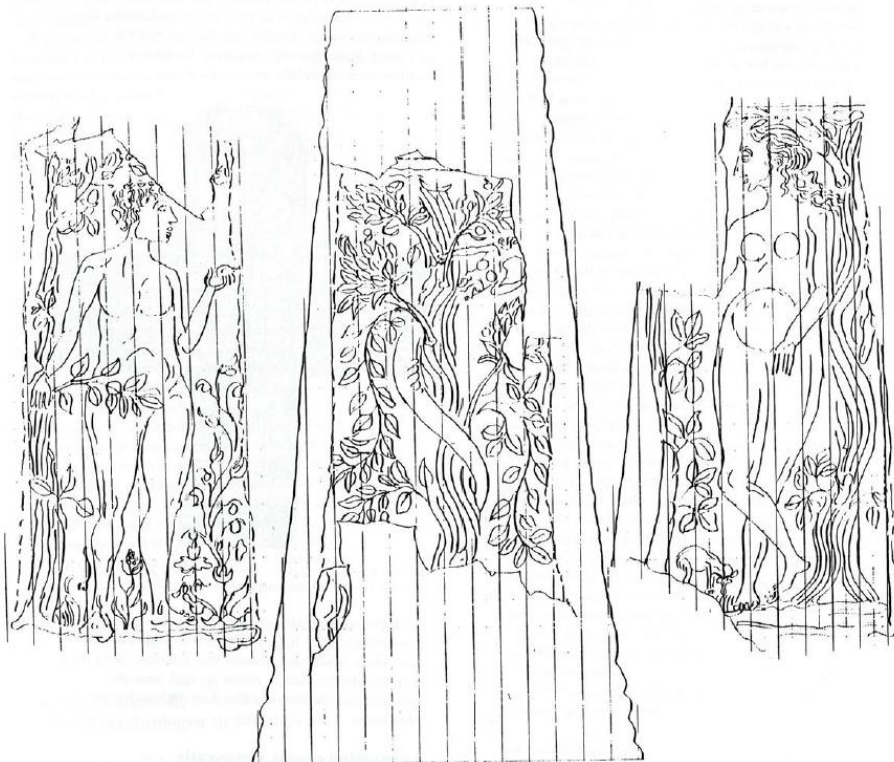
- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969

- Renaud, J.G.N., 1959: Berichten ROB 9, p.228 en afb.13.

- J. Dekker, 1997: Paradijselijke zonden op het kloosterterrein van Hooïdonk (gemeente Nuenen): de vondst van een exclusieve bierpul, in: Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg. 1 nr. 3, 7-9.

Bron
Nummer

Archis
31925

Áppliques op de Hooïdonkse bierpul (l'ekeningen Ben van den Broek).

33.4 Cultusplaats/heiligdom/tempel

Formele, niet-overdekte locatie van niet-christelijke religieuze handelingen of gebouw voor het praktiseren van religie (niet-christelijk)..

Datering: in elk geval Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- rechthoekig omgreppeld dan wel anderszins omheind terrein (a);
- specifieke samenstelling van archeologica, die afwijkt van nederzettingen en graven (a).
- vierhoekig terrein met greppel/wal en/of palissade met daarbinnen resten van stenen/of houten gebouw (a);
- steen- of houtbouw (a);
- votiefgaven (aardewerk (a), metalen voorwerpen, waaronder munten (a) en militaria (a));
- (verbrande) dierenbotten (a).
- votiefgaven, zoals aardewerk en metalen voorwerpen (b);
- verbrande dierenbotten (b).
- altaren (b);
- votiefstenen (b);
- ovens (b).

Uniek nr.	12.33.4.001
Archis Zaak ID	--
Coördinaten	X= 163602 / Y= 388361
Plaats	Nederwetten
Toponiem	De Beemd
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Waarschijnlijk Romeinse cultusplaats gezien de vele muntvondsten en ook menselijk botmateriaal.
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	- J. Prins, Het depot Nederwetten 1989/1990, in Jaarboek voor munt en penningkunde 78, 1991, p. 132-137. - J. Prins, Depot Nederwetten 1989/1990 'revisited' en Nederwetten II, in Jaarboek voor munt en penningkunde 80, 1993, p. 132-137.
Bron Nummer	Archis

Thema: 34 Begraving

34.1 Grafheuvel

Artificiële heuvel waarin of -onder graven met en/of lijkbegraving als crematie. Ingeval van 'zichtbaar' is de heuvel bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn er wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor kunstmatig heuvellichaam (a).
- eventueel grafkuil (b);
- grafgiftten, die verbrand kunnen zijn (b);
- eventueel urn, d.w.z. aardewerken container van crematieresten (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (ringsloot en paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

34.2 Grafheuveld

Drie of meer artificiële heuvels uit dezelfde archeologische cultuur/periode over of waarin inhumatie- en/of crematiegraven. Ingeval van 'zichtbaar' zijn de heuvels bovengronds herkenbaar, bij 'niet-zichtbaar' ontbreekt de heuvel bovengronds, maar zijn wel aanwijzingen aanwezig voor een grafheuvel, in de vorm van een bewaard gebleven oud-oppervlak of bodemvorming n.a.v. het heuvellichaam (infiltratiezone of fibers).

Datering: Laat-Neolithicum-Vroege Middeleeuwen (?).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande (gecremeerde) of onverbrande menselijke resten (a);
- sporen van of aanwijzingen voor een kunstmatig heuvellichaam (a).
- eventueel grafkuil (b);
- grafgiftten (aardewerk, wapens/werktuigen en sieraden) (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- grafstructuren rond graf (standspoor, ringsloot, paalkrans) (b);
- grafheuvels zijn vaak gelegen op/ tegen de kam van landschappelijke verhogingen aan (b).

Uniek nr.	12.34.2.001
Archis Zaak ID	2956285100 / 3124050100
Coördinaten	X= 167500 / Y= 384200
Plaats	Eeneind
Toponiem	Collsche Heide; Gulbergsven
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	1863
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Diverse grafheuvels met urnen en crematies ontdekt in de 19 ^e eeuw, verspreid over groot gebied. Mogelijk ook een middeleeuwse wal. Zuidoostelijk van het gehucht Eeneind werden in de vorige eeuw (1863) enige grafheuvels doorzocht nabij het Hanenvan en de Gulberg (of Galberg), niet ver van het buurtschap Coll. Het grafveld lag op de grens tussen Nuenen en Mierlo in een gebied dat ontgonnen werd. Tijdens het onderzoek werd vooral de aandacht gericht op het vinden van urnen. Dominee Begemann uit Nuenen en mr. P.J. van Blarckom uit Eindhoven vonden in de winter van 1863 een zogenaamd Germaansch kerkhof. Zij troffen drie hele urnen, twee bijpotjes en fragmenten van twee of drie andere urnen aan. In een van de uinen werd een kromgebogen koperen pinnetje gevonden. Hieruit kwamen ook urnen van het Drakensteintype (Noordbrabants Museum no. 98) voor de dag. De heuvels zijn gedeeltelijk

door ontginning verdwenen en wel voor zover deze onder de gemeente Mierlo waren gelegen.

Behalve de hierboven genoemde grafheuvels uit de Midden-Bronstijd met Drakensteinurnen werd in 1863 rond het Hanenvan ook een aantal urnen gevonden uit de Late-Bronstijd en ijzertijd (Hermans 1865, p. 100-101). Zoals in Noord-Brabant herhaaldelijk voorkomt, is dus ook hier een urnenveld aangelegd rond enige oudere Bronstijd grafheuvels. De urnen werden aan het Noordbrabants Museum geschonken door P. J. van Blarckom, officier van Justitie te Eindhoven. Deze stuurde tegelijk een kaartje met terreinschets en ligging der grafheuvels.

**Datering
Literatuur**

Bronstijd laat: 1100 – 800 vC - IJzertijd vroeg: 800 – 500 vC

- Verwers, W.J.H., Nuenen (p. 140), Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1981, 1983

- Hermans, C.R., (p. 100- 101), Noordbrabants Oudheden, 1865

- Beex, G.A.C., Nodeloos verlies voor de Brabantse archeologie (p. 62-64). Brabants Heem 16, 1964

- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969

- Holwerda, J.H. & J.P.W.A. Smit, (p.40), Catalogus der archeologische verzameling van het Prov. Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord- Brabant. 1917.

- Coenen 2000, 14-15.

**Bron
Nummer**

Archis/SAS

44564 / 33169 / S490, S491 en 492

34.3 Urnenveld

Drie of meer bijzettingen in urnen (een aardewerken container), in een doek of los, die alle drie in een kuiltje zijn gedeponed. Over deze bijzettingen zijn heuvels, uiteenlopend van ronde, rechthoekige tot (mogelijk) achtvormige (sleutelgatvormige) vorm opgeworpen, die gewoonlijk opgebouwd zijn uit (heide)plaggen. De diameter van deze heuvels varieert doorgaans van enkele meters tot ca. 15 m. Rond de voet van een heuvel is in de regel een ronde, vierkante, rechthoekige of achtvormige/sleutelgatvormige greppel aanwezig.

N.B.: Tot de urnenvelden behoren ook crematiebijzettingen die niet overdekt zijn met een kunstmatige heuvel.

Datering: Late Bronstijd-begin Midden-IJzertijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- (menselijke) crematieresten (a);
- heuvel of aanwijzing voor heuvel (bodenvorming of bewaard gebleven oud-oppervlak) (a).
- grafgraven: vooral aardewerk en bronzen sieraden, kledingaccessoires en toiletgerei (b);
- urn ofwel aardewerken container (b);
- houtskool (resten van de brandstapel) (b);
- soms zijn artefacten (vooral aardewerk) in greppel aanwezig (b);
- soms zijn dodenhuisjes aanwezig (b);
- urnenvelden zijn in de regel aangelegd op verhogingen in het landschap en de oriëntatie van de graven volgt de richting van deze verhogingen (b);
- een algemeen verschijnsel is dat urnenvelden rondom één of meer oudere tumuli zijn aangelegd (b).

Uniek nr. 12.34.3.001

Archis Zaak ID 2956285100 / 3124050100

Coördinaten X= 167500 / Y= 384200

X= 167290 / Y= 384575

X= 167530 / Y= 384000

X= 167470 / Y= 384420

X= 167070 / Y= 384050

Plaats

Eeneind

Toponiem	Collsche Heide; Gulbergsven
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	1863
Vererving	onbekend
Beschrijving	Diverse grafheuvels met urnen en crematies ontdekt in de 19^e eeuw, verspreid over groot gebied. Mogelijk ook een middeleeuwse wal. Zuidoostelijk van het gehucht Eeneind werden in de vorige eeuw (1863) enige grafheuvels doorzocht nabij het Hanenvan en de Gulberg (of Galberg), niet ver van het buurtschap Coll. Het grafveld lag op de grens tussen Nuenen en Mierlo in een gebied dat ontgonnen werd. Tijdens het onderzoek werd vooral de aandacht gericht op het vinden van urnen. Dominee Begemann uit Nuenen en mr. P.J. van Blarckom uit Eindhoven vonden in de winter van 1863 een zogenaamd Germaansch kerkhof. Zij troffen drie hele urnen, twee bijpotjes en fragmenten van twee of drie andere urnen aan. In een van de uinen werd een kromgebogen koperen pinnetje gevonden. Hieruit kwamen ook urnen van het Drakensteintype (Noordbrabants Museum no. 98) voor de dag. De heuvels zijn gedeeltelijk door ontginning verdwenen en wel voor zover deze onder de gemeente Mierlo waren gelegen. Behalve de hierboven genoemde grafheuvels uit de Midden-Brónstijd met Drakensteinurnen werd in 1863 rond het Hanenvan ook een aantal urnen gevonden uit de Late-Bronstijd en ijzertijd (Hermans 1865, p. 100-101). Zoals in Noord-Brabant herhaaldelijk voorkomt, is dus ook hier een urnenveld aangelegd rond enige oudere Bronstijd grafheuvels. De urnen werden aan het Noordbrabants Museum geschonken door P. J. van Blarckom, officier van Justitie te Eindhoven. Deze stuurde tegelijk een kaartje met terreinschets en ligging der grafheuvels.
Datering	Bronstijd laat: 1100 – 800 vC - IJzertijd vroeg: 800 – 500 vC
Literatuur	- Verwers, W.J.H., Nuenen (p. 140), Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1981, 1983 - Hermans, C.R., (p. 100- 101), Noordbrabants Oudheden, 1865 - Beex, G.A.C., Nodeloos verlies voor de Brabantse archeologie (p. 62-64). Brabants Heem 16, 1964 - Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969 - Holwerda, J.H. & J.P.W.A. Smit, (p.40), Catalogus der archeologische verzameling van het Prov. Genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord- Brabant. 1917. - Coenen 2000, 14-15.
Bron Nummer	Archis/SAS 44564 / 33169 / S490, S491 en 492

Deze urnen uit de Midden-Bronstijd werden in 1863 gevonden op de grens tussen Nuenen en Mierlo.

Bijgift afkomstig uit een Bronstijd-grafheuvel.

Uit Coenen 2000.

Uniek nr.	12.34.3.002
Archis Zaak ID	3123979100
Coördinaten	X= 167400 / Y= 389800
Plaats	Nuenen
Toponiem	Gerwense Heide
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	urnenveld ontdekt in 1920. C. Rijken, destijds hoofd der school te Veldhoven, vond hier in 1920 een aantal urnen. (Frenken 1948, p. 4).
Datering	Bronstijd: 2000- 800 vC – IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur	- Frenken, A.M., (p.4), Memoriaal der dorpen en parochies Gerwen, Nuenen en Nederwetten. 1948 - Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969
Bron Nummer	Archis 33142
Uniek nr.	12.34.3.003
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= / Y= (precieze locatie niet bekend)
Plaats	Nuenen
Toponiem	Nuenen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	Ook op de hoogte waarop de vroegere kerk van Nuenen stond, schijnt een urnenveld te hebben gelegen. In de veertiger jaren werden hier enige urnen gevonden. (Kuysten 1949).
Datering	Bronstijd: 2000- 800 vC – IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur	- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969
Bron Nummer	Archis

34.4 (Vlak)graf

Solitaire grafkuil die niet overdekt is met een grafheuvel.

Datering: Mesolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke resten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

34.5 Grafveld

Drie of meer dichtbijeengelegen grafkuilen met crematiebijzetting of lijkbegraving (onverbrande menselijke resten) die niet overdekt zijn (geweest) door een heuvel. Rijengrafvelden, kerkhoven en joods/ christelijke begraafplaatsen vallen buiten deze definitie.

Datering: Paleolithicum-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- verbrande of onverbrande menselijke skeletresten (inclusief lijksilhouet) (a);
- grafkuil (a);
- het ontbreken van (aanwijzingen voor) een heuvel (a).
- evt. grafgraven, die verbrand kunnen zijn (b).

Uniek nr.	12.34.5.001
Archis Zaak ID	2314464100
Coördinaten	X= 164654 / Y= 386235
Plaats	Nuenen
Toponiem	Nuenen-West, Dubbestraat
Naam vinder	BAAC
Datum vondst	2010 en 2012
Verwerving	Proefsleuven en opgraving
Beschrijving	Uit het proefsleuvenonderzoek bleek dat in het plangebied één vindplaats te onderscheiden is, op een diepte van 40-50 cm onder maaiveld. De vindplaats bestond uit paalsporen en greppels. Mogelijk was hier een deel van een boerderij daterend uit de Volle Middeleeuwen blootgelegd. De sporen zijn goed bewaard gebleven. De begrenzing van de vindplaats is tijdens het proefsleuvenonderzoek niet vastgesteld. Tijdens de opgraving zijn in totaal 67 spoornummers uitgedeeld. Deze sporen zijn onder te verdelen in drie vindplaatsen. De eerste vindplaats betreft waarschijnlijk twee grafstructuren. De eerste greppel (structuur 6) heeft een vierkante of rechthoekige vorm gehad, waarvan ca. de helft is aangetroffen. Een opening is niet aangetoond. Op grond van de aanwezigheid van menselijk botmateriaal in de ze greppel, dat met de C14 methode gedateerd kon worden, kon deze greppel gedateerd worden in de late ijzertijd. Ten westen van de eerste greppel is een tweede greppel (structuur 7) aangetroffen. De oriëntatie en kleur is dezelfde als van de eerste greppel. Van de greppel is te weinig over om de vorm te kunnen bepalen. Wel is een onderbreking aangetroffen. Mogelijk gaat het om een tweede grafstructuur. De tweede vindplaats bestaat uit structuren en sporen die behoren tot een erf uit de volle middeleeuwen.
Datering	Late IJzertijd: 250 – 12 vC
Literatuur	- P.G.H. Weterings, 2010: Nuenen, Nuenen-West fase 1. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven (BAAC rapport A 09.0376). - M. Tump, 2012: Nuenen Dubbestraat 10; Plangebied Nuenen- West, fase 1, Opgraving (Baac rapport A-11.0016).

34.6 Kerkhof

Drie of meer christelijke begravingen op een speciaal daarvoor bestemd terrein in de directe omgeving van een (voormalige) kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis.

Datering: vanaf de Vroege Middeleeuwen tot heden.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen (a);
- oost-west oriëntatie met het hoofd naar het westen (christelijk) (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a);
- geen grafgraven, wel persoonlijke bezittingen (kledingaccessoires (ring, oorhangers, gesp etc.) of voorwerpen met christelijke symboliek (rozenkrans, insignes) (a);
- in samenhang met kerk, kapel, abdij, klooster of gasthuis (a).
- vaak container in de vorm van houten, met ijzer of ander metaal beslagen (boomstam)kist of sarcofaag (tufsteen, zandsteen, mergel, baksteen) (b);
- vaak op een door een greppel, sloot of muur omgeven terrein (b);
- markering van het graf (grafsteen met inscriptie, kruis etc.) (b);
- gestructureerde lay-out, d.w.z. graven liggen in rijen op regelmatige onderlinge afstanden met daartussen paden (b).

34.7 Rijengrafveld

Drie of meer op een rij gelegen inhumatiegraven.

Datering: 5e tot 9e eeuw A.D. (Vroege Middeleeuwen A t/m C).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- grafkuilen; minimaal drie op een rij (a);
- inhumatie in de vorm van menselijk skelet in anatomisch verband of lijksilhouet (a).
- in de regel complete grafgraven; over het algemeen (ijzeren) wapens in mannengraven (b); kledingaccessoires en sieraden in vrouwengraven (b);
- wanneer christelijke graven deel uitmaken van een rijengrafveld, is de oriëntatie van de grafkuilen oost-west, hoofd naar het westen (b);
- soms in combinatie met paarden en honden, resp. bij mannen en vrouwen (b);
- soms is de grafkuil omgeven door een kringgreppel (b);
- soms in combinatie met crematiegraven (b).

34.8 Begraving onbepaald

Complex type dat primair te maken heeft met begraving, maar dat niet precies bepaald kan worden.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten: Zie voor een indicatie elders onder de groep 'Begraving'.

Thema: 35 Infrastructuur

35.1 Weg

Smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt, bijvoorbeeld door plaveisel, voor het verkeer.

Datering: Prehistorie-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- karrensporen (b);
- evt. wegdek, bestrating met zand, grind en/of hout (b);
- soms begeleidende berm sloten (b);
- soms geflankeerd door mijlpalen (Romeins) (b).

35.2. Brug/voorde

Constructie om de ene met de andere oever te verbinden; veelal steunend op pijlers of in de vorm van een zandlichaam (dam). Doorwaadbare plaats door een beek of rivier.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- constructie uit steen, hout en/of metaal, in de regel bestaande uit horizontale en verticale elementen (pijlers) (a).
- gelegen op locatie waar het beek- of rivierdal relatief smal en de beek of rivier ondiep is, met verkeersvriendelijke (niet te natte of te mulle) aangrenzende zones (a).
- grondlichaam met eventueel andersoortige gevarieerde vulling en beschoeiing haaks op twee oevers (a);
- Ingeval van rivieren en beken in de regel aangelegd op de locaties waar het stroomdal relatief smal is en omzoomd wordt door verkeersvriendelijk terrein, waarbij de brug haaks op de stroomrichting staat (b).
- eventueel houten structuur (b);
- eventueel met stenen geplaveide beek- of rivierbedding (b).

35.3 Percelering/verkaveling

Greppels en sloten in het land, waarlangs overtollig hemelwater wordt afgevoerd. De diepte is niet groter dan noodzakelijk voor de waterhuishouding.

Datering: vanaf Steentijd (?) t/m Nieuwe Tijd.

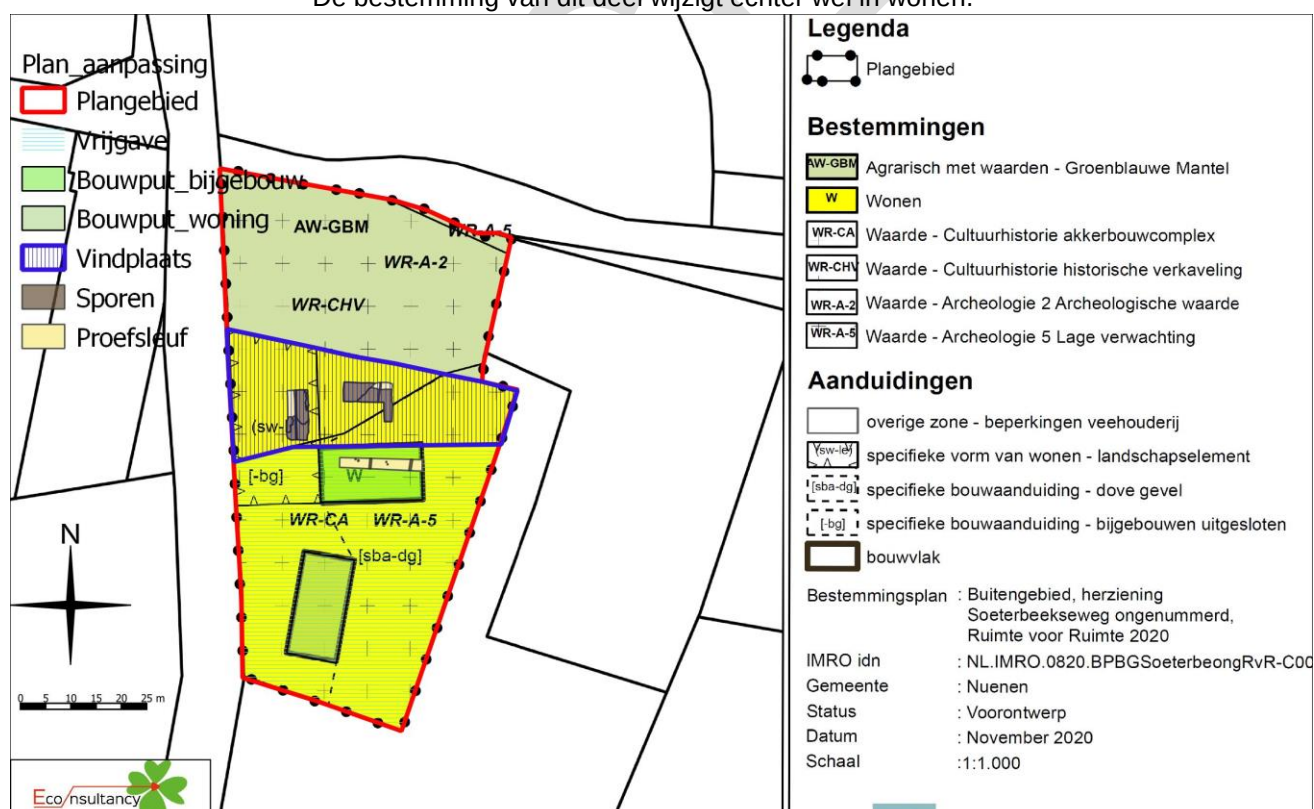
Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gegraven lineair fenomeen met bepaalde minimum en maximum dimensies (a);
- primaire vulling die wijst op langzaam stromend en periodiek stilstaand water (sterk gelaagde vulling, soms met organische bandjes of laag) (a).

Uniek nr.	12.35.3.001
Archis Zaak ID	4868347100
Coördinaten	X= 164029 / Y= 387646
Plaats	Nuenen
Toponiem	Soeterbeekseweg - Blekerdijk
Naam vinder	Econsultancy
Datum vondst	2020
Verwerving	Proefsleuven
Beschrijving	Het onderzoek heeft mogelijk archeologische resten opgeleverd, die nieuw licht kunnen schijnen op de ontwikkeling van het erf vóór de 19e eeuw. Het betreft de vondst van een greppel, die grofweg te dateren is in 16e – 18e eeuw. De greppel is minimaal 7 m breed is en 1.30 m diep. De bodem van de greppel bestaat uit een 20 cm bruine gyttja-achtige laag. Deze zal ontstaan zijn bij het gebruik van de greppel. Hierboven ligt een 70 cm dikke laag blauwgrijs sterk lemig sterk humeus matig siltig zand. In de vulling van deze laag is veel vondstmateriaal aangetroffen, waaronder fragmenten van grote bakstenen. Uit de greppel komen verder fragmenten van verschillende vormen van met slip versierd roodbakkerd aardewerk, steengoed kannen

uit Frechen en Keulen en een fragment van een grijs-bakkende plavuis. Tenslotte is er een blauw uitgeslagen ijzeren haak aangetroffen. Het is lastig om een functie aan de greppel toe te kennen. Er zijn aanwijzingen dat de greppel gebruikt is bij het wassen en bleken van textiel aan de Blekerdijk en Bleekvelden. De greppel is veel te breed voor een gewone perceelscheiding. Wellicht dat de straatnaam Blekersdijk en het toponiem de Bleekvelden een eerste aanwijzing zijn. Alhoewel het niet duidelijk is wanneer de straat Blekersdijk genoemd is, is het goed mogelijk dat het een verwijzing is naar een eerder gebruik. Als we naar het werkproces van het bleken van linnen kijken dan zien we dat daarbij grote hoeveelheden water nodig zijn. Het is goed mogelijk dat de aangetroffen greppel een bron van water was of dat er handelingen voor het bleken in zijn uitgevoerd. Een derde aanwijzing is de blauwe kleur van de dikste vulling van de greppel en de ijzeren haak. Bij het bleekproces werden grote hoeveelheden blauwsel gebruikt voor het wit maken van het linnen. Mogelijk dat afvalstoffen van het blauwsel in de greppel terecht gekomen zijn. Nader onderzoek kan hier meer licht op schijnen. Binnen het plangebied zouden om en rond de greppel sporen worden verwacht, die samenhangen met deze ambacht evenals vondsten uit de greppel zelf. Daarnaast is een perceelgreppel aangesneden die nog tot de jaren 50 van de 20e eeuw heeft open gelegen. Het betreft een perceelsscheiding die het erf van de boerderij afgebakend heeft van de landbouwgrond.

Op het nieuwbouwplan van november 2020 is de bebouwing zo geplot dat de behoudenswaardige sporen niet verstoord worden (zie figuur hieronder). De bestemming van dit deel wijzigt echter wel in wonen.

**Datering
Literatuur**

Nieuwe tijd
R.T.F. Stoots, 2020: Rapportage proefsleuvenonderzoek Soeterbeekseweg en Blekerdijk te Nuenen in de gemeente Nuenen (Econsultancy Archeologisch Rapport 12563.001).

Thema: 36 Agrarische productie en voedselvoorziening

36.1 Akker/(moes)tuin/plaggendek

Areaal dat beakkerd is. Akker met opgebracht dek met een minimale dikte van 40 cm. Terrein waar groenten en fruit en/of bloemen zijn geteeld of verbouwd.

Datering: Lineaire Bandkeramiek (Vroeg-Neolithicum A)- Nieuwe Tijd.

N.B.: Naar alle waarschijnlijk is het eergetouw in het Midden-Neolithicum ingevoerd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde laag; voor de duidelijkheid: de ingeploegde ondergrond behoort feitelijk niet tot het plaggendek (a);
- opgebracht pakket grond met een minimale dikte van 40 cm (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- zowel in de stad als op het platteland (a).
- krassen veroorzaakt door eergetouw of ploegvoren, herkenbaar aan onderkant van akkerlaag (b);
- evt. op de akker of in de directe omgeving spieker of andere opslagvormen (b);
- sporen van of aanwijzingen voor bemesting of andere vormen van grondverbetering (wier, kalk etc.) (b);
- houtskool van het platbranden van gewas voor de beakkering (b).
- greppels, staketsels, heg of muur ter begrenzing (b);
- bedden, spitsporen en/of plantgaten (b);
- ploegsporen in of onder het plaggendek (b);
- esgreppels, in de regel aangelegd in bundels; elk 6 tot 8 m lang en 0,6 tot 1 m breed; onderlinge tussenafstanden over het algemeen ca. 1 m. (b);
- plaggendekken vertonen vrijwel altijd een zekere gelaagdheid (b).

Uniek nr.	12.36.1.001
Archis Zaak ID	3124050100
Coördinaten	X= 167290 / Y= 384575
Plaats	Nuenen
Toponiem	Collsche Heide
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	Diverse grafheuvels met urnen ontdekt in de 19 ^e eeuw en een mogelijke middeleeuwse wal.
Datering	Middeleeuwen: 450 – 1500 nC
Literatuur	- Hermans, C.R., (p. 100- 101), Noordbrabants Oudheden, 1865 - Beex, G.A.C., Nodeloos verlies voor de Brabantse archeologie (p. 62-64). Brabants Heem 16, 1964
Bron Nummer	Archis 33169

36.2 Celtic Field

Specifieke akkervorm bestaande uit een systeem van rechthoekige omwalde akkers van ca. 40 x 40 m.

Datering: Late Bronstijd-Romeinse Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- doorwoelde/oudtijds verstoorde laag (a);
- (resten van of aanwijzingen voor) wallen (a);
- macroresten of pollen van de verbouwde gewassen (a).
- de aanwezigheid van krassen veroorzaakt door een eergetouw (b);
- de *Celtic fields* zijn verspreid over de pleistocene gronden (b).

Uniek nr.	12.36.2.001
------------------	--------------------

Archis Zaak ID	2886569100
Coördinaten	X= 167000 / Y= 384000
Plaats	Nuenen
Toponiem	Collsche Heide
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	wal/omwalling, aanwijzingen ontdekt via luchtfoto's. Netvormige akkercomplexen. De documentatie in het CAA bestaat uit een door R.H.J. Klok ingevuld memorandum-fiche met de tekst: '51G +- 167/384. Litt. Ber. ROB 1960-'61, art. Van der Poel, p. 155. Ir. von Frijtag Drabbe deelde mede, dat hij meende te hebben waargenomen aanwijzingen van netvormige akkercomplexen op luchtfoto's op de Kolse heide bij Tongelre'.
Datering	IJzertijd: 800 – 12 vC – Romeinse tijd vroeg: 12 vC – 70 nC
Literatuur	Poel, J.G.M. v.d., De landbouw in het verste verleden (p.155). Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 10/11, 1961
Bron	Archis
Nummer	33170

36.3 Veekraal/schaapskooi

Gebouw of omheining, al dan niet overdekt, in de vorm van bijvoorbeeld een palenrij met vlechtwerk of greppel, waarbinnen vee gehouden is.

Datering: veekraal mogelijk vanaf het Neolithicum t/m Nieuwe Tijd; schaapskooi waarschijnlijk vanaf de Bronstijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- gebouw heeft vaak kenmerkende plattegrond (rond, ovaal etc.) (a);
- omheining (palenrij, staketsel, wal, greppel etc.) (a);
- sporen van dierlijke betreding/pootafdrukken (a).
- mest (b);
- aanwijzingen voor veedrift in de vorm van palenrijen, greppel- of walsystemen, die aansluiten op de veekraal of schaapskooi (b);
- dierlijke haren (b);
- resten van insecten (b).

Thema: 37 Grondstofwinning

37.1 Kleiwinning

Locatie waar klei gewonnen is.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (a);
- natuurlijk voorkomen van klei (a).
- winningswerktuigen

37.2 IJzerertswinning

Locatie waar ijzererts is gewonnen.

Datering: vanaf (vermoedelijk) Bronstijd tot in de Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen, soms met het stort van uitgeworpen grond (a);
- natuurlijke voorkomens van ijzerhoudende erts en andere materialen, zoals klapperstenen en moerasijzererts (a).

37.3 Turf/veenwinning

Locatie waar veen is gewonnen.

Datering: vanaf in elk geval de IJzertijd t/m Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van ingravingen (sleuven of putten), soms met daartussen zetwallen (a);
- veenbrokken of -broden (a);
- natuurlijk voorkomen van (zouthoudend) veen (a).
- veenwinningswerktuigen: schep, spade etc. (b);
- percelen met onregelmatig oppervlak in veengebied (b).

Thema: 38 Industrie en nijverheid

38.1 Metaalbewerking

Locatie waar ijzererts werd be-/verwerkt en waar non-ferro metalen zijn bewerkt/gegoten.

Datering: Laat-Neolithicum (Klokbekercultuur)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- resten van smidse/oven/stookplaats (a);
- houtskool, kolen etc. (a);
- afval: hamerslag, herverhittings- en smeedslakken, druppels, sintels, ovenafval (a).
- specifiek bewerkingsgereedschap: aambeeld, hamer, schaar, beitel, tang etc. (b);
- mondstuk/tuyaire en blaasbalg (b);
- baren, brokken (b);
- halffabricaten, soms in combinatie met schroot en/of eindproducten (b).
- smeltkroezen, cupellen (b);
- kalksteen of schelpen (b);
- mallen (b);

Uniek nr.	12.38.1.001
Archis Zaak ID	4648326100
Coördinaten	X= 166523 / Y= 386898
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	VUHbs
Datum vondst	2018
Verwerving	Opgraving
Beschrijving	Het onderzoek heeft in het zuidelijke deel van het plangebied meerdere gebouwen en sporen uit de volle middeleeuwen aan het licht gebracht. Het gaat om twee gebouwen, vijf bijgebouwen, twee waterkuilen, twee waterputten, drie kuilen en vijf greppels. Het gevonden aardewerk is schaars maar wijst op een datering in de 12de eeuw. De metaalvondsten afkomstig uit enkele sporen dateren in de Volle Middeleeuwen en de samenstelling van de assemblage slakmateriaal wijst op een datering in de Volle en/of Late Middeleeuwen. De boerderijen hebben een constructie bestaande uit gebinten gehad wat kenmerkend is voor huizen uit de Volle Middeleeuwen. Ook de constructie van de waterputten waarbij de bekisting bestaat uit een uitgeholde boomstam is typisch voor de Volle Middeleeuwen. De gebouwen zijn opgetrokken geweest uit hout van eiken. Dit blijkt uit de analyse van houtskool uit enkele paalsporen van beide gebouwstructuren. Het houtskoolpectrum wordt gedomineerd door eik terwijl het pollenspectrum uitwijst dat andere houtsoorten als els en wilg meer voor handen waren. Eik lijkt daarmee een bewuste keuze geweest te zijn als bouwhout. De structuren zijn niet zonder meer aan verschillende erven toe te wijzen. Ten eerste zijn de structuren gevonden op de grens van het plangebied en is het mogelijk dat buiten het plangebied nog meer structuren aan te treffen zijn waarmee mogelijk geen compleet beeld van de nederzetting gevormd is. Ten tweede is niet vast komen te staan dat beide gebouwen hoofdgebouwen zijn; gebouw 8001 is vanwege de aanwezigheid van paal P die geassocieerd wordt met een haardplaats zeer waarschijnlijk wel een hoofdgebouw maar van gebouw 8002 is dat niet zeker. De omvang van de gebouwen is weliswaar gelijk maar gebouw 8002 zou ook een groter bijgebouw kunnen zijn. Tijdens de opgraving van fase 1 is bijgebouw 4 gevonden wat ongeveer dezelfde afmetingen had als de gebouwen van vindplaats 6.

Twee bijgebouwen (9001 en 9002) zijn geïnterpreteerd als smidsen vanwege de grote hoeveelheid slakmateriaal die hier werd gevonden. Het gaat om slak dat bij het smeden van ijzer is ontstaan (smeedslak). Het slakmateriaal wijst op gebruik van ijzer dat zowel slakhoudend alsook relatief slakvrij is geweest; een groot aandeel magnetische slak verraad gebruik van relatief schoon ijzer maar het hoge aandeel silicaatrijke slak pleit juist voor gebruik van slakhoudend ijzer. Er lijkt sprake te zijn geweest van een verhoogde smeedhaard. Nagenoeg alle hamerslag is afkomstig uit de kuilen in het midden van beide structuren wat als een aanwijzing gezien mag worden dat hier het aambeeld heeft gestaan. De bulk van het slakmateriaal is in een paar paalkuilen van de gebouwstructuren gevonden en in waterkuil 9008. Dit wijst op intentionele stort waardoor deze sporen als slakdumps gezien worden. Het lijkt erop dat de smeedhaard van structuur 9001 compleet is vernieuwd waarbij resten van de oude haard in de waterkuil terecht zijn gekomen. De pollenanalyse van monsters uit waterkuil 9006 wijst uit dat in de kuil (tijdelijk) water zal hebben gestaan. Het is daarmee aannemelijk dat de kuilen een secundair gebruik als slakdump hebben gehad. De smidsen zijn een unieke vondst in Nederland aangezien op verschillende opgravingen wel de plaats van de smederij vermoed kon worden aan de hand van vondstmateriaal maar dit nog nooit te relateren was aan structuren.

**Datering
Literatuur**

Volle Middeleeuwen

M. Wesdorp, 2020: Opgravingen in het plangebied Luistruik te Nuenen (fase 3). Een erf met twee bijzondere smidsen uit de Volle Middeleeuwen (VUHbs), Amsterdam

38.2 Pottenbakkerij

Locatie waar aardewerken potten zijn geproduceerd.

Datering: Vroeg-Neolithicum A-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- stookplaats of oven (resten) (a);
- kuilen met brandsporen evt. in combinatie met misbaksels (a);
- afval: misbaksels (versinterde en verkleefde potten), halffabricaten, concentraties gebroken aardewerk (schervenhoppen), resten van ovenwanden (a).
- proenen, productiekokers (b);
- gereedschap: spatels, (vorm)kammen, polijststenen, stempels, ijzerdraad (b);
- kuilen met grondstoffen (leem, klei) en/of mageringsmateriaal (b);
- vaak aan rand van of net buiten de nederzetting/stad (b);
- soms in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b).

38.3 Steenbakkerij/pannenbakkerij

Locatie waar (bak)stenen, pannen, tegels, plavuizen etc. zijn gebakken.

Datering: Romeinse Tijd-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- ovenrestanten (bijvoorbeeld resten van lemen ovenwanden of bakstenen oven) (a);
- concentraties (gebroken) stenen of pannen in de directe omgeving van de oven (a);
- misbaksels (a).
- regelmatig in de onmiddellijke nabijheid van klei- of leemputten (b);
- soms in combinatie met pottenbakkerij (b);
- vaak (ver) buiten de nederzetting/stad, maar soms op het terrein van of in de directe nabijheid van kerk, klooster of kasteel/paleis/buithuis (b);
- vaak in de uiterwaarden (b).

Uniek nr. 12.38.3.001

Archis Zaak ID

-

Coördinaten	X= 164230 / Y= 386700
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	Steenoven
Datering	Late Middeleeuwen B: 1250 – 1500 nC
Literatuur	
Bron	SAS 517

38.4 Vuursteenbewerking

Locatie waar vuursteen is bewerkt. De activiteit kan gericht zijn op de productie van (*pre*)cores, halffabricaten, en/of op de voortgaande bewerking daarvan, met inbegrip van bijvoorbeeld het slijpproces.

Datering: Paleolithicum-Bronstijd (evt. jonger).

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- débitage-afval uit één of meer fasen van de reductiesequentie (a).
- werktuigen van organisch of lithisch materiaal: geweihamer, klopsteen, retouchoir, drevel, (onderdeel van een) drukstaaf, overig (zaagplaatje, e.d.) (b);
- spaarzaam ander productieafval, zoals een boorkern of een stuk met zaagsnede (b);
- afgedankte (fragmenten van) halffabricaten. Alleen in samenhang met ander hier beschreven materiaal; anders komen ook complextypen, zoals de groep 'Depot' in beeld. (b);
- polissoir (b).

38.5 (Houts)koolbranderij

Locatie waar houtskool of kolen gebrand is in meilers.

Datering: type 1 Romeins; type 2 Vroege Middeleeuwen.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- concentratie houtskool (a);
- Twee typen houtskoolmeilers:
type 1 rechthoekige, ingegraven kuilen (ca. 1 x 2,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegroeide wanden, extreem houtskoolrijk);
type 2 ronde, ingegraven kuilen (diameter 1 tot 1,5 m) met steile wanden en vlakke bodem, aangegroeide wanden, extreem houtskoolrijk (a).
- Meestal niet geassocieerd met bewoning (b).

38.6 Leerlooierij

Locatie waar leer is gelooid.

Datering: Middeleeuwen-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- looiputten of- bakken (a);
- specifiek botspectrum (vaak in grote aantallen): hoornpitten, onderpoten (a);
- afval: leerafsnijdsels; pakketten dierenhaar (a).
- looigereedschap (b);
- chemisch residu in bodem (b).

38.7 Brouwerij

Locatie waar bier is gebrouwen.

Datering: vanaf 12e eeuw-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- plek waar brouwketel heeft gestaan (stookplaats met ringmuur (a);
- spoelbakken/reservoirs (a);
- geëest graan en evt. bakovens voor het eesten (a).

- eesttegels (b);
- typisch vaatwerk: komforen, zeven, vergieten, brouwketel, grote potten, soms met aankoeksel van inkoken (b).

38.8. (Water)molen

Mechanische faciliteit in de vorm van een molen aangedreven door wind- of waterenergie.

Datering: Late Middeleeuwen A (12e eeuw A.D.)-Nieuwe Tijd.

Archeologische en landschappelijke correlaten:

- sporen van een molen (plaats): kunstmatig opgeworpen heuvel met daarin of daarop sporen van een molen (fundering in de vorm van (bak)stenen teerlingen, houtbouw) (a);
- sporen van een stenen gebouw (a);
- aan- en afvoerkanaal (a).
- molenstenen (a).
- paleobotanische resten (b);
- afwateringskanaal (zie gemaal) (b).
- houten rad (b).

Uniek nr.	12.38.8.001
Archis Zaak ID	2322889100
Coördinaten	X= 164880 / Y= 385585
Plaats	Opwetten
Toponiem	Opwettense watermolen
Naam vinder	ARC bv
Datum vondst	2010
Verwerking	Archeologische begeleiding
Beschrijving	De aanleiding voor dit onderzoek is de voorgenomen aanleg van een kelder met daarboven een restaurant, gepland binnen het te ontwikkelen deelgebied A. De voorgenomen ontwikkeling in het plangebied betreft de herbouw van de drogerij van de hier gelegen Opwettense watermolen op de Kleine Dommel. Het onderzoek bestond uit de aanleg van een werkput van 15 bij 15 m, de grootte van de bouwput. De diepte lag op ongeveer 1 m tot 1,5 m –mv. Hierin waren enkele stenen bakken en poeren ingegraven die bij de droogschuur, die hier in het verleden stond, behoord zullen hebben. De Opwettense watermolen betrof een oliemolen. Aan het begin van de 20e eeuw was ten zuiden van de molen een blekerij gevestigd. De droogschuur, waarvan de resten in het vlak zichtbaar waren, was in 1925 niet meer aanwezig. Het gebouw van de graanmolen heeft tevens een tijd dienst gedaan als houtzagerij. In het noordwestelijke deel van de onderzoekslocatie werden in de natuurlijke bovenste laag onder de bouwvoor wat houtskool, baksteenfragmenten en enkele dakpanfragmenten gevonden die mogelijk afkomstig zijn van de voormalige schuur. De aangetroffen funderingsresten, kuilen en een greppel lijken niet ouder dan eind 19e eeuw. Op een dieper niveau werden enkel de natuurlijke opvullagen van het beekdal gevonden. Deze liepen tot ongeveer 4 m –mv door. Daar beneden was sprake van beddingzand. In het bodemprofiel is binnen de beekafzettingen een ingraving aanwezig die weer natuurlijk is opgevuld. De ingraving kan in het licht gezien worden van aanpassingen in de totale waterhuishouding tijdens aanleg van de molen. Bij de aanleg van de watermolen heeft men de beekloop ter plekke waarschijnlijk aangepast om de natuurlijke stroom in een andere richting te dwingen en hiermee extra stuwkracht te krijgen. De enige twee archeologische vondsten op de onderzoekslocatie bestaan uit een visloodje (ring) en een musketkogel, beide aangetroffen in de geroerde grond.

Datering
Literatuur

Nieuwe tijd
E. Eimermann & J.J. van Ams, 2010: Een archeologische begeleiding (protocol opgraven) aan de Opwettenseweg te Opwetten, gemeente Nuenen (= ARC rapporten 2010-261), Groningen.

Afbeelding 9. Voortzetting van het noordelijk profiel.

Uit rapport ARC.

38.9 Onbepaald

Thema: 39 Depot

39.1 Depot

Om uiteenlopende redenen (vanuit religieusrituele, functionele en sociale achtergronden) opzettelijk gedeponeerd aantal voorwerpen van hetzelfde of verschillend type in droge context (hoge delen van duinen en donken, dekzandkoppen etc.) of natte context (bijvoorbeeld rivier, moeras en veen). Het kan gaan om verscheidene stuks grondstoffen, halffabricaten en/of eindproducten.

Datering: Steentijd-Nieuwe Tijd.

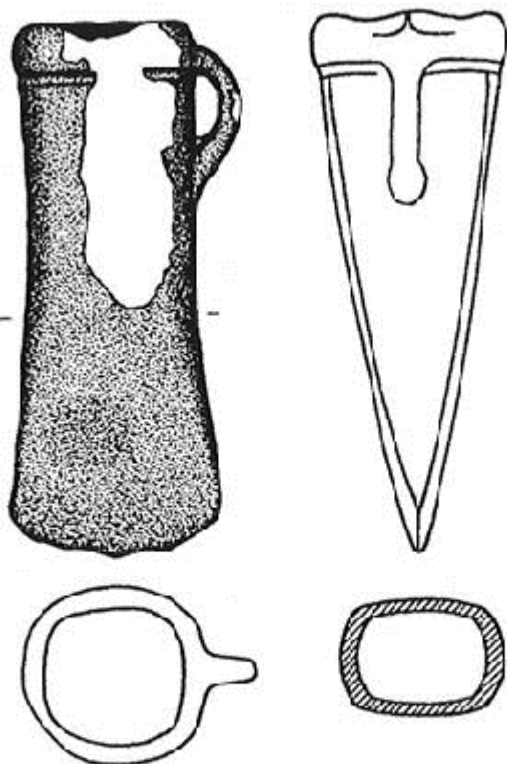
Archeologische correlaten en landschappelijke ligging:

- Directe archeologische correlaten zijn moeilijk te geven, te meer daar een breed scala van artefacttypen gedeponeerd lijkt te zijn (grondstoffen, wapens, werktuigen, aardewerk etc.) (a);
- de afwezigheid van indicatoren van andere complextypen (a).

N.B.: Bouwoffers, bijvoorbeeld munten in paalsporen die behoren tot huisplattegronden, worden als apart complextype onderscheiden en niet als deel van een nederzetting gezien.

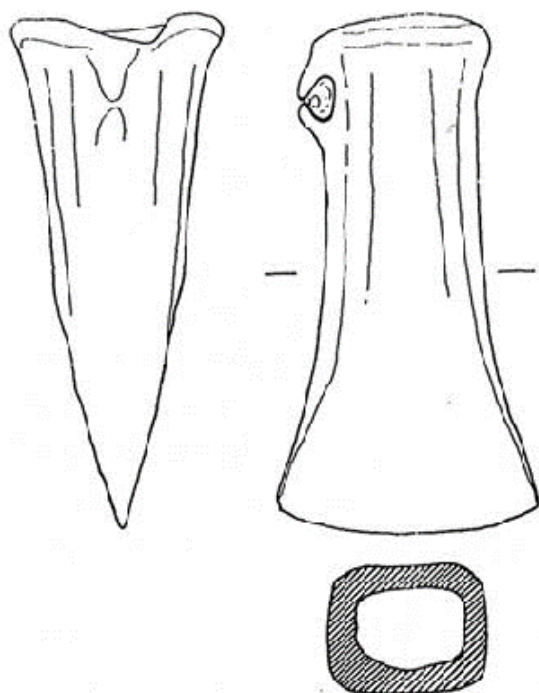
Uniek nr.	12.39.1.001
Archis Zaak ID	2815230100
Coördinaten	X= 163720 / Y=388340
Plaats	Nederwetten
Toponiem	De Beemd
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	stenen bijl, ijzeren bijl, Romeinse bronzen munt en deel van een geverfde beker.
Datering1	Neolithicum vroeg: 5300 – 4200 vC – Bronstijd 2000- 800 vC
Datering2	Romeinse tijd: 12 vC – 450 vC – Romeinse tijd midden: 70 – 270 nC
Literatuur	Verwers, W.J.H., 1989: Nuenen (p. 176), Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
Bron Nummer	Archis 21619

Uniek nr.	12.39.1.002
Archis Zaak ID	3044088100
Coördinaten	X= 164150 / Y=386800
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Boordsche Velden
Naam vinder	Dhr. Vermeulen
Datum vondst	1995
Verwerving	toevalsvondst
Beschrijving	bronzen kokerbijl gevonden in plantenkwekerij 'de Walburg' in de Boordse Velden. Wim Vermeulen had deze in 1995 gevonden tijdens het verwijderen van onkruid. De vindplaats ligt in een relatief laaggelegen nat gebied met een lemige ondergrond. Kokerbijlen dateren uit de late Bronstijd (circa 1100-800 v. Cht). Waar deze bijl is gemaakt is nog niet bekend. Vooralsnog zijn er zelfs geen parallellen bekend in Nederland. Met name de groef onder de opening van de bijl maakt deze vondst atypisch.
Datering	Bronstijd laat: 1100 – 800 vC
Literatuur	Arts, N., Archeologische vondsten. Bronzen kokerbijl uit de Boordse Velden (gemeente Nuenen). Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland (maart 2003) blz. 16.
Bron Nummer	Archis 52220

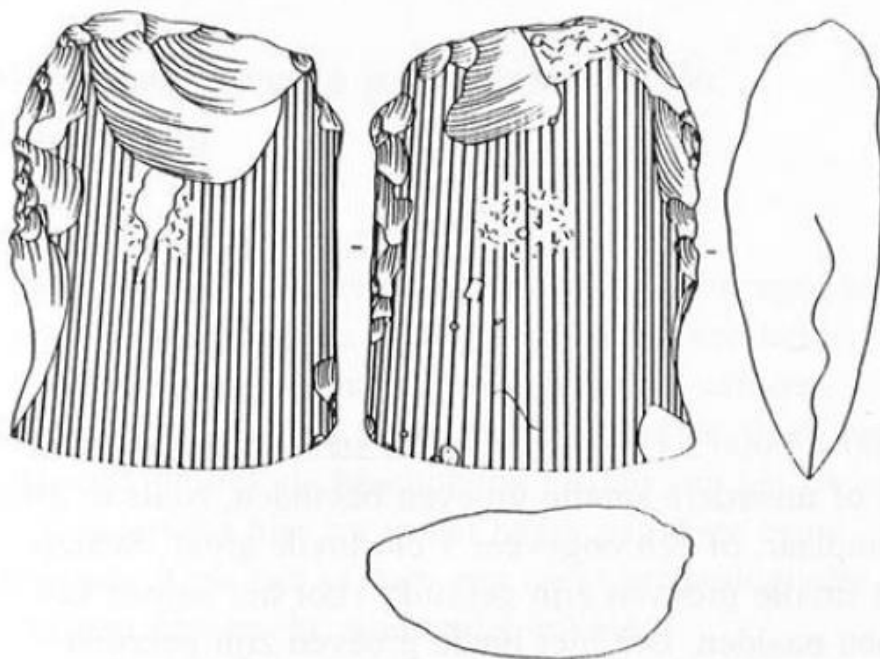
*De kokerbijl van de Boordse Velden in Nuenen.
Tekening Hannie Steegstra (Groningen). Schaal 1:2.*

Uniek nr.	12.39.1.003
Archis Zaak ID	3044071100
Coördinaten	X= 165500 / Y=388000
Plaats	Nuenen
Toponiem	Paaihurken
Naam vinder	Rafael van der Sanden
Datum vondst	22 juni 2003
Verwerving	Detector
Beschrijving	bronzen kokerbijl gevonden in een weiland aan de rand van het dal van de Hooi donkse Beek. De bijl bevond zich op ongeveer 25 cm onder het maaiveld. Ook dit exemplaar zal in het landschap terecht zijn gekomen tijdens een rituele handeling.
Datering	Bronstijd laat: 1100 – 800 vC
Literatuur	Arts, N., Archeologische vondsten. Bronzen kokerbijl uit het dal van de Hooi donkse Beek te Nuenen. Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peellanden (juli 2003) blz. 15, 2003
Bron Nummer	Archis 52218

*Bronzen kokerbijl uit Nuenen. Schaal 1:2. Tekening
Nico Arts en Ben van den Broek.*

Uniek nr.	12.39.1.004
Archis Zaak ID	2992808100
Coördinaten	X= 164000 / Y=386800
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord
Naam vinder	G. Boonman
Datum vondst	1997
Verwerving	toevalsvondst
Beschrijving	Bij aanleg van een nieuwe hoofdwaterleiding op zo'n drie meter diepte, is op de stort van de sleuf toevallig een vuurstenen bijl gevonden. Deze is van grofkorrelige beige vuursteen. Aan het oppervlak bevinden zich enkele roestvlekken, die erop duiden dat het voorwerp wel eens in aanraking is geweest met een ijzeren ploeg. De bijl is nagenoeg compleet, maar is oorspronkelijk veel langer geweest. Dit exemplaar dateert uit het middelste of laatste gedeelte van de nieuwe steentijd (midden of laat-neolithicum, ca. 3.000-1.500 v.C.).
Datering	Neolithicum vroeg: 5300–4200 vC – Neolithicum midden A: 4200–3400 vC
Literatuur	- Arts, N., Bodemarchieven langs de Dommel. Romeinse en andere archeologische vondsten, in: De Driehornickels (Nuenen) jrg 7 nr 2 en 3 blz 43 t/m 48, 1998. - N. Arts, 1997: Vuurstenen bijl uit Nuenen, in: Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg. 1 nr. 2, 12.
Bron Nummer	Archis 200016

De vuurstenen bijl uit Nuenen (voor- en keerzijde). Datering: midden- of laat-neolithicum (ca. 3.000-1.500 v.C.). Schaal 1:2.

Uniek nr.	12.39.1.005
Archis Zaak ID	2992954100
Coördinaten	X= 163500 / Y=388150
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Stralingen
Naam vinder	A. v. Baaren
Datum vondst	1989
Verwerving	onbekend
Beschrijving	gem van glaspasta met koperen ring gevonden op een zandpad bij Nederwetten. Gezien het feit dat op deze plek vaker vondsten uit de Romeinse tijd gedaan zijn (zoals munten), gecombineerd met de locatie, een natuurlijke verhoging in een moerassige omgeving, zou deze plek mogelijk geïnterpreteerd kunnen worden als een cultusplaats. De steen is een imitatie van een zogenaamde 'nicolo,' een steensoort met meerdere kleurlagen. Hiervoor werden onder andere onyx en sardonys gebruikt. In de azuurblauwe glaspasta is een gestileerde voorstelling van hoogstwaarschijnlijk een fallus met twee korenaren zichtbaar, waarbij de fallus voor het grootste gedeelte vervormd wordt, doordat daar de blauwe laag geheel ontbreekt en de donkerbruine onderlaag dus zichtbaar is, terwijl de twee korenaren slechts in reliëf in de blauwe laag zichtbaar gemaakt zijn. De voorstelling kan geïnterpreteerd worden als een vruchtbaarheidssymbool.
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	Broek, B. van den, 2007: Romeinse gemmen uit Nuenen en Helmond, in: "De vele dimensies van de archeologie in Kempen- en Peelland", jubileumnummer <i>Westerheem</i> 4, jrg. 56, Deventer, p. 197-201.
Bron	Archis
Nummer	200035

De gem van Nederwetten. Afmetingen: 12 x 10 x 2,5 mm. Foto Laurens Mulkens.

Uniek nr.	12.39.1.006
Archis Zaak ID	3118576100
Coördinaten	X= 166500 / Y=384150
Plaats	Nuenen
Toponiem	Collsche Hoeve
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	bronzen en vuurstenen bijl
Datering	Neolithicum vroeg B: 4900 – 4200 vC - Bronstijd vroeg: 2000 – 1800 vC
Literatuur	- Holwerda/Smit, Catalogus der Archeologische verzamelingen van het Provinciaal Genootschap in de provincie Noord – Brabant. M.n. pag. 2, 18, 19. - Butler, J.J, Note on the Maas- Rhine Group of Irish early Bronze Age Exports, p. 291- 292, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 9, 1959
Bron Nummer	Archis 30217

Uniek nr.	12.39.1.007
Archis Zaak ID	2868684100
Coördinaten	X= 165340 / Y=388730 (of 165.300 x 388.700)
Plaats	Nuenen
Toponiem	Het Broek
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	1915
Verwerving	onbekend
Beschrijving	In het Noordbrabants Museum bevindt zich ook een stenen bijl (no. 679) afkomstig uit het Broek, perceel sectie E, no. 1746, waar de bijl in 1915 werd gevonden en door de burgemeester aan het museum van het Provinciaal Genootschap werd geschonken. Door raadplegen van het kadasterarchief kon worden achterhaald, dat de vindplaats ligt op coörd. 165.300 x 388.700. (Catalogus 1917, p. 18).
Datering	Neolithicum: 5300 – 2000 vC – Bronstijd: 2000 – 800 vC
Literatuur	- Holwerda/Smit, 1917: Catalogus der Archeologische verzamelingen van het Provinciaal Genootschap in de provincie Noord – Brabant, p. 18. - Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969.
Bron Nummer	Archis 30157

Uniek nr.	12.39.1.008
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 163900 / Y=388950
Plaats	Nuenen
Toponiem	Kerkhoef
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Er werd nog een stenen bijl gevonden ruim 300 meter ten zuiden van de oude toren van Nederwetten, Kaartblad jIE, coörd. 163.900 x 388.950. (Kam 1951, p. 115).
Datering	Neolithicum: 5300 – 2000 vC
Literatuur	- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969.

Uniek nr.	12.39.1.009
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= ?? / Y=?? (drie locaties waarvan coördinaten niet bekend)
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Geer, Refeling en Duivendijk
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	De heer Verlijdsdonk vond aan de Geer een grote kling van vuursteen, dat afkomstig is uit de vuursteenmijnen van Rijckholt in Zuid-Limburg. De kling wordt gerekend tot de Michelsbergcultuur) een periode uit de Nieuwe-Steentijd. Ook werd omstreeks 1980 in de Refeling een stenen bijl gevonden, die echter nu niet meer kon worden achterhaald. Bij de Duivendijk werd een halffabrikaat van een stenen bijltje gevonden.
Datering	Neolithicum: 5300 – 2000 vC ?
Literatuur	- Coenen 2000, 13.

Uniek nr.	12.39.1.010
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= ?? / Y=?? (coördinaten niet bekend)
Plaats	Nuenen
Toponiem	onbekend
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	In Nuenen werd ook een bronzen vleugelbijl gevonden. Dit is een bijl die aan de zijanten verbredingen kent, die aangeduid worden als vleugels. De bijl wordt al lang bewaard in de verzameling van het Noordbrabants Museum, maar wanneer en waar de bijl in Nuenen is gevonden, werd niet geregistreerd.
Datering	Bronstijd
Literatuur	- Coenen 2000, 14.

39.2 Muntvondst

Zie definitie onder 39.1, maar dan alleen munten.

Uniek nr.	12.39.2.001
Archis Zaak ID	--
Coördinaten	X= 163720 / Y= 388400

Plaats	Nederwetten
Toponiem	De Beemd (Nederwetten I of 'Depot Nederwetten 1989/1990')
Naam vinder	A. Verspaandonk en A. van Baren
Datum vondst	1989-1990
Verwerving	metaaldetector
Beschrijving	2 schatvondsten van in totaal ca 287 munten. De ontdekking van deze vondst van 287 Romeinse bronzen munten te Nederwetten is te danken aan de speurzin van de heren A. Verspaandonk en A. van Baren. De laatste had zich een plek herinnerd, vlakbij zijn ouderlijk huis, waar in 1939 een schat van honderd Romeinse bronzen munten was gevonden (zie 12.39.2.011). De vindplaats bevindt zich op een zandige opduiking in het beekdal van de Dommel. In de loop der jaren, maar ook onlangs nog, zijn gedeelten hiervan afgegraven om de lager gelegen zones tussen bult en oever op te hogen. Alle munten bevonden zich op een diepte van 1-30 cm. De overige munten (reg. nrs. 123-250) zijn aangetroffen in afgegraven en tussen de bult en de oever van de Dommel gedeponeerde grond. Behalve een enkel wandfragmentje terra nigra-achtig aardewerk en een randfragment met driehoekig oor van een koperen ketel van het 'Vestlandtype', zijn er geen resten van een eventuele verpakking gevonden. 147 munten, waaronder 20 sestertii, 47 dupondii en 80 asses van het totaal van 250 exemplaren, bleken na reiniging determineerbaar; de overige 103 kregen slechts een globale aanduiding. In de collectie bevinden zich 26 munten van Augustus tot en met Nero (periode I-III). Ook de Flavische periode is met een aantal van 26 vertegenwoordigd (periode IV). Dit aantal blijft tijdens Nerva/Trajanus (periode V) ongeveer gelijk met 25 munten, waarbij het percentage asses afneemt en dat van de dupondii en de sestertii toeneemt. Tijdens Hadrianus (periode VI) treedt de top op, met een aantal van 40 munten. Met Antoninus Pius (periode VII) en Marcus Aurelius (periode VIII) dalen de aantallen, respectievelijk 16 en 13 munten, drastisch. De sluitmunt is een dupondius van Commodus uit 180-183 AD. In 1993 kwamen er nog nieuwe munten bij van andere voinders op dezelfde locatie. De 37 nieuwe exemplaren versterken het eerder gepresenteerde beeld. Alle perioden — behalve periode II (Tiberius/Caligula) — hebben munten erbij gekregen (zie appendix 1). Opmerkelijk zijn de toenames bij perioden III (Claudius/Nero), IV (Flaviers), VI (Hadrianus) en VII (Antoninus Pius). Minder munten kregen periode I (Augustus), V (Nerva/Trajanus) en VIII (Marcus Aurelius). Een volgende sluitmunt verscheen in de vorm van een dupondius van Commodus (periode IX). Aangenomen wordt dat de laatste munten tijdens de beginfase van de bronsschaarste, rond 200 AD, aan het depot zijn toegevoegd. Het depot van Nederwetten komt niet overeen met reguliere schatvondsten, maar eerder met langzaam gegroeide votiefdepots. Vanwege de lange omlooptijd kan het depot niet gedefinieerd worden als een gesloten schatvondst. We moeten dan ook uitgaan van een religieus depot en de munten beschouwen als votiefgaven. Gezien het aantal munten moet de cultusplaats Nederwetten een belangrijke functie in de religieuze praktijk hebben gehad. Andere aanwijzingen voor een cultusplaats: - de eerdere muntvondst Nederwetten 1939, - de tevens in 1939 aangetroffen bronzen beeldjes en lanspunten. - de vondst van het randfragment van de bronzen ketel van het 'Vestlandtype', die dikwijls voorkomt in een religieuze context.

- de vindplaats zelf, als zandige opduiking in het beekdal van de Dommel, roept sterke associaties op het in Empel aangetroffen heiligdom.⁶³

Opgemerkt moet worden dat het hele terrein inmiddels zorgvuldig is afgezocht met metaaldetectors, zodat nieuwe vondsten nauwelijks meer tot de mogelijkheden zullen behoren. Gedurende de tweede helft van 1990 werd al geen enkele munt meer aangetroffen. De muntvondsten hebben de archeologische belangstelling voor het terrein hernieuwd en tegelijkertijd de wetenschappelijke waarde ervan benadrukt.⁶⁴

Een cultusplaats als Nederwetten is hoogstwaarschijnlijk verbonden geweest aan een nabijgelegen nederzetting, die zich in dit geval mogelijk aan de overzijde van de rivier de Dommel bevonden heeft. In het begin van de zeventiger jaren zijn daar, tijdens opgravingen onder leiding van T. van Royen, resten van een inheems-Romeinse nederzetting aangetroffen. Deze nederzetting zou zich nu 'onder' de nieuwgebouwde wijk Heesterakker bevinden. In de directe omgeving van de site Nederwetten zijn verder talrijke sporen van dergelijke bewoning gevonden.⁶⁵

Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC

- Verwers, W.J.H., Nuenen (p. 176), Jaarverslag van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 1989, 1990.

- J. Prins, Het depot Nederwetten 1989/1990, in Jaarboek voor munt en penningkunde 78, 1991, p. 132-137.

- J. Prins, Depot Nederwetten 1989/1990 'revisited' en Nederwetten II, in Jaarboek voor munt en penningkunde 80, 1993, p. 132-137.

**Datering
Literatuur**

**Bron
Nummer**

Archis
21620

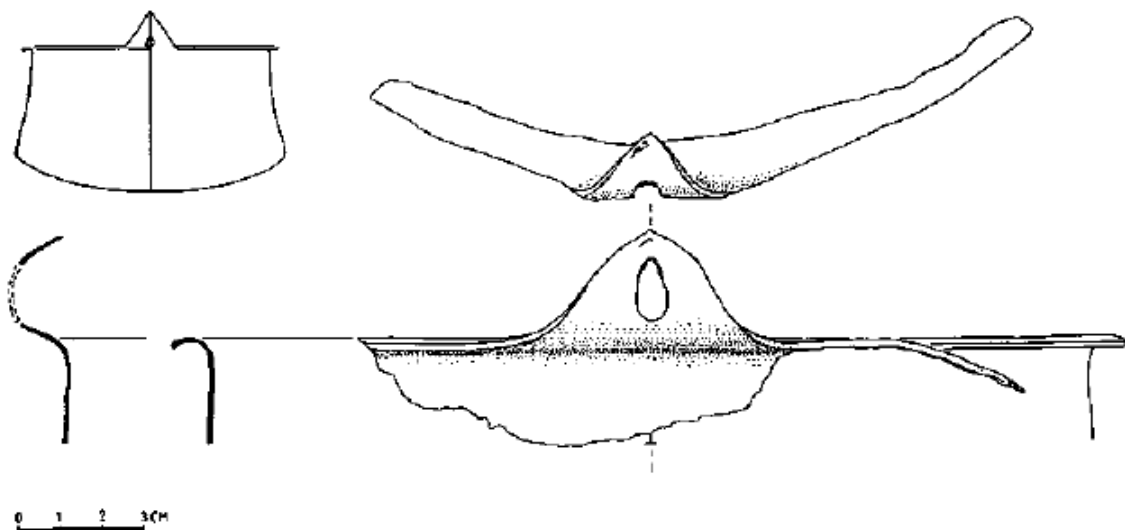

Fig. 2; Nederwetten 1989, Randfragment van de koperen ketel van het 'Vestlandtype'.

Bron Prins 1993.

Uniek nr.	12.39.2.002
Archis Zaak ID	3046153100
Coördinaten	X= 163640 / Y= 387200

⁶³ Prins 1991.

⁶⁴ Prins 1993.

⁶⁵ Prins 1993.

Plaats	Nederwetten
Toponiem	Soeterbeek
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Romeinse munten
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	
Bron	Archis
Nummer	53366

Uniek nr. **12.39.2.003**

Archis Zaak ID	2993148100
Coördinaten	X= 163850 / Y= 387750
Plaats	Nuenen
Toponiem	Heuvelakkers
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Romeinse munt
Datering	Romeinse tijd midden: 70-270 nC
Literatuur	Arts, N., Weer een Romeinse munt- vondst bij Nederwetten (gemeente Nuenen). Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland jrg 3 nr 2 blz. 17, 1999
Bron	Archis
Nummer	200063

Uniek nr. **12.39.2.004**

Archis Zaak ID	3046089100
Coördinaten	X= 163640 / Y= 387420
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Soeterbeek
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Romeinse munten
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	53314

Uniek nr. **12.39.2.005**

Archis Zaak ID	3224491100
Coördinaten	X= 163650 / Y= 386980
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Soeterbeek
Naam vinder	H. Peters
Datum vondst	2007
Verwerving	detector
Beschrijving	Romeinse munten: 2x Sestertius
Datering	Romeinse tijd midden: 70 nC – 270 nC
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2007-2008, p. 55.
Bron	Archis
Nummer	408795

Uniek nr.	12.39.2.006
Archis Zaak ID	3225285100
Coördinaten	X= 164050 / Y= 389300
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Kerkhoef
Naam vinder	K. Beks
Datum vondst	2007
Verwerving	detector
Beschrijving	Romeinse munt: Sestertius
Datering	Romeinse tijd midden: 70 nC – 270 nC
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2007-2008, p. 54.
Bron	Archis
Nummer	409062
Uniek nr.	12.39.2.007
Archis Zaak ID	3227553100
Coördinaten	X= 163900 / Y= 388750
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Heuvelakkers
Naam vinder	P. v. Lierop
Datum vondst	2008
Verwerving	Metaaldetectie
Beschrijving	Romeinse munten (4x koperen As en 2x messing Sestertius) en middeleeuwse penning (penny Denier Hertogdom Brabant)
Datering1	Romeinse tijd vroeg A: 12 vC–25 nC–Romeinse tijd midden B: 150–270 nC
Datering 2	Middeleeuwen laat A: 1050–1250 nC
Literatuur	- Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2007-2008, p. 145. - Mattingly, H., en E.A. Sydenham, The Roman Imperial Coinage Vol II Vespasian to Hadrian, p. 199, Pl. VI- 1926
Bron	Archis
Nummer	409709
Uniek nr.	12.39.2.008
Archis Zaak ID	3230088100
Coördinaten	X= 163980 / Y= 389960
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Herendonk
Naam vinder	H. Peters
Datum vondst	2008
Verwerving	Metaaldetectie
Beschrijving	Tijdens metaaldetectie op een akker in Nederwetten (gemeente Nuenen) op 23 februari 2008 heeft de heer Hans Peters uit Lieshout een bijzondere vondst gedaan: Hij heeft op een oppervlakte van 0,5 bij 0,5 meter een kleine muntschat van zilveren munten aangetroffen. Het gaat bij deze vondst om in totaal zeven munten, waarvan er twee uit de Bourgondische periode en vijf uit de Spaanse periode dateren. De datering van de sluitmunt (althans vooralsnog de sluitmunt) van de muntschat is het jaar 1565. Het is waarschijnlijk dat iemand in de roerige periode tussen 1568 en 1590 een 'appeltje voor de dorst' of een 'noodfonds' in de bodem heeft verborgen. Tijdens deze periode vonden er op het Brabantse platteland regelmatig plunderingen, brandschattingen en ethnische zuiveringen plaats door meer of minder geregelde rondtrekkende legertroepen. Mogelijk ging het ten tijde

	van de depositie van de munten om meer munten dan diegene waarvan we nu kennis hebben, en zullen hier in de toekomst nog meer muntstukken gevonden worden.
Datering	Nieuwe tijd A: 1500 – 1650
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2007-2008, p. 144.
Bron	Archis
Nummer	410598
Uniek nr.	12.39.2.009
Archis Zaak ID	3178013100
Coördinaten	X= 163880 / Y= 388850
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Heuvelakkers
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	vroegmiddeleeuwse zilveren munt (sceatta) en aardewerk
Datering	Middeleeuwen vroeg B: 525–725 nC
Literatuur	Arts, N. en W. van de Wijdeven, 2002: Archeologische vondsten. Zeldzame zilveren munt van de Heuvelakkers in Nederwetten (gemeente Nuenen), Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland 6/1, p. 16
Bron	Archis
Nummer	52162
Uniek nr.	12.39.2.010
Archis Zaak ID	3240472100
Coördinaten	X= 163700 / Y= 387180
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord, Achterbos
Naam vinder	E. Houniet
Datum vondst	2006
Verwerving	Metaaldetectie
Beschrijving	Koperen as van Vespasianus uit de Romeinse tijd
Datering	Midden-Romeinse tijd (70-270 n.Chr.)
Literatuur	- Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011, p. 65. - Mattingly, H. en E.A. Sydenham, pag. 87, 620: The Roman Imperial Coinage II
Bron	Archis
Nummer	414096

Archis 414096 Nuenen: Boord. Koperen
as van Vespasianus uit de Romeinse tijd:
voorzijde.

Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr. 12.39.2.011

Archis Zaak ID

-

Coördinaten

X= 163519 / Y= 388364 (precieze locatie onbekend)

Plaats

Nederwetten

Toponiem

Tempel

Naam vinder

J. Sanders

Datum vondst

1939

Verwerving

Toevalsvondsten bij ontgrondingswerkzaamheden

Beschrijving

De vindplaats ligt langs de oostelijke oever van de Dommel tegenover de talrijke Romeinse vindplaatsen onder Eindhoven in het gebied dat de naam „Tempel" draagt. Het lag op een zog. Heibult ten oosten van de Dommel en ten zuiden van Nederwetten in een moerassige omgeving. Op deze oostelijke oever ligt een hoog akkertje waar in de dertiger jaren een pot met ruim 100 Romeinse munten werd gevonden samen met een versteende zeeëgel. De munten werden gelijkmatig verdeeld; één helft voor de opzichter van de ontgrondingswerken J. Sanders, de andere helft ging naar de drie a vier aanwezige arbeiders. De munten van Sanders kwamen in het bezit van het Noordbrabants Museum. We kunnen dus met enige zekerheid vaststellen dat destijds slechts de helft van de gevonden munten bekend is geworden. In 1939 zijn dus, met andere woorden, niet 100 maar minstens 200 munten gevonden. Niet meer controleerbaar is de stellige verklaring van de oude heer Sanders dat er destijds sprake is geweest van ongeveer 300 munten!⁶⁶ Al met al brengt dit het totaal aantal exemplaren van de site Nederwetten op circa 500 stuks (200 ex. uit 1939 + 287 ex. uit 1989/1990, zie 12.39.2.001). Acht van de munten zouden zich in een bekertje bevinden, de overige lagen verspreid over een oppervlakte van 3-4 m². Versteende zeeëgels werden in de Romeinse tijd gedragen, omdat men meende dat deze een remedie waren tegen reumatiek. Op dezelfde plek zouden meer vondsten zijn gedaan (ook munten), waaronder twee bronzen beeldjes (waarvan één een 'soldaat'), vier bronzen lanspunten en een reeks "roodglimmende bakjes". Hardnekkige geruchten spreken verder over '15 gouden munten in een glazen beker'. Al deze vondsten zijn spoorloos. Van deze uitzonderlijke muntvondst is slechts één munt bewaard gebleven in de collectie van het Noordbrabants Museum in Den Bosch; alle overige voorwerpen zijn spoorloos verdwenen.

⁶⁶ Prins 1993.

Datering	Romeinse tijd midden: 70 nC – 270 nC
Literatuur	- Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969. - Boersma, J.S., 1963, De Romeinse muntvondsten in de provincie Noord-Brabant, Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 50, 1-75. - J. Prins, Depot Nederwetten 1989/1990 'revisited' en Nederwetten II, in Jaarboek voor munt en penningkunde 80, 1993, p. 132-137. - Coenen 2000, 16-17.
Uniek nr.	12.39.2.012
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 163720 / Y= 388400 (precieze locatie niet bekend)
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Nederwetten II
Naam vinder	J. v. Gool
Datum vondst	1990
Verwerving	detector
Beschrijving	Op circa 60-70 meter ten zuidoosten van de concentraties waar de munten van het 'Depot Nederwetten 1989/1990' (zie 12.39.2.001) zijn aangetroffen is halverwege 1990 een nieuwe muntvondst gedaan, bestaande uit 21 sestertii. Alle munten bevonden zich binnen een straal van 1.5 meter. De vondst kan met recht een toevalstreffer genoemd worden. De vinder, J. van Gool (Geldrop), had, op basis van een eigen theorie omtrent het terrein, nauwkeurig berekend waar nog meer vondsten gedaan zouden kunnen worden. Opvallend is dat de munten niet zijn aangetroffen op de zandige opduiking, waar de andere exemplaren zijn gevonden, maar in het drassige gedeelte, tussen de opduiking en de oeverwal van de rivier de Dommel. De drassige vondstomstandigheden hebben ertoe bijgedragen dat de munten zeer slecht bewaard zijn gebleven. De oudste munt is van Domitianus, dan volgen er vier van Trajanus en een zelfde aantal van Hadrianus. De jongste vijf exemplaren zijn van Antoninus Pius; als sluitmunt komt de sestertius nr. 12 (145-156 AD) het meest in aanmerking. De overige zeven onbepaalde sestertii kregen slechts de globale aanduiding 'tweede helft eerste eeuw — tweede eeuw AD'. Het grootste belang van de gesloten muntvondst Nederwetten II bestaat uit het feit dat het de interpretatie van de site als mogelijke cultusplaats waarschijnlijker maakt. De 'beurs' met sestertii kan beschouwd worden als een afzonderlijke ex-voto, zoals dit ook plaatsvond in de cultusplaatsen van Wijshagen en Wijnegem.⁶⁷
Datering	Romeinse tijd midden: 70 nC – 270 nC
Literatuur	- J. Prins, Depot Nederwetten 1989/1990 'revisited' en Nederwetten II, in Jaarboek voor munt en penningkunde 80, 1993, p. 132-137.

⁶⁷ Prins 1993.

Thema: 40 Onbekend

40.1 Onbepaald

Uniek nr.	12.40.1.001
Archis Zaak ID	2963031100
Coördinaten	X= 167470 / Y= 384250
Plaats	Eeneind
Toponiem	Collsche Heide
Naam vinder	onbekend
Datum vondst	onbekend
Verwerving	onbekend
Beschrijving	vuurstenen pijlpunt en stenen hamerbijl
Datering	Paleolithicum laat: 35000–C 14–8800 vC – Bronstijd midden: 1800- 1100 vC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	45900

Uniek nr.	12.40.1.002
Archis Zaak ID	2772422100
Coördinaten	X= 166000/ Y=387500
Plaats	Nuenen
Toponiem	Weverstraat
Naam vinder	Onbekend
Datum vondst	Onbekend
Verwerving	Onbekend
Beschrijving	Aardewerk
Datering	IJzertijd: 800 - 12 vC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	14410

Uniek nr.	12.40.1.003
Archis Zaak ID	3043975100
Coördinaten	X= 163620 / Y= 387370
Plaats	Nuenen
Toponiem	Soeterbeek; De Rietmussen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk, vuurstenen afslag, slijpsteen en knikker
Datering	Mesolithicum: 8800 – 4900 vC – Nieuwe tijd: 1500 – 1950
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	52190

Uniek nr.	12.40.1.004
Archis Zaak ID	2956260100
Coördinaten	X= 165950 / Y= 383430
Plaats	Eeneind
Toponiem	Varkensput
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	vuurstenen werktuigen en afslagen

Datering	Paleolithicum - IJzertijd
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	44557

Uniek nr. 12.40.1.005

Archis Zaak ID	3043950100
Coördinaten	X= 163970 / Y= 388050
Plaats	Nuenen
Toponiem	Heuvelakkers

Naam vinder
Datum vondst

Verwerving

Beschrijving	aardewerk
Datering	Neolithicum laat: 2850- 2000 vC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	52184

Uniek nr. 12.40.1.006

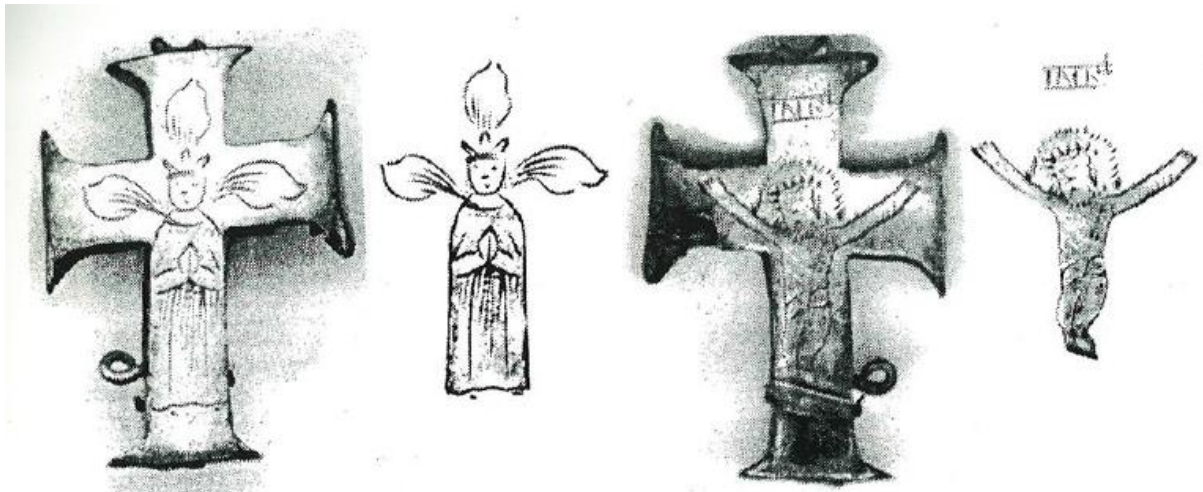
Archis Zaak ID	3043878100
Coördinaten	X= 163800 / Y= 387900
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Heuvelakkers

Naam vinder
Datum vondst

Verwerving

Beschrijving In mei 1999 vond Karel Beks met zijn metaaldetector een veel jongere vondst. Het is een fraai klein zilveren kruisje. Op het slechts 22 mm hoge voorwerp staan aan weerszijden gegraveerde afbeeldingen: aan de ene zijde de gekruisigde Christus en aan de andere zijde een engel. Boven de afbeelding van Christus staan de letters INRI. Deze Latijnse afkorting is de zogenaamde kruistitel en staat voor Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum (= Jezus van Nazareth de Koning der Joden). Het dateert vermoedelijk uit de 16^e of 17^e eeuw.

Datering	Nieuwe tijd A: 1500 – 1650 nC – Nieuwe tijd B: 1650 – 1850 nC
Literatuur	Arts, N., Archeologische vondsten. Zilveren kruisje uit Nederwetten (gemeente Nuenen) Nieuwsbrief Archeologie Kempen- en Peelland ¾, blz. 16-17, 1999
Bron	Archis
Nummer	52160

Het zilveren kruisje van Nederwetten. Twee keer warte grootte. Afbeeldingen Karel Beks.

Uniek nr.	12.40.1.007
Archis Zaak ID	3039463100
Coördinaten	X= 164270 / Y= 386580
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord (Umhoek?)
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	49881
Uniek nr.	12.40.1.008
Archis Zaak ID	3039455100
Coördinaten	X= 163850 / Y= 386450
Plaats	Nuenen
Toponiem	Doren
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk, maalstenen, stenen vloertje, munten
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	4879
Uniek nr.	12.40.1.009
Archis Zaak ID	3043959100
Coördinaten	X= 163620 / Y= 387430
Plaats	Nuenen
Toponiem	Soeterbeek; De Rietmussen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk, vuurstenen afslag en latene armband

Datering Mesolithicum: 8800 – 4900 vC – Middeleeuwen laat: 1050 – 1500 nC
Literatuur --
Bron Archis
Nummer 52186

Uniek nr. **12.40.1.010**

Archis Zaak ID 3045473100
Coördinaten X= 163700 / Y= 387400
Plaats Nederwetten
Toponiem Soeterbeek
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving Romeinse armband en fibula
Datering Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur
Bron Archis
Nummer 53350

Uniek nr. **12.40.1.011**

Archis Zaak ID 3118616100
Coördinaten X= 168090 / Y= 386300
Plaats Nuenen
Toponiem Prinschenweier
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving vuurstenen bijl en mes
Datering Paleolithicum laat B: 18000 C14- 8800 vC - Neolithicum laat B: 2450 – 2000 vC
Literatuur Holwerda/Smit, (p. 18) Catalogus der Archeologische verzamelingen van het Provinciaal Genootschap in de provincie Noord – Brabant.
Bron Archis
Nummer 30227

Uniek nr. **12.40.1.012**

Archis Zaak ID 2770308100
Coördinaten X= 167200 / Y= 386380
Plaats Nuenen
Toponiem Boshoeve
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving aardewerk en vuurstenen bijl
Datering Neolithicum vroeg B: 4900–4200 vC - Middeleeuwen laat A: 1050-1250 nC
Literatuur --
Bron Archis
Nummer 14121

Uniek nr. **12.40.1.013**

Archis Zaak ID 3043942100
Coördinaten X= 163900 / Y= 388100
Plaats Nuenen
Toponiem Heuvelakkers
Naam vinder

Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	vuurstenen afslag, aardewerk, metaal, munten en musketkogel
Datering	Mesolithicum: 8800 - 4900 vC –Nieuwe tijd: 1500 – 1950
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	52182
Uniek nr.	12.40.1.014
Archis Zaak ID	2770276100
Coördinaten	X= 165180 / Y= 385980
Plaats	Nuenen
Toponiem	Opwetten
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk, leisteen, glas
Datering	Middeleeuwen laat A: 1050-1250 nC - Nieuwe tijd: 1500 – 1950
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	14118
Uniek nr.	12.40.1.015
Archis Zaak ID	2770292100
Coördinaten	X= 166800 / Y= 387000
Plaats	Nuenen
Toponiem	Oude Kerk
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk en glas
Datering	Middeleeuwen laat A: 1050-1250 nC – Nieuwe tijd: 1500 – 1950
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	14120
Uniek nr.	12.40.1.016
Archis Zaak ID	2884843100
Coördinaten	X= 164220 / Y= 386320
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord, Vorsterdijk
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	aardewerk
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur	- Beex, G., Bulletin van de (Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond 1967, p. *58 - Beex, G., Bulletin van de (Koninklijke) Nederlandse Oudheidkundige Bond 1966, p. *66
Bron	Archis
Nummer	32778
Uniek nr.	12.40.1.017
Archis Zaak ID	3207798100

Coördinaten	X= 163850 / Y= 388180
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Achterbosch
Naam vinder	H. Peters
Datum vondst	2006
Verwerving	onbekend
Beschrijving	2x vuurstenen afslag (Meso-Neo) en 1x bijlafslag, geslepen (NeoM-NeoL)
Datering	Mesolithicum: 8800 – 4900 vC – Neolithicum: 5300 – 2000 vC
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2005-2006, p. 104.
Bron	Archis
Nummer	405603
Uniek nr.	12.40.1.018
Archis Zaak ID	3218035100
Coördinaten	X= 164050 / Y= 389300
Plaats	Nederwetten
Toponiem	Kerkhoef
Naam vinder	H. Peters
Datum vondst	2006
Verwerving	onbekend
Beschrijving	Ottoonse schijffibula
Datering	Middeleeuwen vroeg D: 900–1050 nC
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2005-2006, p. 105.
Bron	Archis
Nummer	407909
Uniek nr.	12.40.1.019
Archis Zaak ID	2062919100
Coördinaten	X= 167707 / Y= 386406
Plaats	Nuenen
Toponiem	Oude Landen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	Wommersomkwartsiet afslag, gevonden bij booronderzoek
Datering	Paleolithicum: tot 8800 vC – Nieuwe tijd C: 1850 -1950
Literatuur	Gereads, J., Archeologisch onderzoek Oude Landen te Neunen, Grontmij – rapport 2003
Bron	Archis
Nummer	56567
Uniek nr.	12.40.1.020
Archis Zaak ID	3229910100
Coördinaten	X= 167120 / Y= 389200
Plaats	Gerwen
Toponiem	't Laar
Naam vinder	K. Beks
Datum vondst	2008
Verwerving	Metaaldetector
Beschrijving	In februari 2008 vond de heer Karel Beks uit Nuenen tijdens metaaldetectie op een akkerperceel op de Laar in Gerwen (in de gemeente Nuenen c.a.) een groot fragment van een z.g. kap-fibula, van het type I 'Nijmegen'.
Datering	IJzertijd laat: 250 - 12 vC - Romeinse tijd vroeg: 12 vC - 70 nC

Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2007-2008, p. 143.
Bron	Archis
Nummer	410612
Uniek nr.	<u>12.40.1.021</u>
Archis Zaak ID	2053328100/2201030100/3240431100
Coördinaten	X= 166562 / Y= 387027 X= 166511 / Y= 386989
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	SOB Research
Datum vondst	2004
Verwerking	booronderzoek
Beschrijving	aardewerk, houtskool en bot gevonden bij booronderzoek
Datering	IJzertijd en Middeleeuwen laat: 1000–1500 nC–Nieuwe tijd C: 1850 - 1950
Literatuur	Ras. J., Gazenbeek, A.E., Aanvullende Archeologische Inventarisatie Bestemmingsplan De Luistruik, Nuenen. SOB Research-rapport 2004
Bron	Archis
Nummer	50862/50864
Uniek nr.	<u>12.40.1.022</u>
Archis Zaak ID	3043967100
Coördinaten	X= 163750 / Y= 387420
Plaats	Nuenen
Toponiem	Soeterbeek; De Rietmussen
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerking	
Beschrijving	aardewerk en vuurstenen afslag
Datering	Mesolithicum: 8800 – 4900 vC – Nieuwe tijd: 1500 -1950
Literatuur	--
Bron	Archis
Nummer	52188
Uniek nr.	<u>12.40.1.023</u>
Archis Zaak ID	2201030100
Coördinaten	X= 166590 / Y=386900
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	SOB Research
Datum vondst	2008
Verwerking	Proefsleuven
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen
Literatuur	Wilgen, L. R. van, 2008: Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven Bestemmingsplan De Luistruik, Nuenen, Gemeente Nuenen (SOB Research-rapport 1403)
Uniek nr.	<u>12.40.1.024</u>
Archis Zaak ID	2286260100/2197436100
Coördinaten	X= 167280 / Y= 388816
Plaats	Gerwen
Toponiem	Akkerstraat
Naam vinder	RAAP en ADC ArcheoProjecten

Datum vondst	2008-2010
Verwerving	Bureau- en booronderzoeken, archeologische begeleiding
Beschrijving	De Archeologische Begeleiding behelsde het toezicht houden op het uitgraven van drie bouwputten voor twee appartementencomplexen en de uitbreiding van een school. In het onderzoeksgebied zijn geen bewoningssporen teruggevonden. De top van de natuurlijke ondergrond bleek zeer verstoord door verploeging, waardoor eventuele sporen uit de periode voor de Late Middeleeuwen vernietigd zijn. Er zijn alleen esgreppels die wijzen op de ontginning van het gebied gevonden.
Datering	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Literatuur	- P.L.M. Hazen, 2010: Gerwen, Akkerstraat (gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten). Een archeologische begeleiding (ADC Archeoprojecten) Amersfoort. - Nutte, G.M.L. de, 2010: Plangebied Combiproject Gerwen, gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten; Aanvullend archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek- en inventariserend veldonderzoek, karterende fase, RAAP-notitie (in concept), Weesp. - Hensen & Sprengers, 2008: Plangebied Combiproject Gerwen, gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek, RAAP-notitie 2874, Weesp.
Uniek nr.	12.40.1.025
Archis Zaak ID	2142833100
Coördinaten	X= 166755 / Y= 389175
Plaats	Gerwen
Toponiem	Laar 60
Naam vinder	Synthebra
Datum vondst	
Verwerving	booronderzoek
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Literatuur	Diependaal, S. hagens, D. Koeman, S.& E. Rondags, Inventariserend veldonderzoek, deel karterend, Laar 60 te Nuenen (Synthebra BV P0501722).
Uniek nr.	12.40.1.026
Archis Zaak ID	2383493100
Coördinaten	X= 167932/ Y=385922 X= 167958/ Y=385853 X= 167925/ Y=385647
Plaats	Nuenen
Toponiem	Hooidonkse Beek
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Mesolithicum - Neolithicum
Literatuur	Vansweevelt, J., 2008: Ecologische verbindingszone Hooidonksche Beek, traject Gulbergen (RAAP-notitie 4860).
Uniek nr.	12.40.1.027
Archis Zaak ID	2456288100
Coördinaten	X= 164498 / Y= 385791 X= 164568 / Y= 385870
Plaats	Nuenen

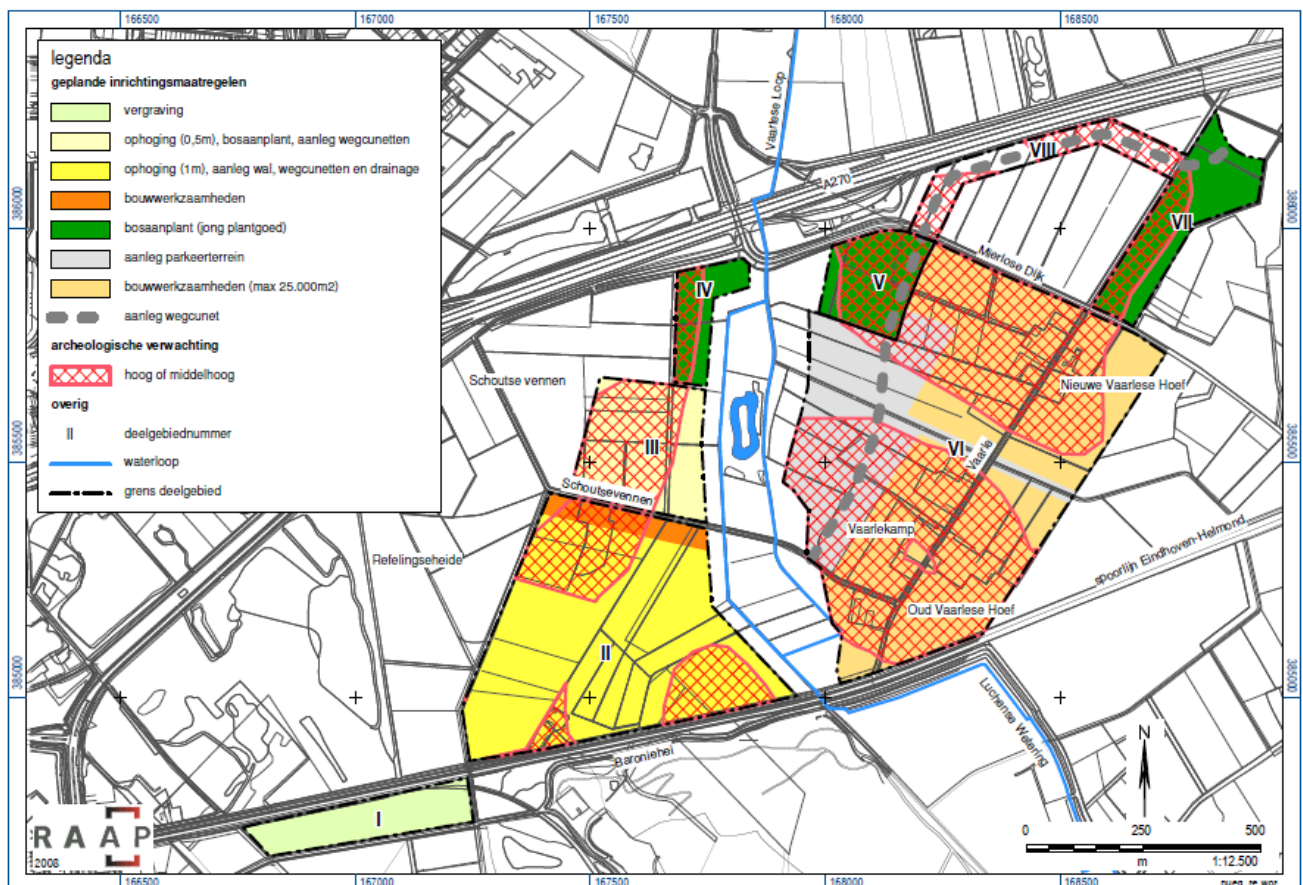
Toponiem	Vorsterdijk - Dommeldal
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	2016
Vererving	Archeologische begeleiding
Beschrijving	Het grootste deel van de begeleiding vond plaats nabij de site 'Het Slotje', waar drie nieuwe beekmeanders en twee poelen werden gegraven, een nieuwe stuw werd geplaatst en een watergang werd gedempt. Bij deze laatste twee zones zijn echter nauwelijks bodemingrepen uitgevoerd, zodat geen archeologisch onderzoek kon plaatsvinden. Ook het plaatsen van een drempel aan de Europalaan leverde evenmin mogelijkheden voor archeologisch onderzoek op. Tot slot zijn beperkte graafwerken uitgevoerd aan een meander van de Dommel tussen de Opwettense watermolen en de A270. In deze zone volstond een archeologische inspectie, wat weinig waarnemingen opleverde.
Datering	Nieuwe tijd midden
Literatuur	J. Vansweevelt en M. Janssens, 2016: Inrichtingswerken in het dal van de Kleine Dommel te Nuenen en Eindhoven, gemeenten Nuenen en Eindhoven. Resultaten van de archeologische begeleiding (RAAP rapport 3158).
Uniek nr.	12.40.1.028
Archis Zaak ID	2139926100
Coördinaten	X= 165720 / Y= 385852
Plaats	Nuenen
Toponiem	Wettenseind
Naam vinder	Bilan
Datum vondst	2007
Vererving	
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
Literatuur	Mostert, M. & C. Verbeek, 2007: Nuenen (NB) – Wettenseind (Bilan rapport 2007/83).
Uniek nr.	12.40.1.029
Archis Zaak ID	2181657100
Coördinaten	X= 166214 / Y= 384720
Plaats	Eeneind
Toponiem	Eeneind-Oost
Naam vinder	RAAP
Datum vondst	
Vererving	
Beschrijving	
Datering	Late Middeleeuwen
Literatuur	Verhoeven, M.P.F., Gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (verkennende fase) Eeneind-Oost (Raap notitie 2624).
Uniek nr.	12.40.1.030
Archis Zaak ID	2209950100
Coördinaten	X= 168584 / Y= 385774 X= 167997 / Y= 385309 X= 168152 / Y= 385162
Plaats	Nuenen
Toponiem	Nieuw Vaarle en Vaarlekamp en Ou Vaarle
Naam vinder	RAAP

Datum vondst
Verwerking
Beschrijving

2008
 Booronderzoek
 In enkele boringen zijn archeologische indicatoren aangetroffen, in alle gevallen in de humushoudende bovengrond/bouwvoor en voornamelijk rond de Vaarlekamp. Het gaat om aardewerkfragmenten uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd en één kleine vuurstenen afslag van de dekzandrug waarop de Vaarlekamp is gelegen. Uit historische topografische kaarten uit de 19de en 20ste eeuw blijkt dat ten westen van de Luchense Wetering voornamelijk woeste gronden lagen, behorend tot de 'Reeselingsche Heide' en ten oosten daarvan lag kampontginning de 'Vaarlsche Hoef'. Het beekdal was in gebruik als grasland. De kampontginning bestond uit akkerland en bospercelen. De naam Vaarle duikt voor het eerst op in historische bronnen uit de 15de eeuw en in 1615 is voor het eerst sprake van Vaarlekamp. In de loop van de 20ste eeuw is het plangebied vrijwel geheel als grasland in gebruik genomen, hetgeen momenteel nog het geval is.

Datering
Literatuur

Laat Paleolithicum-Neolithicum en Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd
 Ellenkamp, G.R., 2008: Landgoed Gulbergen. Gemeente Nuenen, Gerwen en Nederwetten. Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennde en karterende fase), (RAAP rapport 1785).

Figuur 7. Zones met een (middel)hoge verwachting die mogelijk door de geplande ingrepen bedreigd worden.

Uniek nr. 12.40.1.031
Archis Zaak ID 2221808100
Coördinaten X= 165244 / Y= 386922
Plaats Nuenen
Toponiem Boordseweg 77

Naam vinder De Steekproef
Datum vondst 2008
Vererving Booronderzoek
Beschrijving Wegens het ontbreken van archeologische indicatoren onder het esdek en het ontbreken van (resten van) een podzolprofiel wordt de kans op het aanwezig zijn van ongestoorde archeologische resten gering geacht.
Datering Neolithicum – Late Middeleeuwen
Literatuur Bongers, J.M.G. & J. Jelsma, 2008: Nuenen, Boordseweg 77 (gemeente Nuenen, NB). Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek, (Steekproefrapport 2008-11/04).

Uniek nr. **12.40.1.032**
Archis Zaak ID 3240448100/3276664100
Coördinaten X= 166720 / Y= 388580
Plaats Gerwen
Toponiem Hool
Naam vinder E. Houniet
Datum vondst 2009 en 2012
Vererving Metaaldetectie
Beschrijving 1x Groot fragment van een Uniedaolder, geslagen in 1579 onder de autoriteit van de Staten van Utrecht op naam van koning Philips II. vz. gekroond wapenschild van de provincie Utrecht, randschrift: '[p]HS.D.G.HISP.REX.DNS.TRAIEC.', kz. lion rampant n.
 1x Klein fragment van een Uniedaolder, geslagen in Utrecht, onder de autoriteit van de Staten van Utrecht op naam van Philips II, jaartal 1579; dit fragment past aan het grote fragment van de Uniedaolder uit Archis waarneming 414090.
Datering Nieuwe tijd vroeg
Literatuur - Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011, p. 66.
 - Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014, p. 49.
Bron Archis
Nummer 414090/434782

Archis 434782 Nuenen c.a.: Gerwen. Fragment van een Uniedaolder van Utrecht (passend aan een groter in 2011 gevonden fragment) uit de Nieuwe tijd A, voorzijde. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Archis 434782 Nuenen c.a.: Gerwen. Fragment van een Uniedaolder van Utrecht (passend aan een groter in 2011 gevonden fragment) uit de Nieuwe tijd A, keerzijde. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr. **12.40.1.033**
Archis Zaak ID 3244806100/3234219100
Coördinaten X= 167000 / Y= 388550
Plaats Gerwen
Toponiem Gerwenseweg - Langlaar

Naam vinder	K. Beks
Datum vondst	2009
Verwerving	kartering
Beschrijving	15 Aardewerk, handgevormd (IJZM - IJZL), 3 Dolium/voorraadvat dolium: groot formaat (ruwwandig) (ROMV - ROMM) en Slijpsteen/wetsteen, ronde doorsnede (LME - NT)
Datering	Midden IJzertijd – Romeinse tijd en Late Middeleeuwen-Nieuwe tijd
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011, p. 67 + 149.
Bron	Archis
Nummer	411748/416074

Archis 416074 Nuenen: Gerwen. Aardewerkvondsten uit de IJzertijd t/m Romeinse tijd en slijpsteen uit Late Middeleeuwen t/m Nieuwe tijd. Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	12.40.1.034
Archis Zaak ID	3277288100
Coördinaten	X= 166200 / Y= 388625
Plaats	Nuenen
Toponiem	Nuenens Broek
Naam vinder	P. v. Lierop
Datum vondst	2012
Verwerving	kartering
Beschrijving	Slijpsteen van zandsteen/kwarsiet
Datering	Romeinse tijd – Late Middeleeuwen
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014, p. 50.

Uniek nr.	12.40.1.035
------------------	--------------------

Archis Zaak ID 2456247100
Coördinaten X= 164629 / Y= 385659
Plaats Nuenen
Toponiem Vorsterdijk
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Nieuwe tijd
Literatuur

Uniek nr. **12.40.1.036**

Archis Zaak ID 3282058100

Coördinaten X= 163860 / Y= 389070
 X= 163850 / Y= 389070

Plaats Nederwetten

Toponiem Oude Toren

Naam vinder H. Peters

Datum vondst 2013

Verwerving Metaaldetectie

Beschrijving Messing Munt sestertius Marcus Aurelius

Datering Midden Romeinse tijd

Literatuur Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2012-2014, p. 157.

Bron SAS 534

Archis 438098 Nuenen: Nederwetten. Messing sestertius van keizer Marcus Aurelius uit de Midden Romeinse tijd B, voorzijde. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Archis 438098 Nuenen: Nederwetten. Messing sestertius van keizer Marcus Aurelius uit de Midden Romeinse tijd B, keerzijde. Foto: G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr. **12.40.1.037**

Archis Zaak ID 2868668100

Coördinaten X= 163850 / Y= 388900

Plaats Nederwetten

Toponiem Kerkhoef

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering Paleolithicum - IJzertijd

Literatuur

Uniek nr. **12.40.1.038**

Archis Zaak ID 3101492100

Coördinaten X= 163480 / Y= 388320

Plaats Nederwetten

Toponiem De beemd
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Vroeg Neolithicum - Bronstijd
Literatuur

Uniek nr. **12.40.1.039**
Archis Zaak ID 3233052100
Coördinaten X= 163650 / Y= 386490
Plaats Nuenen - Boord
Toponiem Dommel - Sterrenlaan
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Midden Romeinse tijd
Literatuur

Uniek nr. **12.40.1.040**
Archis Zaak ID 3233482100
Coördinaten X= 167180 / Y= 385830
Plaats Nuenen
Toponiem A270
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Mesolithicum
Literatuur

Uniek nr. **12.40.1.041**
Archis Zaak ID 3234632100
Coördinaten X= 163950 / Y= 389925
Plaats Nederwetten
Toponiem Eikelkampen
Naam vinder P. Sanders
Datum vondst 2008
Verwerving Metaaldetectie
Beschrijving Zilveren munten: 1 Munt daalder/thaler ½ Philipsdaalder Antwerpen (NTA - NTA), 1 Munt daalder/thaler Sprenger prinsdom Luik (NTA - NTA) en 1 Munt denarius (ROMVA - ROMVA)
Datering Vroeg Romeinse tijd en Nieuwe tijd
Literatuur Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011, p. 68.
Bron Nummer Archis 412008

Archis 412008 Nuenen: Nederwetten. Zilveren republikeinse denarius van M. Antonius uit de Romeinse tijd, Sprenger van het Prinsbisshoopdom Luik en Halve Philipsdaalder van de Spaanse Nederlanden uit de Nieuwe tijd.

Foto G. Scheijvens, Provincie Noord-Brabant

Uniek nr.	12.40.1.042
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166350 / Y= 384150
Plaats	Nuenen
Toponiem	Collse Hoeve
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Vroege Middeleeuwen: 450 – 1050 nC
Literatuur	
Bron	Sas 493

Uniek nr.	12.40.1.043
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166950 / Y= 385100
Plaats	Nuenen
Toponiem	Refelingse Heide
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur	
Bron	Sas 496

Uniek nr.	12.40.1.044
Archis Zaak ID	-

Coördinaten X= 167360 / Y= 385350
 Plaats Nuenen
 Toponiem Refelingse Heide
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 497

Uniek nr. 12.40.1.045

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167100 / Y= 385550
 Plaats Nuenen
 Toponiem Refelingse Heide
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 498

Uniek nr. 12.40.1.046

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167300 / Y= 385670
 Plaats Nuenen
 Toponiem Refelingse Heide
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 499

Uniek nr. 12.40.1.047

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167430 / Y= 386050
 Plaats Nuenen
 Toponiem Pastroorsmast
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 500

Uniek nr. 12.40.1.048

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167630 / Y= 386140
 Plaats Nuenen
 Toponiem Pastoorsmast

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 501

Uniek nr. 12.40.1.049

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167880 / Y= 386200
 Plaats Nuenen
 Toponiem Oude Postbaan

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 502

Uniek nr. 12.40.1.050

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167340 / Y= 386410
 Plaats Nuenen
 Toponiem Oude Landen

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 Literatuur
 Bron Sas 503

Uniek nr. 12.40.1.051

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 167110 / Y= 386880
 Plaats Nuenen
 Toponiem Laan van Nuenhem

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Late Middeleeuwen: 1050 – 1500 nC
 Literatuur
 Bron Sas 505

Uniek nr. 12.40.1.052

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 166570 / Y= 386450
 Plaats Nuenen
 Toponiem Buizerdlaan-Refeling

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving

Beschrijving	
Datering	Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
Literatuur	
Bron	Sas 507
Uniek nr.	12.40.1.053
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166650 / Y= 386850
Plaats	Nuenen
Toponiem	't Pluuke
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
Literatuur	
Bron	Sas 508
Uniek nr.	12.40.1.054
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166500 / Y= 386950
Plaats	Nuenen
Toponiem	Repelakker
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC - IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur	
Bron	Sas 509
Uniek nr.	12.40.1.055
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166640 / Y= 387150
Plaats	Nuenen
Toponiem	Luistruik
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur	
Bron	Sas 510
Uniek nr.	12.40.1.056
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 165140 / Y= 385680
Plaats	Nuenen
Toponiem	Wettenseind
Naam vinder	
Datum vondst	
Verwerving	
Beschrijving	
Datering	Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC - Vroege Middeleeuwen: 450 – 1050 nC
Literatuur	

Bron Sas 512

Uniek nr. 12.40.1.057

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= 164700 / Y= 386550

Plaats Nuenen

Toponiem Europalaan

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering IJzertijd: 800 – 12 vC - Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC

Literatuur

Bron Sas 514

Uniek nr. 12.40.1.058

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= 164500 / Y= 386400

Plaats Nuenen-West

Toponiem Vorsterdijk

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC

Literatuur

Bron Sas 515

Uniek nr. 12.40.1.059

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= 163870 / Y= 386550

Plaats Nuenen

Toponiem Europalaan

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering IJzertijd: 800 - 12 vC - Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC

Literatuur

Bron Sas 516

Uniek nr. 12.40.1.060

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= 163750 / Y= 386920

Plaats Nuenen

Toponiem Soeterbeek

Naam vinder

Datum vondst

Verwerving

Beschrijving

Datering IJzertijd: 800 - 12 vC

Literatuur

Bron Sas 518

Uniek nr. 12.40.1.061

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163800 / Y= 387040
Plaats Nuenen
Toponiem Achterbos
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 - 12 vC
Literatuur
Bron Sas 519

Uniek nr. 12.40.1.062

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163700 / Y= 387250
Plaats Nuenen
Toponiem Achterbos
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.0000 vC
 IJzertijd: 800 - 12 vC - Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur
Bron Sas 520

Uniek nr. 12.40.1.063

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 164850 / Y= 387050
Plaats Nuenen
Toponiem Boord
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Late Middeleeuwen B: 1250 – 1500 nC
Literatuur
Bron Sas 521

Uniek nr. 12.40.1.064

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 165350 / Y= 387500
 X= 165300 / Y= 387550
Plaats Nuenen
Toponiem Helsestraat - Kuilen
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.000 vC
Literatuur
Bron Sas 522 + 528

Uniek nr. 12.40.1.065

Archis Zaak ID -

Coördinaten X= 165220 / Y= 385320
Plaats Nuenen
Toponiem Wettenseind
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.000 vC
Literatuur
Bron Sas 523

Uniek nr. **12.40.1.066**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 165000 / Y= 385850
Plaats Nuenen
Toponiem Opwettenseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Vroege Middeleeuwen: 450 – 1050 nC
Literatuur
Bron Sas 524

Uniek nr. **12.40.1.067**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163670 / Y= 387700
Plaats Nuenen
Toponiem Rietmussen - Groenstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC - Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
Literatuur
Bron Sas 529

Uniek nr. **12.40.1.068**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163750 / Y= 387950
Plaats Nuenen
Toponiem Rietmussen - Groenstraat
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur
Bron Sas 530

Uniek nr. **12.40.1.069**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163500 / Y= 388500
Plaats Nederwetten
Toponiem Wagendonken

Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering Romeinse tijd: 12 vC – 450 nC
 Literatuur
 Bron Sas 531

Uniek nr. 12.40.1.070

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 163850 / Y= 388730
 Plaats Nederwetten
 Toponiem Wagendonken
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
 Literatuur
 Bron Sas 532

Uniek nr. 12.40.1.071

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 164070 / Y= 389000
 Plaats Nederwetten
 Toponiem Kerkhoef
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering onbekend
 Literatuur
 Bron Sas 533

Uniek nr. 12.40.1.072

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 163970 / Y= 389470
 Plaats Nederwetten
 Toponiem Hoekstraat
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving
 Beschrijving
 Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
 Literatuur
 Bron Sas 537

Uniek nr. 12.40.1.073

Archis Zaak ID -
 Coördinaten X= 165000 / Y= 389420
 Plaats Nederwetten
 Toponiem Eikelkampen
 Naam vinder
 Datum vondst
 Verwerving

Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur
Bron Sas 540

Uniek nr. **12.40.1.074**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 165500 / Y= 390100
X= 165600 / Y= 390070
Plaats Nederwetten
Toponiem Nieuwe Dijk

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur
Bron Sas 541 + 543

Uniek nr. **12.40.1.075**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 167160 / Y= 389620
Plaats Gerwen
Toponiem Rullen

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur
Bron Sas 544

Uniek nr. **12.40.1.076**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 167200 / Y= 389900
Plaats Gerwen
Toponiem Rullen

Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.000 vC
Literatuur
Bron Sas 545

Uniek nr. **12.40.1.077**

Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 167020 / Y= 390350
Plaats Gerwen
Toponiem Rullen
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.000 vC

Literatuur
Bron Sas 546

Uniek nr. **12.40.1.078**
Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 164250 / Y= 388200
Plaats Nuenen
Toponiem Soeterbeekseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Late Middeleeuwen B: 1250 – 1500 nC
Literatuur
Bron Sas 547

Uniek nr. **12.40.1.079**
Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 164400 / Y= 388570
Plaats Nuenen
Toponiem Soeterbeekseweg
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Late Middeleeuwen B: 1250 – 1500 nC
Literatuur
Bron Sas 548

Uniek nr. **12.40.1.080**
Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163600 / Y= 388270
Plaats Nederwetten
Toponiem De Beemd
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering IJzertijd: 800 – 12 vC - Romeinse tijd: 12 vC - 450 nC
Literatuur
Bron Sas 549

Uniek nr. **12.40.1.081**
Archis Zaak ID -
Coördinaten X= 163850 / Y= 388250
Plaats Nederwetten
Toponiem Heuvelakkers
Naam vinder
Datum vondst
Verwerving
Beschrijving
Datering Steentijd: 10.000 – 2.000 vC - IJzertijd: 800 – 12 vC
Literatuur
Bron Sas 550

Uniek nr.	12.40.1.082
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 166450 / Y= 386980
Plaats	Nuenen
Toponiem	De Luistruik
Naam vinder	K. Beks
Datum vondst	2009
Verwerving	Metaaldetectie
Beschrijving	Bronzen stempel/zegelstempel
Datering	Middeleeuwen laat: 1000–1500 nC
Literatuur	Jaarverslag Meldpunt Archeologische Bodemvondsten van de provincie Noord-Brabant 2009-2011, p. 69.
Bron	Archis
Nummer	414088

Archis 414088 Nuenen: Nuenen. Bronzen
zegelstempel uit de Late Middeleeuwen.
Foto K. Beks, Nuenen

Uniek nr.	12.40.1.084
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 164500 / Y= 386748 (locatie niet helemaal zeker)
Plaats	Nuenen
Toponiem	Boord
Naam vinder	G. Fontein
Datum vondst	1966
Verwerving	waarneming?
Beschrijving	De oudste vondsten uit Nuenen komen het meest overeen met de Tjongercultuur. De weinige stenen voorwerpen uit die tijd werden in Nuenen ontdekt tijdens een ontgroning op Boord in 1966, tesamen met vuurstenen werktuigen uit de Midden-Steentijd.
Datering	Laat-Paleolithicum - Mesolithicum: 11.000 v.C – 5300 v.C
Literatuur	- Beex, G., Archeologisch Nieuws 1966, 88. - Beex, G., Archeologisch overzicht van de gemeente Nuenen', p. 51-53, Brabants Heem 22, 1969. - Coenen, J., 2000: Gegeven Sint-Barbaradag 1300. Een overzicht van de geschiedenis van Nuenen, Gerwen en Nederwetten, Nuenen.

Uniek nr.	12.40.1.085
Archis Zaak ID	-
Coördinaten	X= 167663 / Y= 386976
Plaats	Nuenen
Toponiem	Beekstraat
Naam vinder	familie Bastiaans
Datum vondst	1988
Verwerving	Toevalsvondst
Beschrijving	In maart 1988 werd in de boerderij van de familie Bastiaans aan de Beekstraat 42 te Nuenen een houten beker gevonden. Bij de afbraak van de boerderij kwam in het aangebouwde bakhuisje (zie afb. 1), in een holte tussen twee muren achter de lemen oven dit stuk „vergeten” huisraad tevoorschijn. De boerderij aan de Beekstraat 42 is omstreeks 1825 verbouwd en met onder andere een bakhuis uitgebreid (waarbij de reeds bestaande bakoven als het ware werd ingekapseld) met materiaal van de in 1823 afgebroken oude kerk. Hoogstwaarschijnlijk is bij gelegenheid van deze verbouwing de beker in de holte tussen de oude achttiende-eeuwse muur en het muurwerk uit omstreeks 1825 terecht gekomen. Wat de functie van dit voorwerp dan wel geweest moet zijn is niet geheel duidelijk. Hoogstwaarschijnlijk heeft de beker gediend als huishoudelijke maatbeker in keuken of bakhuis.
Datering	Nieuwe tijd (18-19 ^e eeuw)
Literatuur	G. Rooijakkers, 1990: Zeldzaam volkshuisraad. Een houten beker uit Nuenen, in: Brabants Heem 42, nr. 3, 91-94.

afb. 2.
De houten beker (foto P. Stawinski).

Bibliografie

Afkortingen

NAG, 4.TOPO Nationaal Archief Den Haag, Archief van de Topografische Dienst.

ARAB, RK Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief van de Rekenkamer.

GA Den Bosch, THG Gemeentearchief Den Bosch, Archief van de Tafel van de Heilige Geest.

NAG, RvS Nationaal Archief Den Haag, Archief van de Raad van State.

ONB = Camps, 1979.

Publicaties

Arts. N., Nuenen, Tomakkers, in: W.J.H. Verwers, *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1990* (Brabants Heem 43, 1991, 105-152), 1990.

Arts, N. & H. v.d. Heuvel, *Hooi donk 1146-1650. Geschiedenis en archeologie van een adellijk vrouwenklooster*, Nuenen, 1994.

Bijsterveld, A.J.A.. *Laverend tussen Kerk en wereld. De pastoors in Noord-Brabant 1400 - 1570*. Amsterdam, 1993.

Camps, H.P.H.. *Oorkondenboek van Noord - Brabant tot 1312. Deel I, De Meierij van 's - Hertogenbosch (met de heerlijkheid Gemert)*. Den Haag, 1979.

Caspers, T., H. Stam (samenstellers). *Historische topografische atlas Noord-Brabant schaal 1: 25.000 (1836 - 1843)*. Tilburg (Nieuwland), 2008.

Cornelissen, W.H., F. de Lang, N. Nagtegaal. *Noordbrabantse plaatsnamen. Monografie 2. Nuenen, Gerwen en Nederwetten*. Waalre, 1987.

Crijns, A.H., F.W.J. Kriellaars. *Het gemengde landbouwbedrijf op de zandgronden in Noord-Brabant 1800 - 1885*. Tilburg, 1987 (Bijdragen LXXII).

Enklaar, D. Th.. *Gemeene gronden in Noord Brabant in de Middeleeuwen. In het licht gegeven door D.Th. Enklaar*. Utrecht, 1941.

Frenken, A.. Pootkaart van Gerwen en Nuenen. *Taxandria* 39 (1932) 259 – 260.

Leenders, K.A.H.W.. *Gemeentenkaart voor het Maas - Demer - Scheldegebied*. Den Haag, 2021.
Alleen op: http://www.academia.edu/26430748/GEMEYNTEN-KAART_VOOR_HET_MAAS_DEMER_SCHELDEGEBIED

Voordt - Pieck, L. van der, M. Kuijl. *Statistiek der provincie Noord-Brabant volgens de uitkomsten van het kadaster bij deszelfs invoering*. Maastricht (Geographisch Etablissement F. Desterbecq), 1845.
Met: *Kaart der provincie Noord Brabant, bestaande uit 12 bladen met verzamelings kaart, volgens de opmetingen van het kadaster*.

Wassink, J.F.A., W. Nouwen. *Boerenschansen. Verscholen voor Staatsen en Spanjaarden*. Weert (stichting Weerter Historie), 2008.

Wieberdink, G.L. (samensteller). *Historische Atlas van Noord-Brabant. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*. Den Ijp, 1989.

Wolters-Noordhoff. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. Deel 4: Zuid-Nederland 1838 - 1857*. Groningen, 1990.

Zalinge Spooren, L. van. *Gemeint en gemeenschap. Jaargeboden in Peelland, circa 1300 - 1795*. Tilburg - Hilversum (Stichting ZHC en Verloren), 2018.

CONCEPT